

ILIA MIHÁLY:

A HOLNAP TÖRTÉNETE

"A Holnap" története

"Harcokat énekelek, de elmúlt harcokat, melyek ma már a történelemhez tartoznak, a magyar költészet egyik leggazdagabb korának történetéhez..."¹

Juhász Gyula emlékezett így A Holnapra, amely félszázada indult el Nagyváradról. Abból a városból, amely a XX. századi magyar irodalom nagyhatású változásainak bölcsője volt.

A Holnap irodalmi mozgalom emléke és jelentősége egy kicsit megfakult a Nyugaté mellett. Pedig az utóbbinak éppen ez a kis váradai társaság volt a legközvetlenebb előfutára és kezdeti harcainak részese. Nem kis odiumot vett magára A Holnap 1908-ban és 1909-ben, mialatt a Nyugat az új irodalom művelésében aránylag kevés támadást szenvedett el. A holnaposok társasága rövid ideig maradt együtt /1908-1911-ig, az utolsó évek 1910-11 már nem is nagyon fontosak/, de munkájuk eredményei fölfokozottan tükröződtek vissza a korabeli szellemi életben, a magyar irodalomban. Ezt a jelentőséget olvashatjuk ki a résztvevők emlékezéseiből, akik egytől-egyik életük legjelentősebb állomásának, irodalmi munkásságuk legnagyobb hatású ösztönzőjének tekintették A Holnapban való részvételüket.

A Holnap irodalomtörténeti jelentőségét bizonyítja az az egész kulturális életet átfogó szellemi harc is, amely ezt az új irodalmat keletkezése pillanatától kezdve kísérte. A Holnap megjelenése a magyar irodalmi élet porondján a konzervatív irodalommal szembenállókat harcos táborba tömörítette.

Nagyváradról indult el, a vér városából, a századeleji magyar élet "kis Párizsából". Ez nem volt véletlen. Még az sem

véletlen, hogy emberi életek és sorsok olyan sajátságosan keresztettk egymást és találkoztak össze Váradon. Várad gazdasági jelentősége mellett mással is dicsekedhetett a század elején: a korabeli szellemi élet sok kiválóságát fogadta be, vonzotta magához, az ország legkülönbözőbb vidékéiről. Ez a Nagyvárad különös szerepet töltött be a századeleji közéletben, főképp az irodalomban. Gőgös feudális uraival és főpapjaival, egyre gazdagodó polgáraival, a marxizmus szellemétől és a szocialisztikus eszméktől megérintett munkásaival, a különféle utakon járó nagyműveltségű értelmiségével magában hordozta a korabeli Magyarországnak legbonyolultabb ellentéteit, társadalmi és gazdasági problémáit. Ennek a Váradnak nagyszerű hangulati képét festik meg Nagy Endre és Dutka Ákos könyvei.² Hegedűs Nándor könyveiben pedig sok-sok adatot találunk a korabeli Várad szellemi életére vonatkozóan.³

Az, hogy egy irodalmi, országos jelentőségű mozgalom nem Budapesten, hanem attól távol eső helyen bontogatta szárnyait és teljesedett ki, hosszú fejlődés eredménye. Már a kezdő újságíró Ady Endre is az irodalmi decentralizációt sürgette éppen Nagyváradon.⁴ A nemzeti főváros, amely egyben az irodalmi főváros nevet is magának követelte, betokosodott, az epigonizmuson kívül mindent nemzetietlennek tartott. A Holnap mozgalomának egyik újsága éppen az irodalmi decentralizációban van. A megoszlott normákkal szembeni lázadásnak olyan erős volt a hatása, hogy magához vonzotta Babits Mihályt és Juhász Gyulát is, pedig Ők az egyetemi évek alatt a "pesti" irodalom mellett törtek lándzsát.⁵

Nagyváradról indult el sok, nehéz harora fülkészülve Ady Endre. Megálló helye volt ez a város Krudy Gyulának is a vándor-

lás éveiben. Biró Lajos a nagytehetségű író és publicista itt szerkesztett ujságot. Nagy Endre itt dolgozott a lapoknak és megteremtett egy új szinpadit formát. Később Juhász Gyula tanított a premontreieknél és gyűjtött egy életre szóló tapasztalatot, mely nagyjelentőségű volt költészetére. Fiatal nagy ígéretek: Dutka Ákos, Enőd Tamás bontogatták szárnyukat. Kiváló irodalombarátok, nagytehetségű orvosok, és ügyvédek szerkesztettek lapokat, vitáztak és harcoltak egy új, igazabbnak vélt szellemi élet megteremtéséért. Váradon tűntek föl a századforduló táján olyan emberek is, akik a marxizmus elméletének segítségével próbáltak már irodalmi és művészeti kérdésekben tájékozódni /pl. Antal Sándor/.

"A magyar közélet szellemi bölcsője volt ez a város" írja Böllöni György.⁶

A Holnap mozgalmának elsősorban ugyan irodalmi jelentősége van, mégsem volt csupán irodalmi mozgalom, mert ha létrejöttének okát tekintjük, az sem volt tisztán irodalmi. Ezt Ignotus még 1908-ban megírta az irodalmi forradalom keletkezéséről:

"Az ok, hogy mentem megnevezem, Magyarország industrializálódása. Ez a folyamat nem is általános vagy legalább nem egyenletesen megy végbe az egész országban - ezen felül sokban mesterséges, erőltetett tehát mesterkelt is. De: mégis végbenegy; Magyarországon ma van némi ipar, ezzel együtt élénkobb kereskedelem és bonyodalmasabb pénzgazdaság is. Ennek hatásai pedig mérhetetlen nagyok a társadalmi, a műveltségi, a művészeti életben is."⁷

Ez a hatás olyan nagy volt, hogy a hivatalos irodalom az újjal szemben csak egyféleképpen tudott védekezni: nemzetietlennek nevezte azt. A Holnap körüli harc bizonyítja, hogy "a társadalom fejlődése eljutott odáig, ahol dolgai és kérdései kezdenek

komolyak, életbevágóak, zsebeket és bőrtöket érintőek lenni."⁸

"A legszebb brigád"

A kortársak emlékezéseiből nagyon nehéz kihámozni az igazságot A Holnap társaság megalakulását illetően. Ezek az emlékezések sok évvel az események után születtek meg. Az idő nagyon retusáló. Jóhiszemű torzítások és kéteshitelű legendák keringtek a váradi Holnap körül már a létrejöttekor is. Az egykori résztvevők közül csak Dutka Ákos, Emőd Tamás és Juhász Gyula foglalták össze emlékeiket A Holnapról. Dutka egy egész könyvet szentelt neki, Emőd több kisebb cikket, Juhász Gyula meg egy rövid, de igen tárgyilagos írásban nyilatkozott. Ezek az írások gyakran ellentmondanak egymásnak. Az emlékezések és az egykoru ujságcikkek összevetéséből fény derülhet az igazságra. De néha ezek a források is kevésnek bizonyulnak A Holnap történetének kutatásához. Az igazság keresését ilyenkor is meg kell próbálnunk, ennek szándéka nem maradhat el.

Az első holnapos antológiában hét költő neve szerepel: Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka neve.

Ady Endre, szülőföldjére látogatván, örömmel tért be mindig Váradra, a kiröpitő fészekbe. 1908 tavaszán különösen érezhette a város vonzását. A Budapesti Naplóval való szakítás és a fórumnélküliség a magárahagyatottság érzését csak fokozták benne. Rákosiék⁸ felé tett közeledésre kapott elutasító válasz nyilvánvalóvá tette számára, hogy arrafele nem vezethet az ő útja. A "pesti vásár, pesti korcsma" népének nem kellett Ady. "Egy bizonyos, hogy Budapesttel végképp szakítottam" - írja Diósi Ödönéknek.⁹ Nagyváradon Ady ismerős világot látott újra. A váradi fiatalok között az ő indulása éveinek hangulatát ta-

lálta meg. Új is volt ez a gárda, meg ismerős is.

Juhász Gyula 1908 február 14-én érkezett Váradra. A premontreiek gimnáziumában lett helyettes tanár. Az egyetemi évek újságírói gyakorlata gyorsan átsegítette az idegen helyen adódó nehézségeken. Néhány hónapig a Szabadság c. napilap munkatársa volt, majd innen a Nagyváradhoz pártolt át, bőségesen ontva cikkeit és verseit minden váradí lapba.

Dutka Ákos született váradí volt. Városi dijak, de emellett szorgalmasan írogatott a váradí újságokba, sőt néhány verse a pestiekbe is eljutott. "Nagy kalandokat" átélt fiatal költő már megjárta Amerikát is. Együtt utazott a kivándorló bihari zsellérekkel.¹⁰

Dutka Ákos barátja Emőd Tamás még gimnazista volt 1908-ban, de a váradí újságíró körökben már otthon érezte magát és nem az iskolai poetika szabályait tanulmányozta, amikor verset írt. Irodalmi keresztapja Kiss József volt, aki A Hét hasábjain ismertette meg a pesti olvasókkal is a fiatal Fleischer Ervint.

Ebben az időben Nagyváradon tartózkodott Balázs Béla is. Csak 1909-ben fejezte be egyetemi tanulmányait, de már 1907-ben megjelent a Halálesztétika című műve, melyet nagy öntudattal az eljövendő nemzedék tankönyvének hirdetett.

Miklós Jutka kedvelt nőpoéta volt, de nem a Vasárnapi Újságban, vagy a Képes Családi Lapokban, hanem a nagyváradí "fiatal merészek" között.¹¹

Babits Mihály nem tartózkodott Váradon. Még szegedi tanár, de már kijelölt száműzött, aki A Holnap megalakulása után két hónappal kerül Fogarasra. Ám Juhász Gyula nem hagyta el az egykori egyetemi társat. Állandóan levelekkel kereste föl, verseket kért tőle, melyeket lelkesen szavalt barátainak és öröm-

mel ajánlotta őt a váradiak harcostársának.

A fiatal költőknek nagy rekonszenveső táboruk volt. Mint már említettem: nagyműveltségű intellektuellek, újságírók, orvosok, sőt pénzenberek sereglettek köréjük. A századfordulói magyar polgárságnak az a jellegzetes rétege volt ez, amelyik a Nyugat körül is oly nagy szerepet játszott.

Dénes Sándor és Nagy Mihály országoshírű ügyvédek az elsők között tűntek föl a fiatalok között. Ott találjuk Berkovits Renét, az európai műveltségű fiatal orvost, akinek szaktanulmányait már a külföldi lapok is közlik. Meg-megjelenik az író-társaság körében Wertheimstein Viktor a Rotschildokkal rokon váradi pénzenber és Vidor Manó könyvkereskedő is. És itt van Antal Sándor, aki minden művészetben otthonos volt, készített szobrot, festményt, írt regényt és esszét és ami legmeglepőbb: 1908-ban már Marx nevében vitatkozott és Marx hívének vallotta magát. Számítsuk még hozzá az induló "Író-táborhoz" azt a jótollu újságíró csoportot is, amelyik a század elején szinte minden évben egy-egy kiváló egyéniséget adott a magyar irodalmi életnek.

A Holnap születése és az első antológia.

Emőd Tamás 1936-ban egy Adyról szóló emlékezésében azt írja, hogy A Holnap valójában 1907 őszén alakult meg.¹² Révész Béla¹³ és Ady Lajos¹⁴ 1908 áprilisára teszik A Holnap megalakulásának idejét. Dutka Ákos dátumszerűen nem nyilatkozott erről, csupán 1908 tavaszát emlegeti.¹⁵

Emőd Tamás az említett visszaemlékezésében így ír:

"Dr. Dénes Sándor - ügyvéd, széplélek, író, gazdaember és Ady legmeghittőbb barátja - főutcai lakásán, az

leg

Apácák templomával szemben lévő ház első emeletén volt az esti összejövetel. Nagy izgalom, sok szó és vita, - Ady igen fáradtan érkezett meg az esti gyorsal, beleült egy hintaszékbe és magát ringatva részben figyelt, részben szunyókált - éjfél felé járt és még mindig nem volt döntés, hogy mi legyen az új alakulás neve. Név, amely a programot egy szóban kifejezi. Antal Sándor író, a váradi konspiráció lelke, Dénes doktor és Berkovits René, egy kiválóan művelt, finomizlésű idegorvos, a lobogó svádájú Kollányi mérnök, Nagy Miska, Ady legrajongóbb embere, a kitűnő Wertheimstein Viktor, dr. György Ernő, Manojlovics Teodor, a szerb származású és európai látókörű poéta vitték a szót; címek, nevek, tippek röpködtek, de egyik sem elég új, elég rövid, elég erőteljes. Hét poétáról lévén szó, valaki a Göncölszekér nevet ajánlotta,¹⁶ alluzióval a Göncöl hét csillagára; Juhász Gyula viszont az ősi zamatu Hétmagyarok mellett kardoskodott. És még vagy száz cím röppent fel, de közmegegyezéssel egyik sem találkozott. Végül - azóta utánnyomoztam ennek a részletnek - Dénes Sándor odafordult Adyhoz: - Bandi, te nagy címkitaláló vagy, te mond meg, mi legyen a társaság neve? - Ady, aki bóbiskolt, felrezzent; hagyjuk, most fáradt vagyok. Majd holnap. Dutka Ákos abban a nyomban nevet ugrott fel: - Jó, hát ha holnap, akkor legyen a társaság neve is A Holnap. Dutka extemporéját nagy nevetés fogadta. Ady helyeselt, meglelt A Holnap. A név külön is tetszett, mert hét betűből állt, amint valaki gyorsan kisütötte. Lényegében ugyanis hét poéta harcoss társulásáról volt szó, mind-

azokkal szemben, ami kivénhedt, hivatalos és maradt."

Dutka Ákos régényes korrajzában lényegében ugyanezt olvashatjuk A Holnap név keletkezéséről, csupán ő nem Dénes Sándor lakását jelöli meg a megalakulás helyének, hanem Sarkady Lajosét. Dutka Emőddel szemben még azt is állítja, hogy ezen az összejövetelen nem a társaság, hanem csak egy készülő kötet címeként merült föl A Holnap név. Ady mondta ki, ő pedig - Dutka - ezzel a szóval jelölte meg azt a bizonyos kötetet.

Ezt a történetet mondja el Juhász Gyula is 1911-ben, 1924-ben és 1928-ban.¹⁷

Nagy Mihály is így emlékezik, de Dutka szerepéről már semmit sem tud¹⁸:

"Éreztük mindnyájan, akik, mint a társaság pártoló tagjai, a költők köré csoportosultunk, hogy történelmi fontosságú, rendkívüli jelentőségű dolog érlelődik elhatározásunkban. Lázasan tervezgettünk napról-napra. Lapot, könyvet akartunk kiadni, felolvasásokról, propaganda-utról beszélgettünk.

Végre annyira megérett a dolog, hogy egy este összegyűltünk a társaság adminisztratív elnökének: Dr. Dénes Sándornak lakásán, kimondandó a végleges megalakulást. Ady fáradtan és álmosan ült egy nagy fotelben. Hazulról, Erindszentről jött Váradra erre az alkalomra, valami roppant kanyargós és mulatságos vicinális uton. Mindent jónak talált, mindent helybehagyott. A társaság címén tanakodtunk legtöbbet. Sehogysem találtuk el a tetszetős nevet. Végre Adyhoz fordultunk, kértük: mondjon ő valami okosat. Ady fáradtan intett:

- Majd holnap.

- Helyes! - kaptuk fel a szót nagy örömmel, - holnap; ez a legjobb név; Holnap! Visszhangzottak a falak a diadalmas nevet."

A holnapos társaság megalakulásának és a megjelent két kötetük nevének ez a legendája már erősen beleivódott a köztudatba. Hiszen a kortársak, a jelenlévők elbeszéléseiből került a nyilvánosság elé, nehezen lehetett kételkedni benne. Pedig ezek az elbeszélések és emlékezések néhány helyen kiegészítésre szorulnak. A visszaemlékezők egy kicsit összemossák a dolgokat. Két jól megkülönböztethető mozzanat van A Holnap indulásánál, amely fényt deríthet ezekre a homályos legendákra: az egyik a társaság megalakulása, a másik pedig a nevük.

Emőd Tamás 1907 őszére teszi a megalakulás idejét. Ebben az állításban van is valami részigazság, ha szavait úgy értelmezzük, hogy a tervezgetések, összejövetelek nem 1908 tavaszán kezdődtek, hanem jóval előbb. Dutka Ákos meg Antal Sándor már korábban is szándékoztak egy társaságot létrehozni vagy lapot indítani.

1908 tavaszán Ady biztos állás nélkül, zaklatott idegekkel, szinte állandóan utban van Budapest és Érindszent között. Be-benéz Váradra is. Találkozik régi ismerősökkel, ismerkedik a fiatalokkal. Egy ilyen találkozásról szól Kardenán Károly írása is: A váradiak és Ady egy estéje Váradon.¹⁹ /1908.febr. 27./ Ezen az estén a sok vitatéma közül előkerült Ady vesszőpáripája is, hogy ti. Petőfi vagy Arany a nagyobb költő.

"Gyulairól Aranyra terelődött a beszélgetés és Ady azt állította, hogy Arany nem volt őszinte, úgy emlékszem, főleg a szerelem költészetével kapcsolatosan említette.

Kis kajánságot is láttam az arcában: tanárok vagytok, mit szóltok hozzá? /öten is voltunk, akik irodalmat tanítottunk és összesen heten tanárok/"²⁰

A vita hevében az ellenfelek erős kifejezéseket is használhattak, mert a különben szelíd, Arany-párti Juhász Gyula így vágott vissza Adynak: "Petőfi ur volt, Arany János paraszt, Ady Endre ur, Juhász Gyula paraszt."²¹ Ebből kölcsönös megsértődés lett, amely azonban nem tartott soká.

Ady két nappal később már békülő levelet írt Juhásznak:

"Kedves Gyulám!

remélem, hogy hirhedt, de érthető érzékenységed nem szenvedett az én lármázásomtól. Ha nagyon szerencsétlen vagyok, szeretek küzdelmet szerzően kötődni azokkal, akik még érdekelnek. Közöld ezt Dutkával is, és hidd el, hogy szeret Adyd."²²

Juhász sem késlekedett, békülékenységének jelét adni: március 7-én Válasz Ady Endrének címmel küldi el versét Adynak és benne arról tesz vallomást, hogy milyen nagy hatással volt rá Ady: Magyar Pimodán c. írása: ²³

Válasz Ady Endrének

A Pimodán hotelben
Koccintsunk, cimbora,
Hadd részegitse lelkem
Dalaid színbora
A Pimodán hotelben

Fáradt utas vagyok
A Pimodán hotelben,
Vágyak, lányok, dalok
Öleljenek ma engem,
Fáradt utas vagyok!

Hej, azt a ragyogóját
De fáj ma itt az élet,
Atkozza fogadóját,
Ki balul idetévedt,
Hej, azt a ragyogóját!

Csapláros, száz szál gyertyát
A Pimodán hotelbe!

A magyar siralomház
Ragyogjon messze, messze
Hej, azt a ragyogóját!

Juhász Gyula

Most olvastam el a M.P.T.

Ilyen vallomásokat még nem

hallottam a Kárpátok alatt, de

azokon túl se! Mit mondjak?

Gyönyörű, - sil vous plait!

Ezen az estén már olyan gondolatokat pendítenek meg a résztvevők, melyek Holnapra emlékeztetnek /társaság, folyóirat stb./. Határozott lapalapítási szándékkal 1908. március 8-án este jöttek össze a váradiak. A dátum hitelességét csak kerülő uton tudjuk igazolni. Először is Antal Sándornak március 11-én kelt, Adyhoz írott levele lehet támaszunk.²⁴ Ebben a levélben olvashatjuk:

"Talán az idők jele, hogy egy kis kártyaszobába hozták el hódolatuk mirháját a napkeleti és napnyugati tanárok. Én emberek közt még soha olyan jól nem éreztem magam. Tisztességes polgárok töltötték meg a kis kártyaszoba nagyobbik részét, és mégis benne voltam egy nagy harmóniában. Láttam Önt - nem bolondok és sakálok között, hanem az új nép között, amely nép teleszívta magát az új ritmussal, az Ön poézisével."

"A lap ügye jól áll, van egy csomó irodalmi hajlandóságu pénzember. Május elsejére, vagy még hamarabb felveheti a kívánt 400 korona előleget. Tréfán kívül fogunk ott tartani, hogy minden sor írást szerényen honorálhatunk. Juhász írt egy szép szelíd riadót, én átírtam tárogatóra, vasárnap fog megjelenni... Ha a lap dolgában valami történik, értesíteni fogom."

Néhány nappal a találkozó után írta Antal Sándor ezt a levelet. A megbeszélés után bizonyára egy kicsit tájékozódott a vállalkozószellemű pénzembereknél. A levél érdekessége, hogy ezen az összejövetelen szó sem volt társaságról vagy éppen A Holnap nevű lapról. Antal Sándor csak a "lapról" ír. A fölhevítés, melyet Juhász és Antal Sándor írt, nem jelent meg. A lapalapítási tervek tehát március 8-án vagy 9-én indulnak el a megvalósulás felé.

A társaság megalakulása:

A nagyváradai Szabadság című napilap 1908. ápr. 19.számában a következő hír jelent meg:

"A Holnap. Ez a címe annak az új irodalmi társaságnak, amely most alakult Nagyváradon. Egy pár erős tehetségű, fiatal, modern poéta és prózairó összeverődött most a város falai közé. Ezenkívül együtt vannak mindazok, akiknek lelki szükséglete az a sok szépség és kincs, amit az esztéta embereknek az irodalom és művészet nyújthat. A társaság célja: felolvasásokkal, matinékkal terjeszteni az irodalmi kultúra szeretetét. Első matinéját, amelynek részletes programja még nincs megállapítva, máj. 3-án tartja a városháza közgyűléstermében."

Tehát április 19-én már volt Holnap nevű irodalmi társaság. A megalakulás pontos dátumát egy kis kerülővel tudjuk csak meghatározni. Az emlékezőknek annyit elhihetünk, hogy Ady jelen volt ezen a megbeszélésükön.

Nagy Mihály, Kollányi Boldizsár, Juhász Gyula és Manojlovics Theodor 1908. április elején Adyt készültek meglátogatni Érindszenten.²⁵ A látogatást a hónap közepére tervezték. Ady április 15-i levelében írja Nagy Mihálynak: "én hétfőn vagy kedden elutaztam volna, de most már az istennek sem. Nagy szere-

tettel kérlek s várlak benneteket. Legfeljebb annyi kifogásom van, hogy kevés időt tölthetünk együtt."²⁶

Az április 15-én kelt levél kb. április 17-re érhetett Váradra. Nagy Mihály szerint a látogatás elmaradt, mert Adynak sürgősen el kellett utaznia. Valószínű, hogy a gyors utazás sem akadályozta meg abban, hogy Váradra betekintsen. A Nagy Mihálynak szóló levél megírása után két-három nap múlva elutazott Ady Ermszentről, szokása szerint Nagyváradon keresztül. Április 17-én vagy 18-án Váradon volt. A váradiak Ady megjelenését használták föl arra, hogy társaságukat létrehozzák. Az április 18. dátum bizonyosabb, mert Nagyváradon nehezen történhetett valami a három nagy napilap tudta nélkül, különösen nem A Holnap társaság megalakulása, hiszen tagjai ujságírók is voltak és másnap már közölték is a történeteket.

A Holnap név keletkezéséről a kortársak emlékezéseihez a következőket fűzhetjük hozzá: egy kicsit a megszépítő emlékezés nyomait viselik magukon. Bár igaz, hogy Dénes Sándor, A Holnap elnöke már 1908 szeptemberében Dutkához, Emődhöz, Juhászhoz és Nagy Mihályhoz hasonlóan mondja el a névtörténetet,²⁷ de nem hagyolhatók el a következő vélemények sem:

Ady Lajos érdeklődött Ady Endrétől a névlegendáról és a következőket írja: "Évek múltán megkérdeztem ez anekdótára nézve Bandit, ő elmosolyodott reá és azt felelte: "Látod, hogyan keletkeznek a legendák?"²⁸ Tehát Ady nem vállalta a névlegenda által neki tulajdonított szerepet.

Juhász Gyula 1928-ban a következőket fűzte Ady Lajos könyvének ehhez a kitételéhez:

"Zolnai Béla kitűnő szegedi folyóiratának, a Széphalonnak legújabb számában Ady Lajos irogatni kezdi a mendemondákat és ferditéseket, Ady körül. Valóságos őserdő ez már, amely tíz év alatt nőtt ki a semmiből. De amikor A Holnap váradi megalakulásának történetéből, a magyar Pleiad címének ismert keletkezését cáfolja, akkor Ady Lajos a valóság ellen támad. / En ott voltam ennél a nevezetes eseménynél és Dutka Ákos meg Emőd Tamás is élő tanúk még, hogy ugyesett, ahogy a legenda mondja. Dénes Sándor lakásán gyűltünk össze, fiatal és bátor mordályégetők, Ady egyenesen Párizsból érkezett Nagyváradra, fáradt volt, álmos, csak nagy szemeiből tündökölt mindnyájunk lelkébe az a ragyogás, amely ma már egész világra világol."²⁸

Juhász igazmondásában nincs okunk kételkedni. A névlegenda története igaz lehet. Csupán azt kell megjegyeznünk, hogy Ady nem Párizsból érkezett Váradra a kérdéses időben.

Hallgassunk meg még egy kortársat:

Nagy Andor, aki ebben az időben Váradon élt és jó ismerője volt a holnaposok társaságának, a következőket írja: "a valóság szerint A Holnap szó nem véletlen szülötte, nem egy félreértés eredménye: meggondolt, ujveretű kifejezője volt ez mindannak, amit Ady és hívei jelentettek."²⁹ Ezek is nyomós ellenérvek a kortársak névlegenda elbeszéléseihez.

A holnaposok lapkiadási tervéből nem lett lap. Kevésnek bizonyult az irodalom pártoló Wertheimstein Viktor pénze. A lap-alapításról gyorsan le is mondhattak, mert rövid idő alatt egy antológia állott kiadásra készen, előszóval és a költők életrajzával.

Ady nem szeretett klikkbe, társaságba tartozni. A holna-

posoknak az antológiát előkészítő munkálataiban sem vett részt, azokat a verseket, melyeket a kötetbe szánt, megküldte nekik, nevét adta a mozgalomhoz, de a szervezés munkájában nem vett részt. Ezt a munkát Juhász Gyula és Dutka Ákos végezte.

Juhász Gyula egész életében csak kétszer volt ilyen harcos, szervező, hadakozó kedvében: 1908-ban A Holnap körüli munkában, és 1918-19-ben, a forradalmak idején. Juhász gazdag tapasztalatokkal fog az antológia munkálataihoz. Egyetemi hallgató korában ő volt a híres Négyesy-szeminárium titkára. Az Egyetemi Lapok és a Tűz című folyóirat szerkesztőségének lelkes tagja és a Komjáthy-kör egyik alapítója. Nem csoda tehát, ha az egyébként visszahúzódó természetű Juhász Nagyváradon olyan széleskörű, nyilvános szereplésre szánja el magát: otthonosnak érezte A Holnap körüli munkát. 1911-ben nagyon szerényen így jelölte meg saját szerepét: "...meglett A Holnap pénz nélkül, Budapest nélkül, a maga szakállára, Nem mondom, hogy én csináltam, de én is a bábák között voltam."³⁰

Dutka, Emőd visszaemlékezéseiből az derül ki, hogy már az általuk alakuló összejövételnek tekintett beszélgetéseken eldöntötték, hogy kik irjanak az antológiába. E szerint már a kezdet kezdetén csak a váradiak szereplésével, részvételével számoltak. Pedig nem így volt. Juhász Gyula, aki minden külön megbízatás nélkül magára vállalta a szükséges anyag összegyűjtését, lázas munkába kezdett, hogy egykori egyetemi barátait, Babitsot, Kosztolányit és Oláh Gábort is megnyerje az ügynek.

Az kézenfekvő volt, hogy a váradi költők, Ady, Juhász, Dutka, Balázs, Emőd, Miklós Jutka versei fogják megtölteni az antológia nagyobbik felét, De Juhász az egész fiatal magyar irodalmat szembe akarta állítani "a fővárosi irodalommal".

Ezért kérte föl Kosztolányit is. Csak részben igaz az, hogy Kosztolányi Adyra való féltékenysége, illetve haragja mia nem állott be holnaposnak. Kosztolányi valószínűleg vidékies, sőt parlagias mozgalmat látott a váradiak megmozdulásában, ezt pedig nem tudta összeegyeztetni a maga "arisztokratikus" irodalmi nézeteivel. A visszaemlékezések azt is tudni vélik, hogy a váradiak tiltakoztak volna Kosztolányi bevonása ellen, nem tartották őt "váradinak".³¹

Juhász Oláh Gábort is szeretne volna maguk között látni. Oláh Gábor sem amiatt nem lett holnapos, mintha árulásnak tekintette volna a debreceni Bokréta-kör odahagyását. Őt inkább az Adyval való tisztázatlan viszony tartotta távol a váradiaktól.³²

Mint egykori egyetemi társára gondolt Juhász a Fogarason tanító Babits Mihályra. Babits 1923-ban, Juhász Gyula szegedi jubileumán elmondott beszédében így emlékezett vissza a holnaposokhoz való csatlakozására:

"...emlékszel-e? Nagyváradra, A Holnap, ahol először hoztad néhány darabomat, meg sem kérdeztél, világ szeme elé kipellengéreztél, a világ szeme előtt, magad mellett abban a könyvben, ami úgy szólt akkor, mint a feltörő ére zengése a régi kapukon? Gunyosan küldted aztán a könyvet utánam egy sor levél nélkül, mintha mondanád: látod, itt vagy te is! Velünk vagy te is! Harcolsz te is! Szenvedni fogsz te is! Többet nem irtál; s mikor nagyon zaklattalak a levélért, akkor egy másik aláírást küldtél a magadé helyett, egy nevet, mely szimbolikus névvé vált azóta, melyet a halál is megszentelt azóta, s melyet kimondani még ma is tüntetés: az Ady Endréét."

Azonban Babits is rosszul emlékezett! Az ő versei már jóval az antológia megszerkesztése előtt Juhásznál voltak birálatra. Ezeket a verseket, mint Dutka és Emőd emlékezéseiből egyöntetűen kitűnik, már a megjelenésük előtt ismerték a váradiak. A Holnap Társaságában való közreműködésre Juhász két levélben is kérte Babitsot. Az egyik:

Kedves Miskám, nagy dologról van szó. Modern magyar antológiát akarunk szerkeszteni, Adyval az élén. /Poetes d'aujourd'hui mintájára./ Azonnal küldj még egy bokrétát a verseidből, mert terád nagyon számítunk! Föltétlenül. A verseket egy prosateurökből álló társaság válogatja össze. Az antológia egy hónap múlva készen lesz... A Golgotai csárdát mutattam Antal Sándornak és másoknak és ujjongó gyönyörűséggel olvasták.³³

Babits hallgatott és ekkor Juhász még sürgetőbb levelet írt hozzá:

"Kedves Mihályom, már írtam Neked, hogy egy nagy, modern antológia készül /Adytól kezdve/ és abban Neked is méltó módon benne kell lenned. Választ eddig hiába vártam, újra sürgetve kérlek, egy csomó verset légy szives postafordultával küldeni címemre: Premontrei főgimn. Nagyvárad, mert az antológia egyébként már sajtó alá készen volna. Balázs Béla is benne van, én is. Hétmagyarok: ez lesz a címe, igen szép, előkelő, gazdag köntösben jelenik meg június elején, előszóval és irodalmi portrékkal. Még egyszer kérlek esdve, sürgetve: Küldj!"

Ugyanezen a levélen ír Antal Sándor is Babitsnak:

"Kedves Babits Ur!

Ismeretlenül kérem, mint az említett antológia sajtó

alá rendezője, hogy verseit Juhásznak sürgősen küldje el. Feltétlenül számítunk rá. Előre megnyugtatom, hogy méltó formában és társaságban fog megjelenni. Verseit várja tisztelő híve:

Antal Sándor³⁴

Ezeknek a leveleknek Babits tévedésén kívül még egy érdekességük van. Ez pedig az antológia neve: Hétmagyarok. Május 6-án nyomdára kész állapotban volt az antológia és a neve még mindig Hétmagyarok volt.

Ami a megalakulás és az antológia megjelenése közötti időt illeti, erre vonatkozóan kevés írásos adat áll rendelkezésünkre. Dutka Ákos könyvéből és Juhász Gyula emlékezéséből arra következtethetünk, hogy nagy viták folyhattak a holtnaposok között a munkatársak személyét és verseiket illetően. Antal Sándor irt előszót a gyűjtemény elé. Már nem tudjuk, hogy mit írhatott ebben az előszóban, a kortársi visszaemlékezésekből is csak az derül ki, hogy "gyilkos dolgokat" irt s ezért ezt nem fogadták el a többiek, újra kellett írnia. Az első megfogalmazású előszó és valószínűleg az íróportrék is, éles kirohanásokat tartalmaztak a korabeli hivatalos irodalmi ízlés ellen. A Miklós Jutka versei elé készült kis írást a költőnő családja nem engedte ki nyomtatni.³⁵

A budapesti lapok közül a Független Magyarország figyel föl először a nagyváradi megmozdulásra. Ez a lap a korabeli magyar sajtóvilágban a legliberálisabb irányzatot képviselte. Határozottan ellenzéki hangja volt. A Független Magyarország fölkarolta a váradiak mozgalmát, verseiket közölte és néha vitázott ellenfeleikkel. Dutka szerint Pogány Béla, a Független Magyarország akkor kulturális rovatának szerkesztője, Emőddel való meg-

beszélés után segítette a holnaposokat a Független Magyarország hasábjain a nyilvánosság elé jutni.³⁶ Peterdi Andor, Nagyvárad irodalmi és kulturális viszonyaival foglalkozva, a következőket írja a Független Magyarországból ebben az időben:

"A Holnap elnevezéssel irodalmi kört alakítottak. A tagjai mind odaváló származásuk s egytől-egyig immár ismert munkásai az új magyar irodalomnak. Onnan került ki Ady Endre és Biró Lajos, ott van Antal Sándor, aki első kötetével, a Mozaik-kal elismerő feltűnést keltett, továbbá: Dutka Ákos, Juhász Gyula, Haraszty Lajos, Miklós Jutka, Emőd Tamás, mind nagyváradiak és valóságos irodalmi életet teremtettek. Most A Holnap címmel egy antológiát rendeztek sajtó alá, mely magába foglalja nagyvárad poéták munkáinak színe-javát. E nagyszabású munka költségeit két odaváló irodalomkedvelő fedezi."

Az előszó és a költői arcképek közötti vita hamar lecsillapíthatott, mert Antal Sándor már májusra újat írt.³⁷

Antal Sándor még áprilisban nyilatkozott A Holnap Társaság céljáról és terveiről:

idézet "A társaság célja: felolvasásokkal, művekkel terjeszteni az irodalmi kultúra szeretetét... Az új társadalom nemcsak a tudomány, ipar és kereskedelem terén ébreszt fel új szükségletet, hanem a művészet terén is... A halottakon élősködők a haza és a művészet nevében kiálltanak feszítődésért azokra, akik nem akarják elhinni, hogy a régi négykrajcáros aranyból van. Ami nekik nem tetszik, lappvirágművészetnek nevezik, de a múltba tekintő szemük nem látja a holnapot... A vadregényes hatásवादशील műromok ellen alakult A Holnap... A Holnap be

fogja mutatni a mai forrongó társadalom művészetét."³⁸ /

Amint látjuk, elég harcias programot jelölt meg Antal Sándor A Holnapnak. Nem csoda tehát, hogy a Társaságra, de különösen az antológia megjelenésére fölfigyeltek. Az antológia májusban nyomdára kész volt, Antal Sándor, a szerkesztője pedig a nyári hónapokban Svédországba utazott. Juhász Gyula augusztusban írja Babitsnak: "Antológia szeptemberben, a szezon kezdetével a Singer és Wolfner bizományában meg fog végre jelenni."³⁹

A kötet a huzavona miatt késett. Az Antal Sándor előszaváról zajló viták kiszivárogtak és a váradi lapok, valamint a váradi társaságok botrányról beszéltek.

Az egyik cikkben ilyeneket olvashatunk:

"A poéták csufosan megjárták. Nem ismerték eléggé Antal mestert, aki... megírta szépen az előszót. De nem tömjenezőt, hanem alaposan letárgyalta az irodalmi társaságot... Némelyik poétával igazán méltatlanul bánt. Egyenesen megfosztotta minden érdemétől. Az érdekelt poéták csak későn vették észre a maliciát. Az előszó ki volt szedve s Antal Sándor már messze idegen tájakon járt, amikor csinye napfényre jutott. A poéták most bus lemondással, suttogva tárgyalják maguk közt a dolgot. Olyan kötettel, mely előszavában kemény kritikával indul, hogyan számítsanak a közönség pártolására? Nincs más hátra, mint új előszót írni, vagy meg nem jelentetni A Holnapot. Azt hisszük, mégis csak taláztatik valaki, aki nem lesz olyan szigorú, mint Antal mester. És megteszi őket nagyoknak s ezzel A Holnap elérte célját. De még jobb lenne, ha úgy, amint van, piacra dobnák a könyvet. Az egész hiuság kérdése. Azt hisszük, hogy

Antal Sándor szép előszava legalább biztosítaná A Holnap anyagi sikerét. Pláne, miután a publikum megtudja, miért késik A Holnap?⁴⁰

Dénes Sándor válasznyilatkozatából kitűnik, hogy a kötet már kész, csak a bizományos Singer és Wolfner-cég kívánságára késlekednek szeptemberig a megjelenéssel.⁴¹ Nyilván a könyvpiac nyári holszezonja után bekövetkező fellendülésre számítottak.

1908. szeptember 1-én látott napvilágot az a sárgafedélű könyv, amelyik a századeleji magyar irodalmi életben a legnagyobb vihart váltotta ki.⁴² A könyvet Vajda János emlékének ajánlották és Honti Nándor váradi festő illusztrálta.

Mit tartalmazott A Holnap I.kötete?

A hét költő verseit, Antal Sándor előszavával és a költőkről szóló kis portrékkal. Ezek a kis esszék találó aforizmáikkal egy biztoskezü irodalmárról árulkodnak. Jó alapot adtak a konzervatív kritika támadásainak. /A versek után néhány bibliográfiai adatot találunk./ Antal Sándor az előszóban olyan hangon szól a holnaposokról, mint az előbb idézett programnyilatkozatában: *"A Holnapba, a mi társaságunkba pedig Balassa, Csokonai, Petőfi, Vajda János és Reviczky tartozik. Mindazok a magyarok, akik elégték, meghaltak a holnapért. Ők már régen elmentek. Ma semmit sem kérnek. De a magyar udvarházakban ma is olyan alacsony a kapu szemöldökfája, hogy ők nem férnek be.*

A Holnap egy körösmenti csárda, ahová eljöttek néhányan azok a regősök, akiknek az igriclelekből már nem jutott. Ebben a könyvben az elevenek lépnek elő. Heten. Nem bátortalanság hozta őket össze, - hiszen vakmerőségig magyarok mind, - hanem az irodalomtörténet. Kerek formában mutatjuk be a magyar líra történetének ezt a kiszakított fejezetét. Nem mimeljük az elfo-

gulatlan öreget. De olyan becsületes szubjektivitással próbáljuk lerajzolni őket, mintha már meghaltak volna.

A múlt század hetvenes éveinek emlékei, a mai kritikusok és költők, hazafiatlannak és művészietlennek hirdetik az új irányt. Ők tudják, hogy miért. A mai közönséget már ugyanis hozzászoktatták az utolsó idők "gyengébbek kedvéért" készült irodalmához. Ha akarná, se tudná megérteni az új poétákat. Ezek se udvarolnak nagyon a tisztes közönségnek. Nyíltan kinevetik a burzsoá morált és negligálják az összes polgári szentségeket. Tapaszt ma nem várnak, de nem is kapnak. Csak nyugtalanság kél szavaik nyomában. És mindenki: öreg, fiatal, kritikus, költő, profán érzi, hogy valami történik.

Ünnepre jelenik meg ez a kötet. A magyar nyelv megújulásának ünnepére.

Másodszor kél itt harcra kelet nyugattal. Először Kazinczy, a lelkes műértő vitte a lobogót. Akkor is bő aratásra volt a magyar nyelvnek. Ma költő áll a sereg élén. Hogy milyen költő, azt kimérni nem lehet. Szempont dolga, mert nincsenek művészeti mértékegységek. Annyi azonban bizonyos, hogy Kazinczy óta senki-nek sem köszönhet annyit a magyar nyelv, mint ennek a költőnek. Ha ez a kötet nem is tartalmazná az ő verseit, akkor is le kellene írunk az Ady nevét, mert hozzá fűződik nyelvünk fejlődésének egyik korszaka.

Ő teremtette meg az új líra levegőjét. Erről a kötet fog beszélni.

Ez a levegő ad egységet a kötetnek. A kötet nem pattant ki egyszerre hét zsenit Jupiter homlokából. Még mások is vannak. De a hétmagyarok mind költők és mind magyarok. A Holnap köti össze őket. Az olvasó is érezni fogja, hogy nem testvérek, nem

hasonlítanak egymásra. Más tájakon kóboról mindegyik és mindegyiknek másképpen szól a muzsikája. Egyenként rajzoljuk le őket, együtt a földdel, amelyből sarjadzottak. Avval a magyar ugarral, amely nem is olyan nagyon ugar.

Írás közben egyszer-egyszer úgy éreztük, hogy az esztéta tulajdonképpen jámbor fellah vezető. Nagynéha maga is bámulva áll meg a gizehi nagy piramisok előtt."

Van ennek a bevezetőnek a hangjában Adyból: a frazeológia, a kiállásmódja. A szent burzsoá morál negligálása, az ősök kijelölésének merészsége, a magyarság gyakori hangoztatása, ha egyénenként nem is, de az egész holnapos gárdának fő jellemvonásai voltak.

Antal Sándor merészen és biztosan jelöli meg Ady szerepét a csoporton belül és a magyar irodalomban. Ez annál is inkább furcsa, mert amikor a részletezésre kerül sor, egy-egy költő versei előtt, az Adyról szóló részben Antal Sándornak néhány tévedésével találkozunk.

Adyt tekinti vezérnek, de Ady kisuri, dzsentri mivoltának hangsúlyozása eltereli a figyelmet ennek a költészetnek társadalmi gyökereiről és szerepéről.

"Vértestvérei nem olvasnak, a nagy olvasó tömeg, a polgárság pedig ösztönösen elfordul tőle, mert megérezte, hogy ellensége. Polgári szempontból szentségtörő és erkölcstelen beszéde miatt a vörös forradalom emberét látják benne. A rendbontót, a jövődű urat. Pedig neki nincs köze a nagy osztályharchoz. Ő régi ur, neki nincsen jövője. Egy nagy véletlenség, a könnyelmű Párizs sodorta őt az ujak táborába. Hiszen ő nem ismeri sem a modernséget, sem a reakciót. Ő senkivel sem szolidáris, mert

kizárólag csak Ady Endrével foglalkozik. Párizs odasodorta, ahol első pillanatra több becsület és őszinteség látszott. Néha rokon-szenvből meg is szólal, de nem illik a proletárénak az ő uri hangjához.

"Nem a nagy társadalmi forradalom lírikusa ő. Nem is modern, hanem új ember és egyedül álló. A maga nemes fajtájának hattyudalát énekli. A saját kimerült haladó törzsét siratja el. Új nyelven, új formában, új magyar zenével. Csak azok hasonlítják őt össze a modern francia irománnyal, akik a határozatlan, sejtelmes hangulatot összetévesztik a bátorsággal és lendülettel. Csak a bátorságot hozta magával, azt a tudatot, hogy szabad másképpen is írni, mint a régiek. Ennek a bátorságnak köszönhetjük, hogy a kodifikált költői szabályok dacára megszületett az új Ady-ritmus és az új lírai nyelv. Ezt elvitatni sem lehet. Az új formák megmaradnak, de Ady után nem következik senki. Aminthogy senki sem volt előtte. Hatalmas egyéniség, de egyedül áll. Nem mérőöldmutatója a magyar líra történetének."

Kiemeli Ady magányosságát /a jelenben és a múltban is/. Pedig Ady éppen arra volt büszke, hogy olyan ősökre bukkant, mint Balassi, Csokonai, Vajda János stb. A maga korában pedig éppen a Holnap volt Ady táborratalálása, szövetségeseinek jelentkezése. Antal Sándor Ady-esszéje nagyvonalakban helyes, részleteiben súlyos tévedéseket tartalmaz. /Hibái részben érthetőek is, hiszen 1908-ban vagyunk/.

A kötet nagy fölfedezettje: Babits Mihály portréja következik:

"Babits rokona Rictus azt mondja, hogy nincsen semmi.

Babits ellenben nem közönséges erővel hirdeti, hogy

minden van, de hogy miért van az, ami van és mire való, azt nem lehet tudni. De nem is érdemes. Akárni, remélni, örülni nem érdemes. Ez a zárkózott, szemérmes líra nagyon megnehezíti a kritikát. Élet, ragyogás nagyon kevés van ezekben a versekben, csak amennyi napfény Babits anachoréta életében van. Egyszer-egyszer elárulja magát, de ezekből a kis megfélemlítésekkel nem lehet következtetni a Babits jövőbeli fejlődésére. Erő és magyarság van verseiben. Bizonyos, hogy eredeti tehetség, de az is bizonyos, hogy a konstatálás holtpontján nem állhat sokáig. Fiataljaink nem tudják összeegyeztetni a tehetséget a műveltséggel és tudással. Ebből a szempontból Babits nem lehet tehetséges költő. Igaz, hogy akkor Petőfi sem tehetséges, Carducci sem az, mert mind a ketten olvasgatták más írásait is. Hogy Babits gondolatai hova fejlődnek, azt nem lehet kiszámítani. Környezete átalakulásával talán egész világnézete átalakul. Ritmusának azonban fejlődnie kell."

Antal Sándor Babitsot ismerte legkevésbé, hiszen csak azokat a verseit olvasta, melyek Juhász Gyulán keresztül hozzájutottak és ez nem lehetett több, mint ami az antológiába bekerült; Babitsról a bibliografiai részben csak a születési évét említi meg. Ennek ellenére a fiatal Babitsnak igen jellemző költői tulajdonságait tudja felfedezni. Amit Antal Sándor a zárkózott lírikusról, a konstatálás holtpontjáról, a tehetség és a műveltség összeegyeztetéséről mond, az mind illik a fiatal Babitsra. Az eddig ritkán jelentkező filozófikus líránknak erre az új hajtására kevesebb figyelmet fordít az esszéíró. Inkább Babits magyarságát hangsúlyozza, ami akkor, az új költők indulása idején hivatalos magyar kritikával szemben igen fontos volt. Babits ritmusára vonatkozó megjegyzésével nem érthetünk

egyet. Hiszen a Turáni induló meg a Golgotai csárda ritmusa ellen nem lehet kifogása Antal Sándornak sem. A Fekete ország meg Theozófikus ének II.részének ritmusa más elbírálás alá esik. Mint-ha a konzervatív poétika merev szabályai mögül bírálná Antal Sándor Babits ritmusát.

Balázs Béláról a következőket olvassuk:

"Balázs Bélát zárkózottsággal senki sem fogja megvádolni, mert ő dacosan beleáll minden versébe, még akkor is, mikor sokan szívesen nélkülöznék. Ezen az oldalon sok magyarság és erő látszik, de mindennek felett sok és nagy akarat... Karakán pusztai legénynek látszik, aki fűtyül, nótázik a maga kedvére, hogy merre járt iskolába, ki volt mestere, hol töltötte a vándorlás esztendeit. Persze, hogy igazán megismerhessük, meg kellett volna bontanunk a kötet szimmetriáját, hogy az ő prózában megírott nyugati líráját bemutathassuk. Ott meglátnók, hogy nem is olyan nagyon zenétlen, nem is olyan dacos és nem is túl magyar. Ott még a régi formákat is tiszteletben tartja, ha szépek.

Ez a hat vers kevés tökéletes szépséget mutat, de nagyon sok úde értéket ad, nagy perspektivákat mutat. Ha itt-ott apróbb zökkenést is érzünk ritmusában, ha nagy ritkán észre is vesszük Ady árnyját: Balázs egyénisége folyton előttünk van."

Balázs Béláról nem kapunk teljes, hű képet A Holnap első kötetéből. Ezt Antal Sándor is írja, és joggal hivatkozik Balázs prózai írásaira /különösen a Halálesztétikára gondolhatott itt/ mint a teljes és hű portré kiegészítőire. A "sok magyarságot" azonban ebben a hat versben hiába keressük. Sőt azt hiszem, hogy szép szólan a karakánság hangoztatása is. Ami a verseket illeti: a Nocturno I.

darabja Gárdonyira emlékeztet, az Országúton pedig Balázs Bélá-
san Kiss József-i.

Antal Sándor itt említi meg először az Ady hatás prob-
lémáját, ami tagadhatatlan is Az órák c. versben. Erre a kérdés-
re azonban Dutkánál tér ki bővebben a portrék szerzője:

"Három súlyos vétségben állapították meg bűnösségét. A
hangot Adytól vette, a szavakat tőle kölcsönözte, sőt
témáért is gyakran átrándult az Ady területeire. Nem
védőbeszédet mondunk, készségesen elismerjük, hogy ilyen
hibákat tényleg elkövetett Dutka, de nem egyedül. Babits
kivételével az összes új költők, még azok is, akik eze-
ket az igazságokat Dutkáról megállapították... Van vala-
mi Dutka verseiben, amit a többi fiataloknál nem lehet
megtalálni: egy igazán egyéni módon átélt életnek a képe.
Megérzik ezeken a verseken az őszinteség és a motívumok-
ban gazdag, artistikus élet. Nem képzelt fájdalmak, nem
képekről másolt örömek, nem könyvből tanult szerelmek
illetik meg Dutkát..."

Antal Sándor az "első várpsi költő"-nek nevezi Dutkát és G.
Freytaghoz hasonlítja.

"Kevés magyar erő, de sok zene van verseiben. Ma mindent
atavizumussal magyaréznek. Mi is az erős szlávok idegenbe
tévedt szőke unokáját látjuk benne. Erre vallanak Dutka
borongós, komor éjszakai hangulatai. Hangulatai finomak,
őszinteségük miatt közvetlenül hatnak..."

Nagy lelki válságokon kell Dutkának átmennie, hogy ben-
nünket ezentul meglephessen."

Az Ady-utánpótlás vádja alól nem menti föl Dutkát, ezt még Ady sem
tette teljesen 1908-ban, amikor A föld meg a város c. Dutka kö-
tetéről írt. 44

Ady szavai érvényesek a holnaposok többi tagjaira is. A nagy fölszabadító hatást /amely néha az utánszásban is megnyilatkozott!/ ha ebben az időben nem is, életük későbbi szakaszában mindannyian vallották.

Emőd Tamásról tudja a szerkesztő, hogy "most lendült át az önképzőkörből a nagy költők közé". Emődben egy kis jóindulattal zsenit látott. Láthatott is, hiszen a líra és az elbeszélés ötvözetében csillogó, tiszta hangú, ügyes költői mesterfogásokra valló versei sokkal nagyobb jövőt jósoltak Emődnek, mint amit betöltött. Ady hatása itt is tagadhatatlan /A Hellei Nagy András c. verset Emőd Adynak írta/.

Juhász Gyuláról:

"A pogányoknak és a keresztényeknek különös társasága került össze ebben a könyvben. Juhász Gyula a keresztények közé tartozik. Nem az erényei, hanem a hibái teszik ájtatossá, erkölcsössé."

A Holnap táborának ilyen fölosztása egy kicsit bizarr, Juhász kategorizálása meg éppen igazságtalan. Írásaiból nem a keresztény Juhász szólal meg ebben a korban. Antal Sándor ítéletét befolyásolhatták a költő első kötete és a személyes ismeretség. Az első kötet vallásos vonásait és a személyes ismeretségből származó értesüléseit /Juhász nosztalgiája a szerzetesség iránt/ nagyította föl a szerkesztő.

"Juhásznak fő témája a Szép, mégpedig nem az a szépség, amit a természet nyújt, hanem amit más művész produkál..."

Most már csak az a kérdés, hogy tényleg líra, poezis ez?" Antal Sándor, mint már láttuk kitűnő érzékkel mutat rá a holnap költők egy-egy jellemző tulajdonságára. Juhásznál is helyesen látja a nem primer élmények domináló hatását, melyek a költőnél

/bár a szerkesztő nem mondja ki/ erős parnassienne hatásról tanuskodnak./ "Rippl Rónai", "Maillard kisasszony", "Ódon ballada" stb./ Joggal kérdezi, hogy ez a hideg, szenvedélytelen költészet igazi líra-e?

Juhász
"Sohasem saját magát akarja kifejezni, csak szép verset akar írni. És ez mindig sikerül. Ezek a versek igazán l'art pour l'art születtek. A hangjuk, levegőjük magyar, az életük szomorú."

A Turris Ebarnea, mely Juhász nyitánya a kötetben, ezt a l'art pour l'art-ot igazolja. Ám ha az ember kezébe veszi Juhász első kötetét vagy A Holnap első antológiáját, lehetetlen nem észrevenni a későbbi nagy Juhász versek őseit, melyek a különböző iskolák utjainak próbálgatásai közepette is a "realista líra" felé mutatnak. /A Holnap I-ben: Epifánia, Humus, Szögedi interieur stb./

A kötet utolsó tagjáról, Miklós Jutkáról igen jó vélemény-nyel van Antal Sándor. Szerinte az életet írja ez a költő és a holnap bizonyos embere. Művészi készségét Kosztolányi Dezsőéhez hasonlítja. Bár Ady hatását csak magatartásában és merészségében látja, ám Miklós Jutka versei témájukban és frazeológiájukban is mutatnak rokonságot Adyéval. /Könyörgés Mámorhoz, Baál isten, Szent Elm tüze stb./ Az kétségtelenül igaz, hogy Miklós Jutka is nagyobb ígéret volt, mint ami lett belőle.

Antal Sándor költői portréiról végső soron elismeréssel szólhatunk. Tévedéseit a kis anyagon való vizsgálódás és a rövid idő is okozhatták.

Nagy bátorsággal állította szembe a holnaposokat a korabeli konzervatív magyar irodalommal. E mellé az erkölcsi bátorság mellé nem mindennapi esztétikai és kritikai érzék társult.

A kötetnek nem volt nagy könyvsikere, Dutka szerint mind-

Tal össze hetven darab fogyott el belőle.⁴⁵ Dutkánál pontosabban emlékezik Vidor Manó, aki ebben az időben Nagyváradon volt könyvkereskedő és résztvett A Holnap első kötetének üzleti ügyeiben.⁴⁶ Vidor Manó 1943-as nyilatkozatából kiderül, hogy Dénes Sándor⁴⁷ önzetlen módon vállalta a garanciát a kötet nyomdai költségeinek megtérítésére, a sikertelen eladás esetén. Egy bizonyos számú kötetet átadták a Singer és Wolfner-cégnek terjesztésre. Ezekre a kötetekre a terjesztő cég neve került. Sonnenfeld Adolf váradi nyomdász csak a nyers nyomdai költségeket számította fel, haszon nélkül, hogy ezzel is segítse a holnaposokat. Vidor Manó szerint a csalódás óriási volt. A tiszteletpéldányokkal együtt csak 100 kötet fogyott el. 1500 példányt nyomtattak és így 1400 példány nyomdai költsége a garanciát vállaló Dénes Sándort terhelte. Igazi mecénási tett volt tőle, hogy kifizette a nyomdát. A kötet sikertelenségénél sokkal érdekesebb, hogy a körülötte keletkezett vitáktól két évig volt hangos a magyar irodalmi élet.

Ezek a harcok azonban nem csupán a kötetrel, a holnaposokkal voltak kapcsolatban. A hivatalos irodalom támadásai sokkal nagyobb "vadra" irányultak, mint ez a kis kötet. Ady volt a támadások fő célpontja. Természetes, hogy 1908 szeptemberéig szinte minden holnaposnak jelent meg verse a konzervatív magyar irodalmi lapokban. Amikor viszont csoportba tömörültek és kiderült, hogy Adynak tábora van, azonnal ellenük fordultak. Ennek a harcnak tehát azt a címet is adhatnánk; harc Adyért és az új magyar líra polgárjogáért.

Az első kritikák elismeréssel szólnak A Holnapról. Várady Zsigmond lelkesen üdvözlí a pátriájában országos jelentőségű antológiát. Köszöntése azonban a közhelyeken nem megtul.⁴⁸

Hatvany Lajos már megpróbálta az új költők társadalmi szerepét és helyét meghatározni:

"A Holnap költői! Nem tudom mi lesz belőlük, nem bánom mit gondol felőlük a köztünk kísértő tegnap, s nem törődöm vele, hogy mit fog róluk mondani a holnapnál is nagyobb úr: a holnapután. Csak azt érzem, hogy jó köztük élni..."

"A szavak ismét csatasorba állnak, mint egykor Kazinczy korában, mint Petőfi és Arany idejében. Itt szakadások, különválások, alakulások vannak, itt forrong valami - ne féljünk a szótól -, itt a forradalom."⁴⁹

Nagy szeretettel és megértéssel szól minden holnaposról, de nem takargatja gyengéiket sem. Egy nagy költő várásának szorongásával ír, az ismeretlenségből előlépő Babitsról. Természetesen Adyt messze-messze előljárónak és utmutatónak tekintí:

"Ady Endre ásta alá a régi költészetet, és ő teremtett újat. Amink csak van, azt ő hozta."⁵⁰

Lukács György is Adyt állítja előtérbe és A Holnapról írván egy Ady-tanulmányt közöl a Huszadik Században:⁵¹

"Ennek a kritikának igazi tartalma a akárhogyan fognék is hozzá - egy lehet csak: megállapítani, mit jelent a mai költészetben Ady Endre? mit hozott, olyat, amit lehet továbbfejleszteni, mindenkinek tulajdonává tenni; mit változtatott az új verseken az, hogy ő itt járt közöttünk. Másszóval és egészen röviden: mennyi és mi a folytatható az Ady Endre költészetében. Az anthológia itt kínos helyzetet teremt a bíráló számára: ha volt értelme, hogy kiadassék, ha van haszna, hogy megjelent, csak ez lehet és mégis talán igazságtalanság most felvetni ezt a kérdést, amikor mégsem csak ők heten a mi egész új líránk és amikor

minden kiválasztás meghamisítja minden költőnek profilját, úgy, hogy azokról közülük, akiknek itt olvastuk először verseiket, csak a legnagyobb fenntartással és mély gyanakvással, saját ítéletünk helyességével szemben merünk írni.

Csak egy pár megjegyzést így a fődologról. (Ady költészetéből - a közönségre - mégis a lényege hatott a legerősebben; az, hogy a napéhes, nyugat felé néző magyar ember érzései számára ő talált először szavakat, hogy benne szólaltak meg először a magyar kulturember egészen speciális, idegenektől nem ismert, velük alig megértethető fájdalmai és vágyódásai; azok az érzések, amik minden, a lelkével nyugaton élő magyar emberben megvannak - addig amíg itt él, itt kell élnie. És ez az új magyar érzés új nyelvet teremtett itt meg magának, új mithológiai jött létre, régi fogalmak, elavultnak hitt történelmi és - látszólag - csak etnográfiai tényekből; a közismert, agyonunt "magyaros" ideológiák váratlanul félelmes, rettentő mélységekkel teli, vad erőből duzzadó jelentőséget kaptak és az épen annyira megszokott, nélkülözhetetlen, de örökké távoli és örök távollétében már épen annyira sablonos nyugat, Párizs, csábító, fenyegető vizzar és ragyogó szépségeket és izzó melankóliákat. (Ady Endre korszakot alkotó élménye - az irodalomtörténet nyelvén: fölfedezés - az volt, hogy megfordított egy viszont, kicserélt egy akcentust: eddig mindenki önmagában arra helyezte a súlyt, ami nyugathoz tartozásában szilárd, pozitív és nem problematikus /az önfenntartás ösztöne diktálta ezt neki/, és felejtetni igyekezett azt, ami ide

köti és azt, ami kulturájában csak szándék és meddő vágyakozás. Ady átlátta, hogy itt van a magyar kultur-
embernek tragédiája, az hogy magyar és az, amennyi és
ami ma Magyarországon lehetséges és hogy boldogító ön-
ámítás csak, nekünk párhetes vendégeknak Párizsban pá-
rizsiaknak érezni magunkat. Az Ady Endre szavaiban és
ritmusaiban így konkrét valóságot nyert a magyar élet
és a magyar embernek - osupán helyzete szülte - igazi
magyar érzései: "Mig nem jöttem koldusok voltak, Még
sirni sem sirhattak szépen. Én siratom magam s a né-
pem..."

Ezt az új költészetet helyzetek hozták létre és ha van
költészet, amit a szociológia a legfinomabb részlet-
technikai pontokig meg bírna magyarázni, az övé az.
/Kár, hogy itt nincsen annak helye és ideje./ Mi követ-
kezik ebből? Az, hogy ha van költészet, ami iskolát
csinálhat, ami nyelvet reformálhat, ami "közkinos"-csé
válhat, hogy meglássák minden vezércikken és napihíron,
ugy ez az. És mégis, vegyes, nagyon vegyes érzésekkel
olvassuk azokat a költőket - itt is, másutt is - akik-
ben domináló az ő látása. Miért? Ezért? Vagy ennek el-
lenére? Én az utóbbit tartom valószínűnek. Közepes li-
rikusoknál /nem, nem akarok most itt neveket leírni/ meg-
ható sorokat találtam, olyan csengőseket, amik megmoz-
dították minden idegemet, amikbe - néha egy jelző volt
csak - mély élettartalmaimhoz hittem, hogy értek. Ugy
érezem, mintha az Ady nyelve sok-sok embernek adott volna
hangot, olyanoknak, akik nélküle örökre némák maradtak
volna és ha egy pár soruk is csak az, ami pár óra multá-

val utána cseng még bennünk, ki tudja nem Farkas Imrék lettek volna enélkül a mindennek felfordítása nélkül? Veszélynek mondják finom embernek is az Ady hatását. Nem hiszem és nem is fogom hinni addig, míg nem látok nagy talentumot vergődni miatta. Most azt látom csak, hogy szárnyakat ad és repülni képesít, ő nélküle talán porban botorkálóknak is. Két nevet vegyünk ki ebből a nagyon általános megállapításból, a Babits Mihályét, és a Balázs Béláét. Ha egy pár vers meghamisíthatja is egy költő egyéniségéről alkotható képünket, ha talán máshol készíteni keresnünk lényének súlypontját, mint ahol igazán van és a legnagyobb meglepetések ezer lehetőségét hagyja nyitva előttünk, az erejét mégis lehet éreznünk, teljes biztonsággal, tévedés kizárásával. Babits Mihály ritmusában megszólal valami, amit nálunk még nem lehetett hallani; valami vad gazdagság, a látások izzó részegsége és az érzések mélységes, komplikált és mégis töretlen primitivitása. Egy ősi, nagy, természetből fakadt, minden körülménytől független energia, nem "muzsáj Herkules"-ség, mint az Ady Endréé. Valami, ami - anélkül, hogy a versek hasonlitanának az övéire - a fiatal Rimbaudra emlékeztet. Balázs Bélában pedig, úgy érzem, a mai generáció legmélyebb, legintellektuálisabb problémái formálódnak át művészetté, nőnek muzsikává. Az, aminek kint régen /hol tíz, hol husz éve/ megvan a maga lírikuma, azt keresi a Balázs Béla pár gyönyörű verse; azt hogy a lírában kifejezést találó érzésnek, a lírából kiérezhető embernek ne kelljen egyszerűbbnek lenni rendes életénél, ne kelljen sok mindent elfelejtenie, ezerféleképpen nem gondolnia, hogy verset találjanak az érzései. Balázs Béla lírája ebben annyira előtte jár annak, ami ma

nálunk készül /talán ő legigazabban a Holnap mindannyiuk közül/, hogy még nagyon intelligens előszóíróját is meg-
téveszti, elhiteti vele, hogy mentegetésre szorul ez a
lira, aminek hogy el kell jönnie, sokunknak régi vágya
és gyáva meggyőződése."

Amit Balázs Bááról ír, az nem a versei, hanem esztétikai mun-
kásságából derül ki, pontosabban a Halálesztétikából, melyet
Lukács ezidőben már olvashatott. Babits és Balázs Béla eszté-
tikai elveinek e korabeli rokonsága magyarázza azt, hogy
Lukács kritikájában kettőjük alakja együtt tűnik föl Ady mel-
lett, mint a holnaposok legnagyobb ígéreteié.

Balázs Béla örömmel vette Lukács írását. Egy Babitshoz
írott levelében olvassuk:

"- olvasta a XX.száz. Holnap kritikáját? Lukács György
írta - Kettőnkől beszél csak Adyn kívül. Szépen. Ő is
együtt emleget."⁵²

Juhász ujjongva írta Babitsnak: Babits Mihályt fölfedezik A
Holnap révén, a fővárosi lapok. A Független Magyarország, A
Hét először emlegetik a nevét. Ósvát Ernő Juhásztól üzen
Babitsnak: küldjön verset és prózát a Nyugatba.⁵³

Az immár holnapos orgánummá váló Független Magyarország
teret ad levelezőinek az új irodalomról szóló véleményük ki-
fejtésére. Minden vasárnap a lap első oldalán "A Holnap" ro-
vatcím alatt szólaltatja meg a váradiakat. Alig van olyan
száma a Független Magyarországnak ebben az időben, amelyikben
ne lenne szó az új poétákról. A legjobb tollu kritikussait
állítja csatasorba a holnaposok mellé.⁵⁴ Ismeretlen emberek
üdvözlők leveleikben A Holnapot és Ady Endrét.⁵⁵ A Vasárnapi
Újság "erős legényeknek" nevezi a holnaposokat.⁵⁶

Megszólalnak a barátok is. Kosztolányi Dezső A Hétben ír a váradiakról:

"...miért nyujtott kezét egymásnak most hét bihari poéta. Az új magyar líra jelentkező öntudata ez. Ez az öntudat mindenkor erős volt nálunk. Ma annyira erős, hogy már a versek erőstékeibe is beszivárog, és poéták rímekben és mértékben vitatkoznak egymással: kicsoda a legény igazán a magyar líra csárdájában? A vita fölösleges és terméketlen. Azt hisszük izléstelen is. A lírának nincs joga ahhoz, hogy mindjárt a maga kritikusa legyen. A fiatal-ság pedig csak addig fiatalság, amíg naiv. Azután költői jelszó, üzlet vagy legjobb esetben szenvelgés."

Az utóbbi mondat nagyon jellemző a fiatal Kosztolányira: világnézet^{ét} és meggyőződését könnyűszerrel váltogatta és a jelen esetben "az öregek" oldaláról vállonveregette a váradi fiatalokat.

"Nem költői iskola ez - írja a továbbiakban. Csak néhány közös vonás, többnyire a fiatalság és a bátorság kapcsolja őket egybe. Lehet, hogy olykor a modorossága is..."

Ezt a társaságot... már nem lehet semmibe venni.

Nem Ady Endréről és Juhász Gyuláról beszélek, kiknek nevéhez nem is kell epitheton ornans, hanem a serdülő fiatal csapatról. Mindenek előtt Balázs Béláról. Ugylátszik, ő az egész társaságban a legkevésbé francia, s leginkább német.⁵⁸ Az ösgermán elmélyedések embere. Egy verse, Az órák nagyszerű mélységekről lebbenti le a fátyolt. Mellette a hárfalelkű Miklós Jutka ígér legtöbbet. A nagyközönségnek egész ismeretlen Babits Mihály, egy keserű, ideges, kissé bogaras filologizáló és filozofáló, de izzig-

vérig modern, poéta, helytelen válogatásban jelent meg, és így, sajnos sokaknak úgy tűnik, hogy csak "pour épater les bourgeois" elvét szolgálja. Ha több verset gyűjtenek tőle össze, mindenki láthatta volna, micsoda csodás gondolat-nuance-ok szunnyadnak ebben a szóficamitó, különc-küddő, Netzsche új nyelvére emlékeztető idiómában. Ez a poéta mintha - szemében a hindu világrejtély mély misztikumával - feketekávé-részegségben írna. A Holnap társaságát Dutka Ákos és a fiatal Emőd Tamás egészíti ki, aki egész irodalmi felszerelését, még a nevét is A Héttől kapta."

Amint látjuk Kosztolányi még egy kritikán belül is megenged magának bizonyos osapongást még elvi kérdésekben is. Egy kicsit furcsa kritika ez. Adyról csak egy fél mondatban olvashatunk benne. Nem kétséges, hogy a társaságban szereplő barátok iránti szimpátia fékezte Kosztolányi tollát egy élesebb kirohanástól. De itt a hallgatás is véleményt jelent. Bármilyen furcsa Juhással is ez a helyzet. Kosztolányi fiatal korában nem szerette Juhászt. Talán rá is féltékeny volt, mint Adyra. Még plagizálással is megvádolta egy Babitshez írott levelében.⁵⁹ Így hát Juhásznak is csak egy elismerő félmondat jutott. Balázs Béláról meg Babitsről annál nagyobb szeretettel írt. Babits igazat adott Kosztolányinak a róla szóló véleményben.⁶⁰ Ebben az időben írta Juhásznak:

"a „Holnapban” megjelent verseim újra olvasva kellemetlenül hatottak rám...

A kapott kritikákat, ami az én darabjaimat illeti, elég furcsáknak és ferdéknek találtam: ami nem is lehet talán másként azon néhány vers után /ennyiben igazat adok Kosztolányinak/. Csakugyan a pour épater les bourgeois elvei

látszanak verseimeny amiket pedig nem vallok. Ez a sajátos dualizmus életem és költészetem között, most, hogy a nyilvánosság erős világításában látom, bánt kissé. Ami a "Holnap" általános, hatását illeti, Ady bizony ki-magaslik közülünk két fejjel... Lehetőleg nyilvánosságra hozom legjobb verseimet, hogy megnyerjem azokat is, akiket a "Holnapban" megjelentek vadsága elidegenített."⁶¹

Babits levelének, a Mosztolányival való egyetértésen túl még két érdekessége van: Az egyik, hogy Babits véleménye Adyról 1906-óta gyökeresen megváltozott és elismeréssel szól róla. A másik pedig, hogy Babits félt az irodalmi harctól. Egy kicsit talán bánta is, hogy ilyen hangos táborba keveredett.

A Szeged és Vidékében Pálos Endre, Juhász gyermekkori barátja és későbbi holaapos irt a váradiakról.⁶² Elismeréssel és lelkesedéssel, de vitázva is Antal Sándorral Juhász Gyulának az ő kedves barátjának értékelésében.

Ezekben az első kritikákban már disszonáns hangok is gyűltek. A katolikus Tiszántul kezdte meg az utszéli hangu támadások sorát. Talán ezt a támadást is Szűts Dezső irányította, min az Ady ellenieket is. Ez a támadás jó példája annak, hogy a hivatalos, konzervatív magyar kritika milyen pökhendi módon fogadta az új poétákat:

"Antal Sándor a Holnap poétáinak - cabaret-nyelven szólván - a conferencierjük. A conferencier afféle szellemes csevegő, akinek ötletei a hallgatóságot mosolyra derítik. Nos hát Antal Sándor kitűnő conferencier. Nem tudjuk, mennyire fakadnak ötletei az igaz meggyőződésből, de hogy humorosak, az bizonyos. Pl. mikor Adyt összeméri Kazinczyval s azt mondja, hogy a magyar nyelv Kazinczy óta nem köszön senkinek annyit, mint Adynak. Néhány

lappal odább ismét nem talál a világirodalomban más megfelelő szellemi társaságot Adynak, mint Shaksperet és a bibliát. A többi kismiska. Szegény biblia, szegény Shakspere, szegény Kazinczy! Így ugyan még le nem tisztelték őket. Szerencsájuk, hogy még ezt a dicséretet is kiállják..

Ez a nagy kolómpolás igen kedvezőtlenül vezeti be a kötetet. Az igazi nagyságok nem szorulnak barátaik tömjenezésére, hizelgő, bombasztikus előszavaira. Megállanak a maguk lábán, megélnék a maguk nagyságából. Az igaz, hogy előszót mindenki kaphat, míg az igazi nagyságra születni kell.

A kötetnek csaknem a felét Ady foglalja el; de ha hozzá vesszük a többi "Holnapistának" ama verseit, melyek alá csak tévedésből nem került Ady neve, akkor Adyénak vallhatjuk a könyvnek jó háromnegyed részét.

Az Adyzmus ma éppen olyan járvány a gyöngébb poéták közt, mint volt az 50-es évek elején a Lisznyaiizmus. Ugy-e bár, ma azt sem tudjuk már jóformán, ki volt az a Lisznyai Kálmán? Ugyanaz, ami manap Ady. Gondolatokban szűkölködve, a kifejezéses cifraságával takarta az ürességet s azt hitte, minél jobban kiadtateremtettézi a verseit, annál több a gondolat. Adyék is a nyakatekert jelzőkkel operálnak s ez nekik a költői mélység. Csak az különbség, hogy Lisznyaiék cifra szürben, fokossal magyarkodtak, Adyék pedig kávéházban, abszinttól mámorosan dalolják halvaszületett, félig-meddig érthető mondókájukat.

Mondom, kár az Adyzmusnak ez a tultengése, mert egyéb-

ként a kötetben föl-fölosillan a tehetség. Dutka Ákosnak annál jobbak a versei, minél kevesebb bennük az Ady-utánzás. A "Naplement" és a "Meotis lánya", de kivált a gyűjteménybe fel nem vett versei a magyar poézis tiszta forrásából fakadtak. Tehetség Emőd Tamás is. Nyelvezetében van kifejező erő, vannak gondolatai. Legsikerültebb az a verse, melyben a hetven gályarab prédikátorról ír, akiket magyarságukért a német császári önkény /nem pedig vallásukért a "magyar klerikálizmus", mint valaki jónak látta ráfogni/ gályarabságra küldött. Kár, hogy Emőd is Ady-stáskodik. A "Krisztus szobra" izléstelen torzkép, a Lellei Nagy András pedig igen-igen gyenge tömjénezés.

Önállóbb köztük is Juhász Gyula, bár ő is tapogatózik. Néhány semmitmondó, a napilapok "különféle" rovatjának élére való verse mellett a "Szögedi interieur" hangulata és a "Botond" gondolata jelzik, hogy szerzőjük próbál a saját ösvényén is járni. Miklós Jutka versei közül azok a jobbak, amelyek a kötetbe fel nem vétettek. A "Baál Isten" kivételével, melyben van gondolat, a többi a közepszerúségen is alul marad.

Balázs Béla és Babits Mihály ellenben csak Ady-utánzók, még pedig a gyengébbekből. Balázs jelentéktelen kezdő, Babits sem több. A "Vérivó leányok", a "Golgotai csárda" és a "Feketeország" az izléstelenség és az antipoézis szörnyszülöttei, amelyek alá bizony sokan restelnék aláírni a nevüket. Koronájuk persze az Ady-versekben van meg. /Itt közli Ady: A fekete zongora c. versét./ Hát ebben lehet mélységeket és nagyságokat kutatni, de nem józan ésszel. Ilyen össze-visszakuszált, örültségre, vagy má-

moros főre valló értelmetlen dadogás a legtöbb Ady-féle és Ady-izü vers. Náluk a zongora nyerit, de az ördög is nyerit. Halommal vannak efféle kifejezések: Szent átkozott, Ős Kaján, szent korosma ablak, szép ámulások szent városa, a küherkulessét! Tetszelegnek abban, hogy Ők ezer éve is éltek, csak más alakban; egyszer megjárja az a licentia, de ismételve: modorosság, közönséges sablon. Sablon a nagy betűk pazarlása: nagyálmú Gyermekek, óriás Daloló, a Vég. Sablon a sokszoros valahol, valamikor, valami, valaki. Sablon a világfájdalom tehetetlen nyöszörgése, amelyre ráfogják, hogy ez a Dévénynél bejövő modern magyarság. Sablon egyes szavak örökös ismétlése: minden szent, a kocsmablak, a mámor, a csend, és az asszonyi haj. A feketeséggel is sok a bajuk: Ady a fekete zongoráról dalol, Dutkának az ablakán fekete leány kacag be, Babitsot pedig egész Feketeország rémitgeti:

Csontig, velőig fekete,
Fekete,
Fekete, fekete, fekete,
Fekete ég és fekete ház...

és így tovább egy 37 soros versben 41-szer fordul elő a "fekete".

Holnap? Ugyan ki fog beszélni róluk, szegényekről, holnap? A jóbarátok kölcsönös babérja örömet szerez nekik ma, egyik-másik, ha tehetsége ki tud bontakozni, még lehet is valami, de általában a holnap, amikor a műreklám elhallgat, azt sem fogja tudni róluk, éltek-e - tegnap."

Ilyen vegyeshangu kritikák közepette került sor a holanposok első közös ünnepére 1908. szept. 27-én Váradon. Először 20-án

kivánták megtartani, de valamilyen ok miatt 27-ére halasztották az ünnepséget. Matinéjukat nem csupán A Holnap manifesztációjának szánták. Ebben az időben avatták föl a vaáli erdőben Vajda János szobrát. A méltatlanul mellőzött Vajda emlékének is kivántak hódolni a holnaposok. Az előadás bevételéből a vaáli szobor kerítését kivánták elkészíteni.

A váradi lapok a következő műsort hirdették:⁶³

1. Ünnepi megnyitó. Tartja Dr. Dénes Sándor.
2. "Beszélgetés Gina költőjével". Írta Ady Endre, elmondja Emőd Tamás.
3. Versek a Holnap antológiájából. Előadja Hevessy Mariska, a Szigligeti Színház művésznője.
4. Emlékbeszéd /szabadelőadás/ tartja Juhász Gyula főgimnáziumi tanár.
5. Dalok Vajda Jánostól és Ady Endrétől. Zenéjét szerezte Dési Alfréd.
6. Vajda János költeményeiből. Felolvassa Dutka Ákos.

Ez a terv azután az előadásig még átalakult. Emőd emlékezése szerint neki nem tetszett Adynak az a verse, melyet szavalnia kellett volna.⁶⁴ Kérte Adyt, hogy valami harcosabbat írjon Vajdáról. Ady vállalta a vers megírását, de csak úgy, ha beleírhatja a frász szót. Bárhogy szabódott Emőd, Ady hajthatatlan volt. Szeptember 22-én már elkészült és küldte Emődnek:

"Édes Tamásom, megírtam a te kedvedért s egy csöppet dachból az ígért verset. Kérlek másoltasd le azonnal s az én nevemben küld el a Nyugatnak. Nagyon nyomorult lelki és testi állapotban vagyok. Szombaton nyolc órakor szóljon be valaki közületek az Európa szállodába avagy a szomszédos Stern Brüll-házba. Ha nem érkeztem

meg, ez azt jelenti, hogy képtelen voltam elutazni. De remélem és akarom, hogy ott leszek és legyek. Szeretettel üdvözlöm a viszontlátásra az egész társaságot. Ölellek édes Tamásom, Ady. Érmindszent.IX.22."

Ugy látszik, Ady nem szándékozott résztvenni a matinén. "Olyan veszettül ideges vagyok, hogy talán a Holnap programjáról elmaradok" - írta Lédának.⁶⁵ De nem maradt el. Sőt szerepet vállalt A Holnap ünnepségén, ő tartotta a programbeszédet. A Nagyvárad /amely lassan átcsuszott a holnaposok kezébe és szócsövük lett/ így számolt be a matinéről:

"Vasárnap délután jelentős ünnepe volt az új fiatal magyar irodalomnak Nagyváradon. Egy nagy, magányos magyar költő egyéniségnek emlékezete előtt hajtotta meg harci lobogóját a nagyváradai fiatal írógárda s úgy indult el nemes, büszke lelkesedéssel az új idők új dalaival ajkán a szebb, termékenyebb Holnap elé.

Kettős ünnepe volt ez az új nagyváradai irodalmi társaságnak. Az igaz értékek megbecsülésével annak a szomorú nagy költőnek tragédiájára emlékezve, akit a kora meg nem értett, a nyilvánosság színe elé lépett az egész kisgárda, amely a Holnap zászlaja alatt egyesült. Eseménynyé avatta ezt a felolvasó estét, hogy Ady Endre az új magyar irodalom büszkesége ebben a városban, ahová fiatalisága emlékei fűzik, itt adta meg a Holnap programját, a nemes, új ideálokért harcoló gárda riadóját.

És a nagyváradai közönség érzékeny intelligenciája megértette ennek az irodalmi eseménynek a jelentőségét. Zsúfolásig megtelt padsorok előtt lépett a nyilvánosság elé a Holnap irodalmi társaság, melynek eddigi működése

országos visszhangot keltett.

Az ünnep délután fél 6 órakor vette kezdetét. Dénes Sándor pár meleg üdvözlő szóval köszöntötte a közönséget és a társaságot s megnyitotta a felolvasást. Erre Emőd Tamás lépett az emelvényre és elszavalta Ady Endre Vajda emlékezetének erre az ünnepére írott hatalmas lendületű versét, melynek minden sorában ott lüktet a magyar keserűség, amely méltó a nagy mellőzött költő: Vajda János emlékezetéhez. A gyönyörű vers bensőséges nagy hatást keltett.

A tapsok lecsendesülése után Ady Endre lépett az emelvényre. Amióta a nagyváradai sajtó e hatalmas erejű munkásából országsszerte elismert költő vált: Ady Endre most először látta viszont nyilvánosan a nagyváradai közönség. Nagyvárad megértő közönsége lelkéből ünnepelte a költőt, aki kissé meglepődve, elfogodottan állott szembe az ő régi közönségével, azzal a várossal, amelyben első merészívű szárnycsapásait tette. Meleg, fátyolos hangon kezdett beszélni a magyar kulturáról és kulturtalanságról, a szebb Holnapot váró büszke reményeinkről. Szép tömör igazságokat, bus magyar életünket jellemző vallomásokat mondott.

Majd Hevesi Mariska a Holnap négy poétájának négy szép versét szavalta el ideális lelkesedéssel, lélekben érzett bensőséggel interpretálta a csipkefinom hangulatu verseket. Dutka Ákos Meotis leányát, Juhász Gyula Anch io... Emőd Tamás Manfon és Miklós Jutka Sant Elmó tűz című költeményeire mind külön kifejező hangot talált

s a közönség zajos tapsokkal jutalmazta. Most Juhász Gyula lépett a pódiumra. Vajda János és a Holnap címmel emlékezett a nagy magányos költőre és egyuttal a programját jelezte a Holnapnak.

A költő lelkesedése, a megérző szív melegsége, s a finoman csiszolt nagy intelligencia hatotta át ezt a szép beszédet. A nagy készültségű fiatal tanár beszéde végén izzó lendülettel mutatott rá a magyar költő sorsára:

Magyar földön ki nagy sorsra vágyik, rokkantan ér el az éjszakáig... Zajos taps kísérte a költői beszédet.

Ezután Aszonyi László gyönyörű szingazdag bariton hangján énekelte el Ady Endre és Vajda János egy-egy megzenésített dalát. Mindakettő Deésy Alfréd szerzeménye. A közönséget megragadta a pompás kifejező erejű muzsika, mely sok eredetiséggel, sok finomsággal közelítette meg Ady Endre sajátos költészetét.

Végül Dutka Ákos szavalta el zajos hatással Vajda János néhány legszebb versét, mélyen átérezve azok fönségét és szépségét. - A sikerült bemutatkozó a közönség rokon-szenves tapsai közt ért véget."⁶⁶

Ady beszéde programnyilatkozat volt. A Holnapé és a sajátja is. Történelmi magyarázatot adott a holnaposok, az új költők mozgalmának azzal, hogy megmutatta azokat a kiemelkedő egyéniségeket, akik a haladásért égtek el és A Holnap őseinek tekinthetők. Harcra szólította föl a hallgatóságot a hivatalos irodalom ellen:

"Liberális, anarkista magyar vagyok: mondjuk, hogy egy beteg civilizáció kiirtására kerültünk a Duna-tájra, a

Kárpátok alá, de akkor ne kényeskedjünk, hanem az új ágyukon kívül semmit se fogadjunk el a beteg civilizációból. Öljük meg Homérosztól, Dantétól, Voltairetól, aki csak utunkba akad, Beöthy Zsoltig, Rákosiig és Szabolcskáig, mert a senkiket is meg kell ölni, hiszen ezek valakiknek mutatják magukat és úgy forgatják saját fogsoraik között Goethét, sőt Shakespearet, mintha ezek mi ellenünk szegény, vérező nyak ellen s értünk éltek volna."67

Az ünnepi hangulat gyorsan lelohadt a holnapsok körében. A támadó és utszéli hangú kritikák megszáporodtak. Az a folyóirat, amelyiknek az új törekvések fölkarolása feladata lett volna, a Nyugat, támadásnak beillő kritikát közölt Kemény Simon tollából:

"Ha elolvassuk A Holnapot, gondolataink nem Dutka, Emőd vagy Miklós Jutka rimeihez térnek vissza, hanem Antal kis tanulmányaihoz, amelyek tulságos mély és komoly jelentőségeket aggatnak a hat ifju alakra. /Ady Endrét mindjárt ki kell kapcsolni a társaságból, ő a Ma emberé./

Siessünk egy kicsit és a kötet két tagját: Emőd Tamást és Miklós Jutkát vegyük el a többiek közül. Emőddel, aki szegényke tizenkilenc éves még, véres méltánytalanság, hogy ebbe a könyvbe került. Fájdalmas, hogy ne mondjuk, kinos látvány itt az ő kisdíák-alakja, mint a kisgyermeké, akit vad matrózok kocsmába visznek magukkal és rummal itatják részegre.

Miklós Jutka egy lépést sem tett még járatlan talajon, tipeg-topog Ady Endrétől Erdős Renéig és vissza. Hat

verse van A Holnapban; ilyen címek alatt: Könyörgés Mámorhoz, Élet Ő felsége, A Szép jegyese: Ady gipszmásolatban.

A mi sorrendünk szerint, - amelynek egészen különös jelentősége van - Dutka Ákos következik most. Ő az a költő, akit a Város eltépett a Falutól; - a faluba visszavágyás s a város "csipkés palotáihoz" láncolt-ság a kedvenc motívumai. És ezekből látszik az elhatározottság... Az, hogy ő ilyen címeket ad verseinek: "Elereszt a puszta" s hogy "vasfalu gályáról", "bus hajdu fiak"-ról, "ősi avar"-ról, "durva nagy élet"-ről és "nyargaló gályáról" ír, az mind Ady Endrétől való. Dutka teljes alakban minden gazdagságával, legapróbb arcráncával a "Valamikor" és "Egyedül" című verseiben jelenik meg...

Juhász Gyula igen halk hangú, finom lelkű szenvedő. Nagyon korrekt, pedáns és művelt. Széplélek... Utálja az életet és sokkal többre tartja a művészetet... az élet nagyszerű tényeinél sokkal jobban szereti Menniért, Watteaut, Rippl Rónait. Pedig az élet mind ennél szebb és többet ér.

Itt kell keresni Ady hatásának a titkát is és az ő létjogosultságát. Minden során, szaván és betűjén az élet keserves bélyege van rajta. ... ezek a versek élmények. Ez az, amiről buzgó utánczó megfélelkeztek s amit el nem vehetnek tőle. Tehát bizonyosan ez benne a legértékesebb. Elszedhették tőle szavait, káromkodásszerű és mindig hangos beszédmodorát, furcsa vízióit, nagy pemzlivél fölkont vad színeit; piktur-

ráját, mely oly rokon a nagyon kitűnő francia plakátpikturával, elvehették tőle azt a büszkeséget, hogy ősmagyarhajtás: Mindent-mindent elvettek tőle, csak ezt az egyet nem.

A bevezetések írója azt mondja egy helyen, hogy az egész mai líra Adytól való. Amennyiben az egész mai líra alatt A Holnap költőit értjük: igaza van. Mert csakugyan ezeknek apjuk, anyjuk, nagyapjuk: mindenük Ady Endre. Még Babits Mihálynak legkevésbé, de neki is. Szándékosan hallgattam Balázs Béláról, akit igazságtalanság volna e néhány verséről megítélni.

Tessék csak átolvasgatni Balassát, Csokonait és Petőfit, akikről azt írja A Holnap, hogy az ő fiataljai társaságába tartoznak. Egy kicsit csodálkozni méltóztatik majd.⁶⁸ Nagy baklövés volt Osváttól, hogy Kemény cikkét közölte a Nyugatban. A Holnapnak és a Nyugatnak a legtermészetesebb szövetségseknek kellett volna lenniök. E helyett eltávolodtak egymástól. A békülés csak egy év múlva következett be, amikor A Holnap és a Nyugat közös matinét rendezett Váradon.

Dár Osvát csillag alatt megjegyzést fűzött Kemény cikkéhez, de csak Babitsot védte meg a támadástól:

"A hét költő könyvéről e szigorú ítéleteiben sok igazságtal is figyelemreméltó cikk nem utolsó szavunk. A Babits Mihály nagy tehetsége csodálatos jeleinek felmutatása oly érdeme A Holnapnak, mely említetlenül nem hagyható. Minél komolyabban méltányoljuk bíráló illetékességét, annál inkább sajnáljuk, hogy - elkedvetlenedésében a milieu iránt - azok mellett is bizalmatlanul s már sietve haladt el.

Szerk."

Juhász Gyula örömmel írta Babitsnak, hogy a Nyugat szerkesztője Osvát Ernő megvédte Kemény vádaskodása ellen és magasra értékelte művészetét.⁶⁹

A holnaposok /valószínűleg Juhász!/ éles hangon válaszolhattak a Nyugat szerkesztőségének, mert Ignotus Juhászhoz írott levelében igyekszik békülékeny hangot megütni a váradiak irányába.

"Kedves kollegám, szépen köszönöm a Vajda-cikk visszaküldését: Hogy én Kemény Simon barátom ítéletét nem osztom, azt kegyed láthatta leveleimből, hogy szerkesztő társaim sem osztják, láthatja a csillag-jegyzetből. Ám azt hiszem: mindenkinek, aki Magyarországon író, igazi író, érdeke, hogy legyen ebben az országban olyan ujság, melyben igazi írók igazi nézeteiket megírhatják, - ha tudnak írni és becsületesen vallják, mint ahogy Kemény ur is becsületes. Érdeke még azoknak is, akik iránt jogtalanság vagy akár méltatlanság is történhetik ilyformán. Amely percben akár én, akár társaim érdekeink vagy gusztusaink szerint iratnánk, vagy nem engednénk írni, a lapunknak nem volna joga az életre, nem volna értéke, nem különböznék a többitől, s megint csak meg kellene teremteni a magyar irodalmi Szemlét. Nem szólva arról, hogy ugyanugy elvesztenők az igazi írókat munkatársaink gyanánt /akik azért írnak a Nyugatba, mert nincs egyéb lap, ahová meggyőződésüket megírhatnák/, mint ahogy elveszítette a többi lap és legfeljebb pénzzel tud költőket, a kenyérük kényszerűségénél fogva magához láncolni. Elveszítienők

csakhamar kegyeteket, is, míg így bizonyos vagyok benne, hogy bármily rosszul esik kegyeteknek a Kemény külön véleménye, nem örülnének, ha a Nyugat megszűnnék. Egyben garanciát vállalhatok: abban, hogy a mi a Nyugatban megjelenik, se nem csalhatatlan, se nem inappellábilis, de szent hite és meggyőződése az írójának, aki azt olyan jól írja meg, ahogy azon időben csak tudja. Viszont becsületes bírálat iránt nem szabad érzékenynek lenni, mert ez advance, a becsutelen kritika számára. Elvégre a Nyugat nyitva áll minden becsületesen és jól megírt ellenkező ítélet, vagy polémia számára is; - általában a nyitott kapu a kötelessége, hivatása és jogossága, csakis esztétikai cenzurával. Meleg üdvözléssel kegyednek s A Holnap többi emberének igaz tisztelőjük, hívük és társuk

Ignotus.⁷⁰

Ignotus magyarázkodó levele nem békítette ki a holnaposokat. Különösen nem Juhász Gyulát, akit Osvát nem védett meg a Kemény-cikkkel szemben és aki /talán e miatt az eset miatt is/ mindig haragudott Osvátra és a Nyugattal soha nem került szorosabb kapcsolatba.^{70/b}

Csak még egy jellemző adat A Holnap és a Nyugat ezidőbeli egymáshoz való viszonyához. Balázs Béla írta ekkortájt Babitsnak:

"- Ma például az kedvetlenített el, hogy el kellett mennem a Nyugat asztalhoz /Bristol Kávéház/ és egy órahosszat ülni abban a társaságban, melyben rettenetesen fölöslegesnek érzem magam... Szellemes és érdeklődő derék emberek - mégis semmiről a világon nem tudunk egy-

mással beszélgetni, sőt zavarba hozzuk egymást. Szinte érzem, hogy úgy ülök ott, mint egy nagy otromba kődarab, mely nyomja őket mégha nem is ütköznek bele. Nem tudnak velem mit csinálni - pedig szívelnek és kedvesek. Az ő áhítatnélküli, igaz komolyságnélküli valójuk ellen vagyok úgy látszik akaratlan és szótlán szemrehányás, másfelől egy követelés, mely még nem mutatta meg a jogát. A Kinos nekik is százszor inkább énneke. - Aztán idegen vagyok az ő irodalomcéh-ügyeikben és rettentő nehézkes... És ha velük vagyok mindig úgy érzem magam mintha az egész mai irodalommal állnék szemben, helyet keresek magamnak... eszembe jut a Kávéház és a mandzsettás, elegáns, zsidó-könnyű-irodalom ott. - Az írónak ezt a polgári elegantiáját is gyűlölöm, mely lejáratta, cinikus értelmetlen iróniájával a régi bohém romantikát. Programomba tartozik többek közt majd az ellen is kiszállni, egyszer, ha érezhető lesz a szavam - Az a gyáva, fantáziánélküli bourgeois jómodor, mely művésztilussá lett, ugyan meg látszik a művészetükön is - És az ő kávéházi züllésük amivé a bohémia lett inproduktív pusztulás és disznóság. - Jó az, ha az ember kívül van a bourgeois-társadalmon különben menthetetlen belepi a szürkesége."71

A holnaposok október közepén hivatalos alakuló ülést tartottak.

Még október 7-én meghívókat küldtek szét a következő szöveggel:72

"Tisztelettel meghívjuk a "Holnap" irodalmi társaságnak folyó hó 14-én este 9 órakor az "Emke" kávéház külön termében tartandó alakuló közgyűlésre.

Dr. Berkovits René
Dr. Dénes Sándor

Juhász Gyula
Nagy Mihály "

Babits nem utazott Váradra: "Alakuló gyűléstekre üdvözetemet küldöm" - írta Juhász Gyulának.⁷³ Ady jelen volt az ülésen és a következőkben határozta meg mozgalmuk célját és jellegét.

"A Holnap nem akar éretlen, falusi, vidékieskedő forradalom lenni: amolyan irodalmi Barbizon, nem akar vidéki tüntetés lenni a fővárosi irodalom ellen... Az irodalmi, művészi egyéniségeknek akarja útját törni, hogy az egyéniség győzzön az irodalomban, hogy minden értékes irodalmi egyéniség dolgozhasson az ország kulturéletének mélyítésén. A Holnap a felébredő kulturérdeklődést és irodalmi lelkiismeretet akarja ébren tartani és fokozni. És hogy erre hivatása van, - eddigi gyönyörű működése bizonyítja."⁷⁴

Ezen az ülésen a következőket határozták el: A Holnap címen revüt indítanak, melynek főszerkesztője Juhász Gyula és Marton Manó lettek volna, Ady Endre pedig a főszerkesztárs. Már decemberben szerettek volna megjelenni a lappal. Juhász írta az alakuló ülés után Babitsnak: "A Holnap címen december közepén revü indul meg Nagyváradon, én szerkesztem, légy szives küldj már az első számba verset, prózát."⁷⁵

A Nagyvárad november elsején közli a hirt:

"A Holnap címen irodalmi folyóirat indul meg Nagyváradon. A Holnap irodalmi társaság orgánuma lesz az új lap, mely az új magyar irodalomnak egy célra törekvő egyéniségeit gyűjti munkatársai táborába. A lap havonként fog megjelenni, s az előfizetési ára egy évre 8 korona. Az előfizetési összeg Vidor Manó könyvkereskedő címére küldendő."^{75/b}

A másik határozat az volt, hogy egy tiztagu bizottság elkészíti

az alapszabálytervezetet. Ez a bizottság már október 18-ára a következő szövegű meghívókat küldte szét: "A Holnap alakuló közgyűlésén kiküldött tisztaga végrehajtó bizottság szombaton este tartja első ülését az Emke kávéház különtermében, melyen az alapszabálytervezetet vitatják meg."⁷⁶ A revűből nem lett semmi, olyan harcok és viták következtek, hogy elsöpörték az amugyis anyagi fedezet nélkül induló vállalkozást.

A hivatalos irodalom szervezett támadást indított meg A Holnap ellen. Gróf Apponyi Albert kultuszminiszter Beöthy Zsolthoz intézett gratuláló levelében arra kéri az úrnepeltet, hogy "a modern elvadulások veszedelmétől" óvja meg irodalmunkat.⁷⁷ Szabolcska Mihály Tompa versére írt kenetes rigmust A Holnap ellen.⁷⁸ A Hét "Toll és tör" rovatában állandóan csipkedi a holnaposokat. Talán éppen Kosztolányi tollából származik néhány gunyos skicc?!

Ezeknek a támadásoknak bekoronázója a ravasz fiatal sváb, Herczeg Ferenc cikke volt, amelyik úgy támadta meg A Holnapot, hogy elválasztotta tőle a vezért és szembeállította az egykori táborával:⁷⁹

"Van a "Holnap" című kötet előszavában egy jellemző passzus: "A mi társaságunkba pedig Balassa, Csokonai, Petőfi, Vajda János és Reviczky tartozik." Ezek a társaság meghalt tagjai; az elevenek: Antal Sándor, Emőd Tamás és a többi. Ez szomorú perspektívát nyit a jövőre nézve. Mert aki vakmerő, hitetlen, önhitt vagy őrült, az lehet még nagy poéta. De aki izléstelen az sohasem lehet az... /Pedig úgy mondják, hogy van a Holnap legényei között tehetséges ember is./

Van. Ady Endre erős tehetség. Ezuttal azonban rossz tár-

saságba keveredett, reá nézve a legrosszabba, az adyendréskedők társaságába. A "Holnap" irodalmi hitvallása az, hogy utánozzák Adyt. Kár, hogy ez a művészműber mindig csak tágöblű gramafónok kíséretében hallatja szavát. Ezek tulajdonképpen magát Ady Endrét és abba a furcsa helyzetbe juttatják, hogy ő, aki hadat üzen a tekintélynek és iskolának, tekintéllyé lesz és irodalmi zugiskolát alapít. Ady Endrének kegyetlen irtóháborút kellene indítani az iskolája ellen, mely abból él, hogy kilószámra kiméri az ő husát."

Ravaszul ügyes cikk volt ez. Adyt a legérzékenyebb pontján sértette meg. Adyt éppen a szövetségesei ellen kívánta kijátszani. Herczeg mesterkedését siker koronázta. Ady a tőle megszokott hevesességgel vette föl az eléje dobott kesztyűt és igen élesre fent pengével vágott jobbra és balra az Új Időkben:

"...én nem vagyok semmiféle titkos társaságnak küldöttje, elnöke, sőt tagja sem. Nincs közöm az ugynevezett magyar modernekhez s az én állítólagos irodalmi lázadásom nem is lázadás. Ravasz, kicsi emberek belénk kapaszkodhatnak, mert türelmes vagyok és egy kicsit élhetetlen, de oka ennek se vagyok. Melanéziában van egy duk-duk nevű társaság, afféle, ősfarmáju szabadkőművesség, ahol a vezér ritkán tudja meg, hogy ő a vezér. Talán ilyen vezér lehetek én ugyanakkor, mikor a régi hasonszőrű magyarokkal való közösséget jobban érzem, mint ember valaha érezhette. Gondolják-e uraim, hogy én helyrehozhatatlanul megsértettem önöket s azokat, akik önökkel együttéreznek.

- Az ön emberei azt hirdeti, hogy le kell számolni mindenkivel, aki csak önök előtt él és élt vala. Tehát a magyar modernnek nagy leszámolásra készülnek és önnek ezt tudnia kell.

- Nem, én nem tudom ezt az ügyet s nem tudok semmit arról a forradalomról, amely állítólag nevemben, az én nevemben dul. Se Balassánál, se Csokonainál, se Petőfinél újfélébbnek, modernebbnek nem tartom magamat. Különben is régen tisztázott dolog, hogy a modernnek roppant szolid emberek: a jövődő klasszikusai. Nem vállalom semmi közösséget és sorsot azokkal, akik elfelejtettek magyarul is megtanulni. Nincs dolgom azokkal, akik elolvastak néhány olosókiadásu német könyvet s most ennek az árán meg akarják váltani a magyar irodalmat. Nincs közöm a betegekhez, impotensekhez s mindazokhoz a fiatalokhoz, akik engem jobban gyűlölnék Gyulai Pálnál, aki végre - tudom - nem is olyan nagyon gyűlöl. Ki vagyok, mi vagyok, mit jelentek, sem én, sem kortársaim nem dönthetjük el! De azt már jogom van kijelenteni, hogy a nevemben, cégérem alatt ágáló senkiket jobban utálok, mint általában engem szokás utálni.

- De legalább magyarázza meg nekünk, mit jelent a modernség, forradalom ésatöbbi?

- Jelenti azt, hogy a talentumnak megvan a maga brutális fátuma minden időben, még az aranykorban is. Pláne, ha egy kis interregnum van, mint nálunk volt az utolsó időben. Ha aranykor helyett szűkös esztendő után mer jelentkezni valaki akármilyen értékkel, de értékesnek látszóan, az ilyen ember úgy jár, mint a mesebeli gazdag, akiről

minden ruhaholmit leszednek s közben azt mondogatják neki, hogy esodálatos köntöse és ruhái vannak.

- Szóval ön kijelenti, hogy nem akart sem bennünket sem a magyar közönséget nem akarta megsérteni?

- Igen, én kijelentem s nem azért jelentem ki, mert az urak olyan szigorúak hozzám. Nevenben és mellettem egy csomó senki mozog, dul-ful, harcol és ír, akikhez semmi közöm. Én inkább akarnék központi főszolgabíró, vagy alispán lenni Szilágy vármegyében, a vármegyében, mint hírhedt költő. Nyilván erre teremtődtem, de fájna, ha olyan iszotlennék, be se pácolt vadnak látszanók, mint amilyennek látszom. E kabaréországban talán jobban tudnék élni, ha ilyen volnék, de nem vagyok ilyen."⁸⁰

Ehhez nem sok értelmező magyarázat kellett. Mindenki tudta, hogy a holnaposok Adyt tekintik vezérüknek, hiszen az antológiájuk bevezetőjében Antal Sándor is ezt írta. Az is ismert volt, hogy Hatvany Lajos ekkor már írt és hadakozott Adyért. Különösen sérthette Hatvanyt a cikk, hiszen nevének elfordított változata is szerepel benne. /Vaády Inre de genere Bajtsch Hatvany-Deutsch./ A holnaposokról mondottakat nem enyhítette az sem, hogy Ady a moderneket a jövődő klasszikusainak nevezte.

A kortársak később megpróbálták magyarázatot találni arra, hogy Ady hogyan jutott el a Singer és Wolfner cég lapjáiig és leghűbb szövetségeseinek ilyen kurtán-furcsán való elrugósáig.

Szűts Dezső - "az óskaján" - 1919. végén a Nagyváradon megjelenő "Tavaszi" c. folyóiratban hosszú folytatásokban mondta el Ady- emlékeit, a Duk-duk ügyre így emlékezett:

"A Holnaposokat is megtagadta, s mikor a Duk-duk-afför

néven ismert levelét megírta, felolvasta, keménynek, szeretetteljesnek találtam a hozzáfagaszkodók ilyen való eltávolítását. A megdöbben holnaposok megkérdezték miért cselekedte ezt? Ady szokott ravaszságával rám mutatott, mint értelmiszerzőre."

Emőd Tamás a Szüts Dezső emlékezéseihez fűzött megjegyzéseiben más véleményen volt:

"...Ady egy szóval, gondolattal nem tagadta meg a holnaposokat, sőt: végig velük harcolt a társaság szükségszerű, automatikus megszűnéséig... Ady személyes elmondása szerint a Három Hollóban megjelent Herczeg Ferenc író és képviselő az Új Idők főszerkesztője, az elvonultan iddógáló költő asztalánál. /Először és utoljára./ Ady szívesen látta az előkelő vendéget, bort rendeltek újfent és tartott a torna reggelig. Időközben vette rá a Petőfi Társaság érdemes elnöke Adyt, hogy az Új Idők számára írja meg a nevezetes cikkét. A Singer és Wolfner cég kerti lapocskája meg is kapta a kéziratot, amit elegáns ágense eszközölt ki Adyból. Nem volt nehéz dolga a bortól nehezült poétával. A pesti lapokban dultak akkor az Ady-utánczók. Egész falanxa, azóta "elvont nevek", ontotta magából a sületlen Ady kádenciákat vers formában és mi sem volt könnyebb, mint Adyt rávenni, hogy rugja el magától zöld szatelleszeit. A cikk megíródott. A Holnapról névszerint nem esett szó benne. Címe volt a cikknek: A Duk-duk-affér. Ady első és utolsó cikke az Új Időkben. Így mondta el utóbb, Váradon, Ady a cikk keletkezését..."⁸¹

1 lo
Szüts Dezső, válaszul Emődnek, még egyszer megírta a Duk-duk ügyet:⁸²

Farkas Pál egy cikket kért Adytól - 100 koronát ígért érte. Meg is állapodtak, beszélgetésükben A Holnap manifesztációja is szóba került. "Ady egyszerre exponáltan állott a budapesti közirigy, mindent kiveséző, lenéző s maró irodalom előtt. Mintha tisztos, szerető, hangos rokonok jelentek volna meg, úgy festett az eset."

Szűts a Meteor kávéházat emlegeti, ahol jelen volt és látta, hogy milyen cikket írt Ady. Megkérdezte:

"- Hát ez mi?

- Elrugom őket. Nem vagyok én program vagy jelszó. Most éppen élükön vonulok majd Budapest ellen."

Szűts tiltakozott és bizonygatta, hogy Adyt a holnaposok szeretik, követik és segítik.

"- Mindegy - így megy le, válaszolt Ady.

- És mennyit kapsz érte?

- 100 koronát, fel is vettem mindjárt. Farkas Pál kifizetett és még akart adni előleget is.

Szűts rá akarta beszélni Adyt: fizesse vissza a pénzt vagy írjon új cikket.

"- Nem. Ennek menni kell, mondta Ady."

Reinitz is, aki szerette a holnaposokat - igyekezett Ady lelkére hatni, de voltak többen, köztük Bányay Elemér, akik helyeselték Ady cikkét. Néhány hónap múlva Dutkák Pesten jártak - írja Szűts Dezső - és megkérdezték Adyt: Miért tetted ezt Ady? Mit vétettünk neked? Ady nem válaszolt, csak nevetett.

Szűts második emlékezéséből hiányzik az a mozzanat, mely szerint ő lett volna Ady inspirátora a cikk megírásához. Pedig az első emlékezés óta csak néhány hónap telt el!

Dutka Ákos 1943-ban így mondja el a Duk-duk történetét:
"... az Uj Idők is kezdett tájékozódni a modernebb áramlatok felé. Farkas Pál szerkesztette akkor Herczeg Ferenc árnyékában az Uj Idők-et. Ő volt az, aki A Holnap kötet megjelenését igyekezett felhasználni arra, hogy a modern irodalom tolmácsa legyen az Uj Idők. A Singer és Wolfner cég vállalta bizományban A Holnap könyv szerkesztését, az Uj Idők pedig október 11-iki számában leközi a könyv harcos előszavát, amelyet Antal Sándor írt, sőt a vakmerőségben adáig megy, hogy mutatót közöl a kötetből...
A jég tehát meg volt törve és ami Adynak eddig nem sikerült Rákosiék és a Budapesti Hírlap felé, úgy látszott, hogy most az Uj Időkön keresztül sikerülni fog. Ugyanebben az időben ott settenkedett Ady Endre körül az Ős kaján modellje Szüts Dezső, aki minden alkalmat felhasznált hogy Ady belső lelki feszültségét izzásig hevítse. Szüts Dezső sietett Adyt nyugtalanítani azzal, hogy én a Singeréktől a Föld meg a város című verseskönyvemért 800 arany koronát kaptam, amiből egy szó sem volt igaz, de minden esetre ez is jó volt arra, hogy Farkas Pálék kecségtető ajánlatát Ady komolyabban vegye.
Igy látott napvilágot aztán később az Uj Idők hasábjain a hírhedt Duk-duk-affér cikk november közepén..."⁸³

Emőd tehát tagadja Szüts szerepét. Dutka meg éppen ezt vallja. Szüts emlékezése, amint láttuk bizonytalan és nem következetes. Egy bizonyos, hogy ebben az ügyben az Ős kaján modellje nem volt tétlen. De az igazság az ő szereplésének megítélésében a Duk-duk cikk keletkezésénél, sőt Ady egész életében betöltött

szerepéről - ma még ismeretlen. /Az Ady irodalomnak is adóssága!/
Révész Béla is megemlékezett a Duk-dukáról az Ady-könyvé-

ben:

"Mindenek előtt végezzünk a mendemondával, hogy Herczeg Ferenc az Uj Idők szerkesztője megjelent volna a Három Holló helyiségében, és ő vette volna rá Ady Endrét a cikk megírására. Ez teljességgel feoség. Nemcsak azért, mert Herczeg Ferenc izlésének derogált volna az ilyen szerkesztői tevékenység, de azért is, mert a magas, leereszkedő látogatásról a Három Hollóban én is feltétlenül tudtam volna, hiszen akkoriban napról-napra együtt voltam Ady Endrével... Ady Endre futólag ismerte Herczeg Ferencet, a Budapesti Napló idején vizitelt egyszer nála, a szerkesztőségnek volt irodalmi természetű kárnivalója az író-tól. Herczeg Ferenc nevét a "duk-duk" titkai körül azért lehet emlegetni..."⁸⁴

Révész amint látjuk Herczeg szerepét nem tagadja, csupán Dutka és Emőd történeteit hihetetlennek tartja. Egy-két ponton azok is. Különösen Emődé, aki nagy kitalálának bizonyult az Ady-irodalomban.

A szálak Szüts Dezső meg a Singer és Wolfner cég felé vezetnek.

Juhász Gyula az Ady cikk után írott Ady-pamflettjében bizonyos bankókat emleget, talán éppen Wolfner /Farkas/ Pál 100 koronáját:

"Én az ital barátja vagyok,
Szeretem a gyöngye írókat,
Szeretem megcsókolni azt,
Ami Holnap!

Szeretem a tűnő szerelmet,
Tiszteletdíjat és a békét,
Bölcsék, poéták, koniszak
Menedékét.

Szeretem a negrokkákat,
Aláírókat, utazókat,
Amerika felé, ha mennek
A hajókat.

Szeretem a kiruccanókat,
A Dukdukkokat, az új költőket,
A váltókat, a bankókat,
Az Új Időket.

Én az ital barátja vagyok,
Szeretem az Affért, a Heccet,
Szeretem megcsókolni azt,
Aki Herceget!

Mar-Ady Endre."85

A Singer és Wolfner cég és Szűts Dezső szerepét sejtí Hatvány
Lajos is a duk-duk ügy mögött:

"...a Duk-duk cikkel egyidejűleg harmadik új kötetét
/Az Illés szekeren/ nem a Nyugat kiadónak adta, hanem
Farkas Pál megkörményezésére Singer és Wolfneréknek.
Adynak lehettek más motívumai is a Duk-duk cikkhez, de
bizonyosnak tartom, hogy Háron Holló-beli cimborája s
volt váradi újságíró társa, a néhai l'art pour l'art-
bajszövő Szűts Dezső s a Farkas Pál által kilátásba he-
lyezett foglalók és anyagi kecségtetések nélkül aligha
támadta volna hátba barátait. Pár hét múlva azonban
felülkerekedett benne az igazabb Ady, aki az Új Idők
szerkesztőjét Herczeg Ferencet éppenséggel a Szocializ-
mus című folyóiratban támadta meg."86

Szűts Dezső szerepe tehát nem világos. Talán terelte Adyt
Herczeg és Farkas Pál felé? Nem tudjuk. Annál világosabb azon-
ban a Singer és Wolfner cégé. Egedius Nándor közli a legújabb
Ady-könyvében⁸⁷ azt a fültevést, hogy Az Illés szekeren c.

Ady kötet kiadásának valószínű az volt az egyik írásba nem foglalt feltétele, hogy Ady megtagadja a holnaposokat. Ezt a feltevést valószínűsíti az az időbeli mozzanat is, ami a szerződés aláírása /1908.okt.8.!/ és a duk-duk cikk megírása között van. /1908.okt.15.!/ Ady pénzzavara olyan erős lehetett, hogy elnyomta a cikk következményeiből származó lehetőségek végiggondolását, latolását. Természetesen igaza van Hatvanynak, hogy Adyt más motivumok is befolyásolták a cikk megírásánál. Ilyen más motivum lehetett az a jogos félelem, hogy a holnaposoknak mégis csak kezdő gárdájával együtt bírálják el, egy kalap alá veszik. Azoknak minden hibáját az ő nyakába varrják. Elhihető, hogy a váradi fiatalok rajongása néha teher volt Adynak. Meg aztán tagadhatatlanul létezett az a bizonyos "adyendrészke" - írásban, szóban és tettben is. /Gondoljunk csak Emőd Tamásra!/. Természetesen nem olyan méretben, mint Ady ezt az ő cikkében fölnagyította és különösen nem izléstelenül a váradiak között.

Az alatt a párhét alatt, míg Adyban megérlelődött a szembefordulás Herczeg Ferencceel, sok minden történt.

Először is a "mellette hadakozó" Hatvany Lajos szísszent föl és méltán tette azt:

"Kedves Adym!

Nincs ki ne lássa, bár csupa vak, hogy cikked a lehető legkiméletlenebb formában fordul azok ellen, akik a legnagyobb nyíltsággal és önzetlenséggel irtak rólad jókat... Ugy lesz, amint kívánod, én soha az életben nem írok rólad többé egy sort se. A legújabb irodalmi fejlemények, tehát főleg feléd irányított előadási sorozatomat a T.T-ben még ma lemondom. Két cikkemet, az egyik az Ujságíró Almanachban s egy Nyugatról szóló compte rendut, mely fő-

leg a te érdemeidet méltatja s mely legközelebb a Neue Freie Pressében jelenik meg, már nem vonhatom vissza. Ez írásokban, intenciód ellenére, forradalmárnak tüntetlek fel... Sajnálom, hogy beugrottál Herczegnek, ki, remélem, bepotevál a Petőfi-társaságba... cikked hangja, izetlen croquis-szerűsége nem méltó hozzád. Néked idegen olvasóközönség előtt méltatlan bemutatkozás. Az Új Időket olvasó ispánok és diurnisták, Kisfaludy-társaság tagok és rabbinus feleségek ebből a cikkből nem is fogják sejteni, hogy itt igazi költő beszél s nem valami pózoló irodalmi komédiás. Ha W.Pali nem azon volna, hogy mielőbb lejárd magad s úgy viselne gondodat, mint Ostvát, hát ki se adta volna..."⁸⁸

Ady rögtön táviratozott, hogy "mindenkire gondoltam, de rád nem"⁸⁹ amire Hatvany még epésebben válaszolt:

"Hát Ignotusra vagy akár Fenyőre szabad volt céloznod? Ignotus a maga körében /A Hét körében, Ambrus, Heltai, Molnár stb./ éppugy exponálja magát érted, mint jómagam az akadémikusok s Fenyő mester a "gyárosok" között, kik ily "szecessziós" titkárt némi döbbenéssel néznek. Képzelheted, hogy cikked után ez urakat mennyi mosolygó arc fogadta. Szóval én ezzel a körrel teljesen identikusnak érzem magam. Cikked tehát köztünk elfeledhető, de nem excusálható. Feledjük el!

A nyilvánosság persze nem feled ilyen gyorsan."⁹⁰

Megszólaltak a Hatvany levelében említettek is. Fenyő Miksa gunyosan:

"Az Új Idők-beli cikkét olvastam s hiába titkolnám:

be kell vallanom, egy kissé kényelmetlenül éreztem magamat. Ugy éreztem, hogy hibámon kívül nevetségessé váltam, hogy egy kissé figura vagyok mindazok előtt, akiknek érdeklődését - akár rokonszenvesen, akár ellenszenvesen - fel tudtam kelteni az ön költészete iránt. Nem mintha az ön cikke jó cikk lett volna, tagadhatatlanul hazug és ostoba cikk volt... Minden ok és okság nélkül beugrani Herczeg Ferencnek, hogy ön bennünket még Herczegnél is jobban utál, hogy ez mit jelenthet Önnek: nemigen tudom belátni... Ön csak írjon szép verseket s küldje a Nyugatnak: a szolidaritást elengedjük..."⁹¹

Ady megdöbbent, amikor Hatvany levelében Fenyő és Schöpflin nevét olvasta és nyilván érezte, hogy ezek az emberek tényleg igazságtalanul kerültek kinos helyzetbe éppen Adyért a duk-duk-cikk miatt. Ady kétségbeesetten írt Schöpflinnek:

"...írja meg nékem /én összetörtebb és összezavartabb vagyok, mintsem még kérdezni is tudjak/ vétkeztem én, milyen vétket követtem el s ön is a Catók között van?"⁹²

Schöpflin szordinóban, de Hatvannyal és Fenyővel egyező értelmű levelet írt Adynak:

"Kedves Ady ur, hogy egész őszintén szóljak erről a fene Duk-duk-afférről - mert ugye, erre vonatkozik ma érkezett levelezőlapja - az egészet nagyon mulatságosnak tartanám, ha nem látnám, hogy kellemetlen háttere van magára is, másokra is. Így azonban a legnagyobb mértékben csodálkozom rajta. Sehogy se tudom megérteni, miért írta azt a cikket, mit akart vele elérni. Ha nem tartanám smokkságnak azt a divatot, amely mindent a világon a psihopathia sexualisba akar visszavezetni,

az adyzmust kellene látnon benne. Ehhez azonban az kellett volna, hogy szeresse azokat, aikkal rosszul bánik, de erős a gyanú, hogy a nagyváradi fiukat /Nb. ezeket a fiukat igazán sajnálom/ talán szerette egy kicsit, a többiekhez azonban nem fűzte egyőb, mint néhány vékony irodalmi szál. Mindenesetre sajnálom, hogy megírta azt a dolgot, mert most már maga is láthatja, ártott vele önmagának. Azokat, akiket eddig akár meggyőződésből, akár affektációból hívei voltak, elriasztotta magától, viszont azonban azokhoz, akik eddig ellenfelei voltak, nem jutott közelebb egy egy lépéssel sem. Még szerencsése, hogy amazok annyira exponálva vannak a nyilvánosság előtt maga mellett, hogy irodalmi bosszuállásra nem is gondolhatnak, viszont pedig véget ér ez a gyerekes tömjénezés, amellyel egyik másik fiatal bémulója erőnek erejével primadonnát akart magából csinálni.”⁹³

Legélesebben azonban az igazán sértettek, a kolnaposok válaszoltak Adynak, mégpedig Juhász Gyula a társaság alelnöke:

”Szép volt Crisztján és lángész Moliere, azonban Cyrano a legszebb párnára hajtotta mégis meghajszolt fejét, mer elmondhatta, hogy egy megmaradt: A becsületem! Hét poéta összefogott, hogy egy kis becsületes mozgalmat indítsanak, néhány barázdát szántsanak ők is a magyar ugaron! Mondjuk most már úgy, hogy hat poéta és Ady Endre. Ady Endre azután egy szép napon kijelentette, hogy ez az egész mozgalom neki semmi és kifigurázta azt egy fővárosi hetilap hasábjain. Ehhez nekem is volna egy szavam. A Holnap, mert ez a neve ennek a mozgalomnak és ez a címe annak a kötetnek, amelyben a hét poéta - köztük olyan

nagy ember és nagy költő, mint Babits Mihály - együtt van, csak használt Ady Endrének, csak még hangosabbá tette hírét, viszont csak ártott a többi hatnak, mert lelkiismeretlen kritikusok mind adyizmussal vádolták őket. Se baj. De ezek után Ady pellengérré állítja a becsületes, lelkes, magyar mozgalmat. Erre azt felelem, hogy Ady Endre nagy poéta, de A Holnap meglesz nélküle is, sőt így az adyizmus vádja is szépen elcsitulhat. A Holnap költői egyvel kevesebben lettek, de egy nagy tanulsággal gazdagabbak. Ady Endrének még több dicsőséget kívánunk, nálunknál jobb barátokat nem. Mert ez már csalás volna."⁹⁴

Juhász Gyulát, bár jóval később, tréfás táviratban üdvözölték a cikkért a váradiak:

"Illésszekér, göncölszekér,

Szervusz Gyula a cikkedér.

Ady Endre, Oláh Gábor,

Piastyuk lett Szabolcskából:

Marton, Dutka, Emőd, Papp, Pásztor."^{94/b}

Az Üstökös c. vicclap örömmel látta a modernnek marakodását, lecsapott Juhász válszára és gunyverset csinált belőle.⁹⁵

Juhász Gyula cikke, a jogos sértődésen túl éppoly igaztalan volt, mint Adyé. Hiszen éppen Juhász Gyulának kellett éreznie Ady fölszabadító hatását az ő költészetében, amely Ábrányi Emil és Kiss József rimineszcenciákon aligha ment túl az Adyval való ismeretség előtt /1905/. Ady hatásának jelentőségéről, sőt az adyizmusról meg éppen a holnaposok néhány tagjának kellett tudni egyet mást, hiszen Ady nélkül nehezen találta volna rá arra az egyéni utra, amely azután a nagy példakép

mellett is jelentőssé tette őket, de meg is különböztette tőle.

Juhász 1924-ben így emlékezett a duk-dukra és saját szerepére:

"...-életének egy szomorú fokán - írta meg Ady a híres Duk-duk-affért. Tiltakozás akart ez lenni minden irányban, a nagy magányos oroszlán elbődülése, aki le akarja rázni magáról barátai és ellenségei koloncát egyaránt. Ady Endrének joga volt erre, de nekünk is, akik költő és harcos barátai és bajtársai voltunk, okunk volt a neheztelésre. Mi úgy éreztük, hogy árulás történt, hogy a vezér harc közben pártolt át az ellenséghez, és támadott hátba bennünket. Mi úgy véltük, hogy Ady elsősorban a miénk, hiszen annak vallotta magát, hiszen a nevével fűződte ezt az önzetlen, lelkes, kissé hangos és kissé tarka vidéki mozgalmat, amikor megkezdődött. Magam keserű hangú nyílt levelet írtam hozzá a Független Magyarországon..."⁹⁶

Ady a válaszaikkéban már sokkal higgadtabb hangon írt és sokban közeledett a váradiak felé. Persze Juhásznak nem bocsájtotta meg, hogy szembeszállt vele:

98 "Ha az Új Időkbe írott Duk-duk-cikkemet ezerszer megbántam volna, Juhász Gyula hallatlanul merész huszonöt sora után, ezeregyszer megint megírnám. Mindenekelőtt azonban kijelentem, hogy Juhász Gyula ur aligha az egész A Holnap irodalmi társaság nevében írt, tudnék jobb Cyran⁹-idézetet, mint ő, ha Rostandt annyira becsülném, mint ő... A Duk-duk cikkemet sokan félreértették, de olyan kompetensül, joggal senki, mint ő, Juhász Gyula, vagy űk, a Juhász Gyulák.

Uram, uram, Juhász Gyula uram, én kilenc évvel ezelőtt már az voltam, aki ma vagyok. Azóta mindennap beverték a fejemet

s végül elértem azt, hogy Juhász Gyula megtagad. Hát /héberes fordulattal/ elérhette volna-e Juhász Gyula, hogy engem megtagadjon s a "magyar ugar"-t a maga ekéjével szántsa, ha én nem jövök? Babits Mihály nagy ember és nagy költő, de kérdezze meg például Babits Mihályt.

Hát önök szenvedtek Juhász uram s én csak a hir gyümölcseit, a pénzt, sikert potyogtattam az ölembe? Azt értem el, amit megjósoltam: az öregek, tekintélyesek szeleburdi senkinek, s önök, ugynevezett ifjak, vén számárnak tartanak...

Nem Juhász urról s A Holnapról van szó, de mit köszönhetek én a fiataloknak? Lélek nélkül utánostak, parodizáltak nagy komolyan s egyenesen megkönnyítették azok helyzetét, akikkel én akaratlanul harcba kerültem.

Sokkal falusibb, makacsabb és - bocsánat - originalisabb lélek vagyok, mintsem pardont kérjek A Holnap-tól. A Holnap maga fog rájönni, hogy azt a nyolc-kilenc évet, míg Ady irt, nem lehet elfujni. Az Akadémiától kezdve a Lángoló Ifjuság Revüig⁹⁷ mindegy már nekem, mit gondolnak rólam... De - nem tartja ezt különösnek Juhász Gyula ur - mégis különös, hogy irodalmi botrány, valóban irodalmi, lelki, intellektuális botrány is csak a hűtlen Ady Endre nevében és jegyében törhetett ki? Én egyetlen barátomtól se távolodtam el s ha messzebb vagyunk egymástól, ők ugrottak néhány bolha-ugrást."⁹⁸

"Nekem kevés irás volt hasznosabb és becsesebb - irta később Juhász - mint ez a kegyetlenül szókimondó támadás, amelyet ellem intézett Ady Endre."⁹⁹

Igaztalan volt Ady önmaga iránt is, amikor irodalmi láza-

dását nem tartotta annak, hiszen A Holnap szeptemberi matináján a lázadást, a multtal, a jelennel szemben való harcot hirdette meg. A Holnapnak szóló válaszában már némi visszavonulás van. Mig a duk-duk cikket joggal vette magára a váradi csoport és Hatvany Lajos is, addig itt az éles visszavágás és a hetyke "ezerszer megírnám" mellett békülékenyebb kitételekkel is találkozunk. Ady leveleiben azonban nem ilyen hetyke és nem ilyen kiertató a duk-duk szelleme mellett. Nézzünk csak néhány levelet, melyet ezidőben írt barátaihoz, elsősorban Hatvanyhoz:

"Nem érzed-e Lajosom a komikumát annak, hogy a nagyváradi Holnap fölajajdult?... Én védekezni és tiltakozni akartam az intellektuális taknyosok egyre növekvő és folyósódóbb serege ellen. Azok ellen, akik nyakamra nőttek, mielőtt a szemeiket föl tudták nyitni... Tudtam, hogy az én révemen már a hatodik gimnáziumokban emberek készülnek győzni. A Nyugat is már ötödik gimnazistákat engedett magához. A Holnap ellen is volt már egy adag utálatom, a Holnap iránt és magam iránt. De senkit, aki érték, nem álmodtam, hogy kisujjammal is érintsem."¹⁰⁰

Kíváncsian kérdi Hatvanyt annak váradi utazása után, hogy mi a véleménye a váradi fiukról. Talán reménykedett, hogy Hatvany igazat ad neki egynémely dologban, amit A Holnapról írt. Egyedül Ignotus nyilatkozott Ady mellett egy hozzáírott levelében és nem ítélte el olyan szigorúan, mint Hatvany és Fenyő:

"...hagyd már a fenébe ezt a duk-duk-affért s ebbe a hirlapi polémiákat is beleértem. Eleve furocsáltam, hogy komoly és érdemes férfiak egy percre is magukra vehették, hogy őket akartad lerázni magadról s csak a tétel kedvéért mondom, hogy még ez az eset sem változtat azon

az irodalmi kötelességünkön, melynek érzéséből a te költészeted polgárjogáért küzdöttek, olyan teljes sikerrel, hogy ime minden tábor magáénak reklamál. Neked, s ezt a jövőre mondom, semmi kötelességed nincs azok iránt, akik ezt az irodalmi kötelességet érezték és hazai viszonyaink közepett még nagy sikereid után is tovább érzik."¹⁰¹

Ignotus egy kicsit megint az elvtelen rajongó pózába esett és az utóbbi tanácsa rossz tanács volt Adynak. Nem is fogadta meg, erősen bánta a duk-dukot. "Ugy pofoncsapott ez a számár úgy, - írta Hatvanyinak - hogy nem látom, sőt kezdem nem érezni magamat."¹⁰²

A váradiak felé is volt békítő gesztusa. Nagy Mihálynak írta:

"Egyre kérlek: értesd meg a fiukkal, hogy semmit ellenük nem vétettem. Kezdjük, ha akarják előlről, illetve ott, ahol abbamaradt, a dolgot."¹⁰³

Emődnek:

"...én kérek nagy, fájdalmasan köteles bocsánatot tőled, hogy csupán üzentem neked s nem irtam...

Ám mégis biztos vagyok, hogy te megértettél s magadnak megmagyaráztál mindent. Nem árultam el senkit, akit nem szabad, még Juhász Gyulát sem. A taknyosokat árultam el, a belőlem élő önképzőköristákat s a magam - politikátlanságát..."¹⁰⁴

Rozsnyai Kálmán Holnap kötetébe írja ezidőben a következő dedikációt:

"Rozsnyainak, a Duk-duk úgy részleteit beszélgetve, teljes, de egyelőre diszkrét megbánással - egyébként pedig szeretettel - Ady Endre"¹⁰⁵

A fölkinált Petőfi Társaság-beli tagságot éppen a duk-duk tanul-

ságai miatt visszautasítja.¹⁰⁶

A duk-dukknak széles sajtóvisszhangja volt. Ekkor kezdtek igazán fölfigyelni a váradiakra. A Hét Toll és Tör rovata csak velük foglalkozik.¹⁰⁷ Még a Szeged és Vidéke is nekikront, pedig Juhász itt belső munkatárs volt.¹⁰⁸ Kabarétréfákat csinálnak Ady-versekre és A Holnapban megjelent írásokra. De vannak ezeknél komolyabb hangok is, ha nem is éppen egyetértőek vagy barátságosak Adyval és A Holnappal. Szegeden Márky Imre kezdett hosszú cikksorozatot a váradiakról és közölték Juhász nyilatkozatát is.¹⁰⁹ Kevésbé volt udvarias a váradiakkal szemben Hajdu Sándor a Debreczeni munkatársa, aki kétségtelenül jól értette Adyt sőt még a duk-dukot is helyeselte.¹¹⁰

Nyilatkozatháború indult meg. A váradiak, Juhász kivételével feltűnően hallgattak. Juhászon kívül más nem mert és nem is állhatott ki Adyval szemben; a viták ~~meg~~ meg már magasabb szinten folytak, mint A Holnap szintje, az egész magyar irodalmat érintették. A haró lassan elterelődött a duk-dukáról általánosabb irodalmi kérdésekre, melyek mögött ott lappangtak bizonyos társadalmi problémák is. Az új irodalommal szemben a korabeli magyar társadalom hivatalos intézményeitől támogatott Arany és Petőfi epigonisták konzervatív irodalma állott.

Bányai Elemér /Zuboly/ meginterjuvolta Mikszáth Kálmánt az új, modern magyar irodalomról. Mikszáth a szokott modorában nyilatkozott is:

"...Bizonyos csak az, hogy van egy szépirókból álló fiatal csoport, mely szép és nagyon biztató munkálkodást fejt ki. Ezek közt elvegyülve jelentékeny, sőt nagy talentumokat vélek felismerni, akiknek műveiben vannak bizonyos, hogy ugymondjam "ujszerűségek". Nem szokatlanok.

De ha meggondolom, hogy egyszer valamikor sok minden szokatlan lehetett, ami ma szép - hát nem érdemes szóba se hozni... Nem kell lehurrogni, ellenkezőleg szítani kell. A stagnáció a posvány... Minden szellemi mozgalmából csak jó következhetik, a fiatal írókéból sem különben. Hogy összetörjük az eddigi tekintélyeket? Csak a hamis tekintélyeket törhetik össze. Hogy végig gázolnak a mostani művészeti formákon? Az ördög vigye azokat a formákat, hadd gázoljanak..."¹¹¹

Mikszáth az irodalom nemzeti jellegét sem félti az új íróktól, bár fanyalogva hisz mozgalmuk sikerében. Lényegében azért mégsem volt nyilatkozata elítélő. Természetesen nem ismerte eléggé az új, modern törekvéseket és azoknak magyar képviselőit. A tőle megszokott csevegéssel szólott róluk. Ignotust éppen ez a csevegés bosszantotta föl és az, hogy Mikszáth csak úgy "ad hoc" figyelt föl az új irodalomra. Innen van Ignotus válaszában olyan éles hangja, bár Mikszáth nem érdemelte ki azt.¹¹²

A legnagyobb megdöbbenést azonban mégis Rákosi Jenő cikke keltette. Ez a cikk a megértésnek minden szikráját nélkülözte és telve volt gyűlölettel az új irodalmi mozgalom iránt. Nagyképű frázisai mögött, az önteltség húzódott meg. Az a vállveregető és lebecsülő hang ahogyan Adyról és a holnaposokról szólott, méltán keltett fölháborodást. Rákosi cikke jó példa arra, hogy hogyan vitatkoztak az új irodalom képviselőivel és hogyan próbálták nevetségessé tenni őket a konzervatív kritika képviselői:

"Az ősi időkben az örülteket szenteknek és prófétáknak tartották. A földből kitóduló gőzökön és párákon megkábult Pitia is csak időleges örült volt, kinek szakgatottan s értelmetlenül kidobált szavait a papok kétértelmű versekbe szedték. Az én gyermekkoromban az örültek vagy bolondok háza valami misztikus féle-

De ha meggondolom, hogy egyszer valamikor sok minden szokatlan lehetett, ami ma szép - hát nem érdemes szóba se hozni... Nem kell lehurrogni, ellenkezőleg szítani kell. A stagnáció a posvány... Minden szellemi mozgalmából csak jó következhetik, a fiatal írókéból sem különben. Hogy összetörik az eddigi tekintélyeket? Csak a hamis tekintélyeket törhetik össze. Hogy végig gázolnak a mostani művészeti formákon? Az ördög vigye azokat a formákat, hadd gázoljanak..."¹¹¹

Mikszáth az irodalom nemzeti jellegét sem félti az új íróktól, bár fanyalogva hisz mozgalmuk sikerében. Lényegében azért mégsem volt nyilatkozata elítélő. Természetesen nem ismerte eléggé az új, modern törekvéseket és azoknak magyar képviselőit. A tőle megszokott csevegéssel szólott róluk. Ignótust éppen ez a csevegés bosszantotta föl és az, hogy Mikszáth csak úgy "ad hoc" figyelt föl az új irodalomra. Innen van Ignótus válaszában olyan éles hangja, bár Mikszáth nem érdemelte ki azt.¹¹²

A legnagyobb megdöbbenést azonban mégis Rákosi Jenő cikke keltette. Ez a cikk a megértésnek minden szikráját nélkülözte és telve volt gyűlölettel az új irodalmi mozgalom iránt. Nagyképű frázisai mögött, az önteltség huzódott meg. Az a vállveregető és lebecsülő hang ahogyan Adyról és a holnaposokról szólott, méltán keltett fölháborodást. Rákosi cikke jó példa arra, hogy hogyan vitatkoztak az új irodalom képviselőivel és hogyan próbálták nevetségessé tenni őket a konzervatív kritika képviselői:

"Az ősi időkben az örülteket szenteknek és prófétáknak tartották. A földből kitóduló gőzökön és párákon megkábult Pitia is csak időleges örült volt, kinek szakgatottan s értelmetlenül kidobált szavait a papok kétértelmű versekbe szedték. Az én gyermekkoromban az örültek vagy bolondok háza valami misztikus féle-

lemmel töltött el bennünket. Borzadozva emlegettük és izgalommal hallgattuk, ha meséltek titokzatos lakóikról. Két adomát nem felejtettem el, a mit öregatyánk beszélt el rólok. Az egyik ez: A látogatót egy barátságos bácsi végigkalauzolja az őrültek házában, megmutogat, megmagyaráz neki mindent, s az utolsó cellához érve így szól: Nézze uram, ebben lakik e ház legnagyobb bolondja. Ez a boldogtalan ember azt képzei magáról, hogy a fiuisten. Pedig ha az volna, nekem tudnom kellene róla, mert én vagyok az atyaisten.

Ebből tudta meg a látogató, hogy a kalauza is bolond volt.

Manapság az új kor, a mely minden illúzióknak ellensége, a bolondok házáat is kifosztotta misztikus romantikájából és degradálta kórházzá, a bolondokat pedig elmebetegekké. Nem próféták, nem titokzatos lények többé, hanem egyszerűen beteg emberek.

Ezen az őszön egy kötet vere jelent meg ez alatt a cím alatt, hogy: A Holnap. Vagy hét modern magyar poéta versei vannak benne, mindenkinek egy-egy kellemetlen és affektált miniatűr arccával, mint ugynevezett iniciálerajzzal és egy prózai bevezetéssel, a mely a fiatal poétákat még jobban kompromittálja, mint az arcképek.

Ez arcképek közös vonása, hogy valamennyi fáradtan, sápadtan, kimerülve bámul a világba, mintha nyitott szemmel aludnék vagy az álom birkóznék vele s már-már leteperi; azután, hogy valamennyinek többé-kevésbé bozontos, hosszas, rendetlen a haja és végül, hogy mindegyiknek le van borotválva a bajusza is. Az összes bevezető cikkeknek pedig az a közös vonása, hogy nem lehet megérteni. Nem lehet egészen megérteni. Poétáiról részben úgy beszél, mint az ősidőkben beszéltek a bolondokról, hogy próféták; részben úgy, mint ahogy a bolondok beszélhettek magok.

Most alig egy-két hete pedig megjelent Oláh főbornak a ver-
ses kötete. Ide kell őt foglalnom, mert ő a holnapot munkálja,
azon függ a szeme, azon csapongnak gondolatai. Használja is az
egyik versében ily értelmében ezt a szót. Kiadója is, a Franklin-
Társulat, az újságoknak szánt reklám-céduláján azok közé a költők
közé sorolja őt, akik fölégették nagok mögött a tegnap hídját.

Mily érdekes jelenség, egy egész iskola, egy fiatal poétai
nemzedék, és nemcsak nem tehetségtelen, de igen is feltűnő hiva-
tottsággal ékes, - a mely elszakad a tegnaptól és már a holnapban
ostorozza, sarkantyuzza vérig, száguldó, tomboló pegazusát. Ez
urak életéből kiesett a Ma. Multjuk - mindnyájunk erkölcsi alapja,
létjogosultságunk és törekvéseink jogosultságának oklevele - nin-
csen, a Jelennek nem törődnek, a Jövő kapuit döngöztetik féktelen
kétségbeeséssel, mintha attól félnének, hogy lekésnek a vonatról,
a mely még sem érkezett. Ők nem tudják, hogy a Mának alapja a
Tegnap, a Holnap alapja a Ma. Voltak lángeszű tudósok és művészek,
a kiket koruk meg se értett, meg se becsült? a kik mint mondani
szokás: megelőzték korukat. Van a ki csak évszázak múlva jutott
tehetsége jogaihoz, értéke koszorujához. De ezek egyesek voltak.
Hogy egy egész nemzedék játsza a félreértett vagy meg nem értett
lángész szerepét és a Holnap köntösében, színeiben, eszéiben,
kedvében tomboljon s dühöngjön közöttünk Ma, ez bolondos dolog.
Nem lehet egyébként mondani, mint hóbortnak vagy nániának. És pe-
dig ne higgye senki, hogy ez a Holnap hóbortja és nániája! Nem, ez
tisztára a Mának erkölcsi, szellemi és művészi kórsága. Mit tud-
juk akár mi, mit akáryók azt, hogy mi lesz holnap! Mit fognak és
miképpen dalolni a holnap eljövendő költők? Lehet, azok is elége-
tik az ő tegnapjuk hídját /s akkor befellegzett azoknak, a kik ma
égették el a nagokéét/ s lehet, azok is megint hónaposak lesznek,

mint a maiak. Lehet, hogy egyáltalán divatba jő csak a holnapnak élni és a más kutyába se venni. Az is meglehet, hogy ez a mánia a versírásról átcsap egyéb becsületes foglalkozásra is és mindenki minden funkcióját és kötelességét csak holnapra ígéri. Beleköp a Ma tálába, mert majd csak holnap fog enni, holnap szeretni, holnap fog házasodni. Dolgozni? Majd holnap! És így tovább. Az emberiség megszűnik a maga korának a dolgait végezni, inkább csinálja a jövő nemzedéket. Még a verseket is, a niktet ma írják, sőt ki is nyomtatnak /igazán nem tudom, mi célból/, elolvassuk, majd -holnap.

De ne ámítsák magokat és egymást fiatal barátaink ezzel a hol gögös, hol pökhendi holnappal.

Szó sincs róla. Semmi holnap. Ma, ma és ma. Még a próféta is, a ki a jövőbe lát, a más, a saját idejét szolgálja, annak világát éli, annak jósol és holnap egy bizonyos mértékig antikválva van. A mi duzzadt vérű holnaposaink is vér a Ma véreből. Gyermekei, szülöttei, kölykei vagy hajtásai a Mának. Erényei és erősségei vagy bűnei és gyöngeségei. Virágai vagy eltorzulásai. Alanyai vagy tárgyai ennek a mondatnak. A mondatnak, a mely megvan és nem a mondatnak, a mely még nincsen meg, a mely csak holnap fog megkonstruálódni más alannal és más tárggyal.

Sőt ha jobban a szemök közé nézünk Apollo e fenegyerekeinek, e hiszterikus zseniknek, rájöhetünk, hogy ők bizonyos tekintetben nemcsak nem a holnap hősei, de már a Má-éi sem. Más művészetek adeptusai már megelőzték őket kótyagos lázálmaikban. Vagy soha se hallották volna hírét az impresszionista és szecessziós festőknek és műépítőknél, meg a jövő zenéje nagyhaju hőseinek? Festőknek, a kik nem rajzban, nem kompozícióban, nem a színek harmóniájában keresik a művészetet /mert ez az enervált

Tegnap művészete/, hanem a színfoltokban és abban az egyéni látásban, a mely kéknek nézi, a mit az egész világ zöldnek lát, pirosnak a sárgát és feketének a fehéret? És műépítőknak, a kik a szimmetria trónjába az ametriát ültették és bizarrul vonalzott végtelen kacs-karingókkal beszótt síkokban keresik a Holnap építészetét és díszítését? És muzsikusoknak, a kik Wagner útjára léptek Wagner talentumának századrésze nélkül és többé nem muzsikálni akarnak régi mesterek törvényei szerint, hanem beszélni, magyarázni, filozofálni akkordokkal, hangfoltokkal és hangtömegekkel. Nem egy fölfordult világ ez? A mikor a poéta, a kinek rendelkezésére áll a nyelv, mely a gondolatok kifejezésének az eszköze, immár csak ugynevezett hangulatokra, benyomásokra, elmosódó érzésekre, ideg és lélekbeli izgalmakra dolgozik, a mi a zene föladata lenne; a zene pedig pedig okoskodik, magyaráz, filozofál, sőt konkrét dolgokat, eseményeket, valóságokat akar megérzéskiteni, a mire csak az íróknak és költőknek van elégséges fegyverük: a nyelv. Az irodalom holnaposai valósággal nem egyebek, mint e zenei, piktori és építészeti szecesszionisták a magok terén, a kik pedig már félig-meddig a tegnapiak. És semmi sem inkább a máé, mint ezek a holnaposak. A ma lázas és türelmetlen keresése, forrongása, törekvése egy uton, a melyről egyáltalán nem lehet tudni, hogy valóban a holnapba vezet-e. Nem mintha a holnap okvetetlen meg nem jönne. De nagy kérdés, olyan lesz-e, a milyennek a mai képzelődők álmodják. Egy bizonyos, mire ez a holnap itt lesz, ők mindenestül már a tegnapiak lesznek. Nem, mégsem mindenestül. Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka, kinek-kinek ezek közül egy-egy bokréta verse van A Holnap című könyvben. Ady Endrének is, többé-kevésbé a többieknek is van kinek egy, kinek több szép és kedves

verse a könyvben. Ezek a versek elmennek a Mából a Holnapba, a Holnapból tovább, az ezerszeres holnaputánokba. Valószínű, hogy ezek a fiatal poéták éppen ezeket a verseiket becsülik legkevesebbre, de ettől nem lesznek ezek a versek rosszabbakká, a többiek jobbakká. Hiszen nagyobb részük érthetetlen, mert zenei hatásokat keres. Villogó, rémes, félemlítő, izgató mondatok vagy helyzetek odavetésével és ismételtetésével keltenek valamely borzongást, sejtést, kényelmetlenséget, nyugtalanságot az ember lelkében, annak a fizikai gyönyörnek, melyet ehhez a zene tud adni, tized, századrészével se, mert hiszen erre a nyelv - a legszínesebb és legritmikusabb is - gyenge és szegény, ha a világos megértés döntő és óriási tényezőjét érintetlen hagyja.

Szó a mi szó, ezek a mi fiatal magyar uraink francia nővendékek. Ott van, Párisban ilyen irodalom. Igaz, ott van hozzá fekete mise is. Mondhatom zseniálisan magyarosították át a francia földben termett parnasszusi virágokat. Ott, Párisban, a mely a legnagyobb szerű boszorkányüst a világon, a melyben fölváltva és egyszerre forr és bugyborékol minden jó és minden rossz, a mely a legrettenetesebb végleteket úgy termeli, hogy szinte egymást érik sisteregve: ott ez természetes. Nálunk, a mi társadalmunknak, a mi világunknak idegen, mert úgy az izlés, mint a gondolkodás föltételei hiányoznak hozzá.

Ily dolgot itt is teremhet, kivételesen, különös eset vagy alkalom produkációjából. Sőt termett is, már több mint fél-évszázaddal ezelőtt. Hiszen ezek a jó fiuk mintha mind Petőfi Őrültjéből inspirálták volna magukat. De gondolja el valaki azt az esetet, ha Petőfi összes költeményei mind, eleitől végig az Őrült hangnemében, tónusában, hőfokában, gondolkozásában, eszme-

körében, szilajságában és rapszodikus kedvében volnának megírva: mivé lenne ettől Petőfi? - A holnaposok versei ilyenek. Mind többé-kevésbé örült, bár mindez örültségben van több-kevesebb rendszer, sőt attól félek, sok szándékosság is. Lírikusok, a kik úgy dalolnak, mintha mindenik a saját tragédiájának az ötödik felvonását fujná. Hiszen mindnyájan tudunk gyötrődni, testileg, lelkileg kínlódni, kételkedni, kétségbeesni, elcsüggedni és megvadulni. De tudunk örülni, nevetni, jó kedvre kelni, szeretni, barátkozni, egymásban és a világban a jót, kedvest, gyönyörtelít meglátni és méltányolni. Tudunk nemcsak üvölni, hanem suttogni, társalogni és kedvesen dalolni is. A holnaposok mindezt nem tudnak.

Azt mondja az egyik:

Fekete országot álmodtam én,

A hol minden fekete volt,

Minden fekete volt;

Minden fekete, de nem csak kívül:

Csontig, velőig fekete,

Fekete,

Fekete, fekete, fekete.

Fekete ég és fekete ház,

Fekete fák és fekete ház,

Fekete állat, fekete ember a stb.

Ide kellene az egyszeri német, a ki magyarul tanulván, végre kétségbeesetten kiáltott föl: Istentelen egy nyelv ez a magyar, nem lehet eligazodni rajta: svarc isz fekete, der Hund isz fekete, di Haubn isz fekete, und jetzt hászt der szolgabíró a fekete. Hozzá tehetné, hogy most már a vers is fekete.

Kinek ne jutna eszébe e fekete tombolást hallva jó Kazinczy Ferenc verse:

Brekeke, brekeke, brekeke

Brekeke, koax, koax, tu, tu;

Brekeke, brekeke

Kél a holdnak kereke stb.

Csakhogy ez a bókák éneke!

Az öregapám másik adomája a bolondok házáról ez volt: Egy ur elmegy egy négy emeletes ház előtt. A harmadik emelet egy ablakából igen barátságosan intget neki valaki a mutogatja, hogy menjen föl hozzá. Emberünk fölmege, benyit a barátságos urhoz, a ki nyomban rá is fordítja az ajtóra a kulcsot s igen udvariasan odaviszi látogatóját az ablakhoz és nyájasan felszólítja, hogy - ugorjék le a harmadik emeletről az utca kövezetére.

Emberünk egy-két ellenvetés után hamar észrevette, mily helyzetbe keveredett, a bolondok házában volt, de föltalálta magát.

- Ha ön komolyan kívánja, szívesen leugrom. Hiszen az semmi. Az akárkitől kitelik. Ön is meg tudja tenni, ha akarja. De én különbet mondok. Próbálja meg, menjen oda le az utcára és onnan ugorjék ide föl, ha tud.

- Hogyan - kérdi az őrült. - Maga meg tudná csinálni?

- En meg. - feleli a látogató.

- Hát tessék - mondja az őrült, nyomban kinyitja vendégének az ajtót és még most is várja, hogy az illető fölugorjék az utcáról a harmadik emeletre, ha csak azóta meg nem jött tőle az esze.

Eddig csakugyan ahhoz hasonlított a költészet, emberekhez, kik kisebb s nagyobb magasságokból leugráltak több-kevesebb gráciával, több-kevesebb izgalmat és gyönyört okozva a publikumnak. Mostan titánjaink mind föl akarnak ugrálni a harmadik emeletre.

S fognak addig ugrálni, a míg meg nem jön tőle az eszük.

És kár lenne, ha meg nem jönne, mert vannak köztük igazán ígéretes legények. Egy-egy versük a legjobbak közé tartozik, a mit valaha irtak. Nagyrésztük teljesen értelmetlen, egyrésztük félig ért-
hető, egyrésztük csak úgy tejtető.

Sajátságos jelenség és közös vonása mindenkinek, hogy, bár nagyra van azzal, hogy költészete magyar - s ebben az önérzetben legelül jár, a kit mesterüknek tartanak: Ady Endre - mind lenézi hazáját és faját. A lenézésben legmerészebb, legkényörtelenebb a legnagyobb, általában is a legerősebb legény közöttük: Oláh Gábor, Vele akarom a sorokat befejezni, de előbb ideírom Ady Endrének egy versét, melynek címe A Tiszaparton:

Jöttem a Gangesz partjairól,

Hol álmodoztam déli verőn,

A szíven egy nagy harangvirág

S finom renegések: az erőn.

Gémes kut, malom alja, fokos,

Sivatag, lármá, durva kezek,

Vad csók, bambák, álombakók,

A Tiszaparton mit keresek?

Ennyi. Természetesnek kellennem, hogy a költő ismeri a Tiszát. Hiszen valahol a kanyargásai közt vagy közel oda született. Sok magyar vers énekel erről a nevezetes folyóról. Mind reszkető, ábrándos szeretettel. Részben mind mást látott meg a táján, vagy másképp látta meg, a mit látott, mind Ady Endre. Azért, a mit Ady Endre ott meglát, Ady Endrének nem érdemes odamenni, vagy kinos ott lenni. Petőfinek testi-lelki gyönyör volt, a mit a Tiszapartján látni tudott. De ez nem lényeges. Petőfi meg nem szerette a girbe-gurba hegységet, pedig a hegyeknek is vannak ihletett poétái. Ady

Endre azonban a tiszaparti sivataggal szembe nem a Tátrát állítja, hanem a - Gangesz partját. Nyilvánvaló, hogy a mi sivatag, durva kezek, vad csókok, bamba álombakók neki, az alatt nem a Tisza partját kell értenünk, hanem - Magyarországot.

De volt-e valaha Ady Endre a Gangesz partján? Nem tudom, hogy lett volna. Soha sem látta a saját szemével. Csak képzeletben álmodozott déli verőjén és csak képzeletben volt a szive egy nagy harangvirág, nyilván a gangeszi lótusz. A mit tehát soha a testi szemével nem látott, abban ő csak a déli verőt és osodás harangvirágot látja. A mit pedig látott valóban, meg is nézhetett jól, abban csak a durva kezeket, malomalját, bambákat, álombakókat látta. Mit gondol vajjon magában Ady Endre? Azt-e, hogy a Gangesz partján nincsen fokos, bamba, durva kéz és álombakó és a Tisza partján nem lehet nagy harangvirágot látni? Nem tudja Ady Endre, hogy a Gangesz partján néhány ezer angol ül zsarnokul sok millió benszülöttön, kik közt a lepra és a pestis és az éhhalál krónikusan pusztít és osztozik az angollal a zsarnokságban? Hej, micsoda uri nép, testben és lélekben a tiszamenti halász, csikós és földmives az indus rabnéphez képest! Ily olcsón és fölületesen nem szabad legyalázní azt, a mi magunké, még ha nem is tetszik. A dicséretben megbocsájunk egy kis hazugságot, a fajunk, földünk és vizünk lebecsülését csak nagy igazság mellett viseljük el nyugodtan, még a talentumtól is.

Oláh Gábor, a kit egyébként a Budapesti Hírlap olvasói ismernek egypár gyönyörű kritikai kísérletéből, kétségen kívül egyike a legerősebb legényeknek, ha nem a legislegerősebb az írásnak indult új nemzedékben. Brillións prózában és versben egyaránt. A magyar faj talentumosságának remek példánya. Ugy rémlik, földmives sorsban született s csak nagy küzdelmek, elszántság, ma-

kacsság árán juthatott el a térre, a melyre szíve vágyott, és magával hozta tehetsége fantasztikus önérzetének teljes iszonyu szomjúságát. A hová szárnyas belső erői képzeletben ragadják, természetesen lesújtó ellentétben van azzal, a hol a valóságban van. Vágya, vagy lelke, vagy tehetsége, alkotásra tóduló erői eget, földet, mélységeket és magasságokat bejárnak, beviharoznak, ő maga ott ül a poros, konok, korlátolt Debrecenben egy szerény professzori vagy tán segédtanári stallum anyagi bilincseiben. A leláncolt Prométeusz. Mily gyötrelmek, mily gyötrődések királyi érzelmeinek, korlátlan vágyának mindenre, a mit az élet jutalmul vagy díszül nyújthat: vágyának aranyra, babérra, hatalomra, szoborra, halhatatlanságra és életre. És vesztére egyszer odavetődik Párisba és a világdicsőség ez empóriumán leissza magát benyomásaiból és mint esztétikai alkoholista kerül haza Debrecenbe és most versről-versre tántorog, hadban Debrecennel, az emberekkel, Magyarországgal, az istennel, önönmagával, mindennel. Legujabb verses kötetének a címe Az Élet lobogója alatt; de ámitás a dolog, mert a könyv a halállal van tele. Vagy tán az élet lobogója alatt a szemfedőt érti...¹¹³

Ekkora megnemértés illetve tudatos félreértés mögött az irodalmi baloldal joggal sejtett valami újabb inváziót a konzervatívok részéről. Schöpflin óva inti Adyt, hogy valami duk-dukhoz hasonló dologba belé ne ugorjon:

"...olvasta Rákosi Jenő Holnap-cikkét? Ugy érzem s gyanítom, nagy harc készül ellenünk, akik meg akarjuk csinálni az új magyar irodalmat... A lehető legrosszabbkor támadnak ránk... A pillanat veszedelmes, úgy visszalökhetnek, hogy tudja Isten meddig nem tudunk feltápászkodni. Meg is vagyunk hasonolva: a Nyugat támadása a Holnap ellen, a maga

Duk-duk cikke, más dolgok, olyan zavart és széthuzást támasztottak a között a nagyon kevés ember között is, aki becsületesen fogja fel a dolgokat, az ellentábor vagy nagyon jó taktikus, vagy fene nagy szerencséje van, hogy most szervezi a rohamot. Ha ad valamit a szavamra...- arra kérem: ne szóljon most bele a dolgokba..."¹¹⁴

Schöpflin is jó taktikus volt. Jól látta az irodalmi baloldalon történt szakadás okait. Tudta, hogy Rákosi Jenő ravaszul, hol Adyt, hol pedig valamelyik új tehetséget, éppen tehetségére apellálva igyekezett leválasztani az irodalmi baloldaltól. Ennek a hamis hadműveletnek lett az áldozata Oláh Gábor is, aki belement Rákosi Jenő cikkének csapdájába és nyílt levélben járult elő a Budapesti Hírlapban:

"Méltóságos Uram, Rákosi Jenőtől még kikapni is gyönyörűség, mert amíg az egyik kezével ver, a másikkal megsimogat. Nem mondom, hogy meg nem érdemeltem a verést, de "lelketlen" sort még igazán nem irtam eddig le, hiszen minden betűmet a lelkemből írom. Ez fájt csak az egész, gyönyörűen, csodás elevenséggel és szellemmel megírt bírálatban; mert ez az egy szava Rákosi Jenőnek: igazságtalanság. Tessék visszagondolni Széchenyi első föllépésére: mennyi idegenség, sőt gyűlölet fogadta annak a nemzetnek a részéről, amelyért valami rendkívülit akart és tudott tenni; ma még sem mondjuk, lelketlenség is volna mondani, hogy Széchenyi "lelketlen" szavakkal ostromoztaházáját. Van egy versem /Alexander Bernát ül rajta több egy éve/, abban ezt irtam már régen: "Mikor én fajomat siratom, ostromozom: magamat siratom, ostromozom." Csakhogy ennek a versnek már régen meg kellett volna jelennie. De nincs pénz, nincs kiadó, nincs vers: és nem tudjuk az igazságot.

A dicséretet és a jövőre utalást köszönöm, hiszem is,

hogy úgy lesz. Most írom éppen Petőfi képzeleté-nek utolsó fejezeteit. Egy nagy, magyar hősi költeményem már kész; az írói arcképek készülődnek - 1909 őszén el akarom felejtetni Rákosi Jenővel, meg minden rám nézővel, hogy valaha "lelketlen magyar" gyanujába keveredtem.

A Holnap csapatjába azonban kár volt engemet besorozni, mert hívtak ugyan, de nem álltam közéjük. A legtöbbje régi jó társam, de én nem szeretek társulni senkivel a lelket illető dolgokban; amit írok: azért egyesegyedül magam vagyok a felelős. A kor folyama egy: a benne uszók bizonyos tekintetben egyszőrűek. Volt Dóczi, Rákosi stb. kor; van Ady, Oláh stb. kor. A holnapra se nagyon apellálok, hiszen minden ma a tegnap holnapja s minden holnap a holnapután tegnapja... s így tovább, az örült végtelenségig. Párisban igenis azt tanultam meg, hogy aki a má-t üstökén nem ragadja, lőttek annak. Minden rezgелődésem, viaskodásom csak oda mutat, hogy helyet akarok magamnak a má-ban. Néha, igaz, elkiáltja az ember keservében és türelmetlenségében magát, de az csak "tünet".

A bajuszomat soha nem borotváltattam le, már ennyiben sem vagyok a Holnap katonája; igenis büszke vagyok a bajuszomra. Síralmas azonban, hogy jegyesem még sem akadt; pedig eléggé szétnéztem a magyarok nagy rózsáskertjében. Ugy látszik, nincsenek ajánló sorok hétköznapi arcomra írva. A lányoknak pedig a forma a döntő.

Míg olvastam ezt a csillogó, franciása játszi, magyarosan humoros, kedves, súlyos tárcát, elgondoltam: miért nem ír ez a Rákosi Jenő legalább minden két hétben, vagy hónaponként is valamit? Az ember úgy issza, mint a hegyi forrás vizét. Mennyi fiatalság! Mennyi bizodalom a magyarság jövőjében! Mennyi szív

/talán ez a legnagyobb/! Micsoda úde csöörtetése a szavaknak, a soroknak! Mondok valamit! Rákosi Jenő otthagya a maga Má-ját és belépett a mi Mánkba s jön velünk, sőt előttünk jár. Dicséret és dicsőség érte neki. Nem tudom, a többiek mit szólnak a dologhoz, de engemet megrázott, fölrazott. Ez hatalmas volt.

Debrecen, 1908.dec.21.

Szerető és hálás öccse

Oláh Gábor¹¹⁵

Rákosi Jenő és Oláh Gábor irását nem hagyta megtorlatlanul az ellentábor. Rákosi Jenőnek Fenyő Miksa válaszolt a Nyugatban.¹¹⁶ Szerinte Rákosi Jenő nem jut tovább annál, hogy két adomát elmondjon. A Holnap versei pedig nem jogosítják föl arra, hogy hóbortosoknak nevezze az új költőket. Kijelenti, hogy Rákosi nem is ismeri ezeket, hiszen még figyelmesen sem tud olvasni. Fenyő Babits nagy tehetségét emeli ki, amely mellett Rákosi Jenő csak adomákat köpködve ment el. Oláh Gábor felkinálkozását izléstelennek tartja.

Oláh Gáborról más kortársak sem feledkeztek el. Bányaí Elemér írta Adynak:

"Elutazásom előtt még volt annyi időm, hogy a nyugatosoknak figyelmébe ajánljam, hogy bojkott alá tevéen, rugják ki ezt a gazembert, ki az iránta való jóindulatot annak köszönhetette, hogy lopkodván a te szavaidat és modorodat, azt a látszatot mutatta, mintha köze volna ahhoz az agitáló hadhoz, amelyhez ma minden tisztességes és agyon nem butított magyarnak tartoznia kell."¹¹⁷

Juhász Gyula sem vette figyelembe, hogy Oláh Gáborral egykor jóbarátok voltak az egyetemen, nagy kiméletlenséggel írt róla egy Ady-kötetről szóló bírálatában. Ez a bírálat visszavágás volt Adynak is a második duk-duk-cikkért:

"De nekünk mégis kedvesebb, erősebb, biztatóbb jelenség volt embernek és poétának egyaránt a Vér és arany új tárogatót és új riadót fuvó Adyja... Mennyivel vigasztalóbb, biztatóbb és adybb Ady volt ez, mint az Illés szekeren nem égből törtető, de fáradtan poroszkáló és halálvágyakat daloló Ady, akinél ma már Oláh Gábor is érdekesebb legény kezd lenni, pedig Oláh Gábor egyelőre nem más, mint egy debreceni civisfiú, aki berugott alaposan a párisi bortól és most hol nagyot ordít, míg bereked, hol pedig Szabolcska Mihályról írói jellemképeket rókázik."¹¹⁸

A Nagyváradai Napló a következőket jegyezte meg Juhász cikkéről:

"A Holnap költői várva-várták az alkalmat, hogy Oláh Gábor gőgös nyilatkozatát megtorolják. Ez az alkalom most el is érkezett. Tegnap hagyta el a sajtót Ady Endre új verseskötete: Illés szekeren. A kötetről Juhász Gyula a Szeged és Vidékében recenziót ír, ebben a kritikában kiadja a la Ocskay - ami düh és keserűség lappangott benne. Első sorban Ady Endrét kevesbiti meg, bizonyára válaszképpen a Duk-duk-cikkért, melyért ennek a lobogó talentum vezérnek a Holnap tényleg nem tartozik valami nagy köszönettel. A kötetet Juhász Gyula gyönyörűnek, de felette egyhangunak találja. Hogy ez a kritika még jobban zokon essék az Új Idők nagy igricének, az epés írást Juhász Gyula eképp fejezi be: /itt idézik a fentebbi Juhász sorokat!/.
Szóval Juhász Gyula két legyet üt egy csapásra. Hozzá még egy öreg dongót: Szabolcska Mihályt is."¹¹⁹

Oláh Gábor érezte, hogy Rákosiék becsapták és beugratták egy Ady ellenes kampányba. A már idézett 1939-es nyilatkozatában élete nagy kisiklásának tartotta a Rákosi Jenőhöz intézett nyílt leve-

lét. Hiszen azok mellől pártolt el, akik mellett neki is nagy szerepe lehetett volna.

1908 végén készítette sajtó alá Bányai Elemér a Magyar Ujságírók Almanachjának 1909-es évi kötetét.¹²⁰ Ez a kötet messze kiugrik a szokványos almanachok sorából. Alig van benne írás, mely ne az új irodalommal, vagy Adyval foglalkoznék. Megszólal itt Ady és Dutka Ákos, Beöthy Zsolt és Gyulai Pál, Szabolcska meg Schöpflin. Mindenki, aki számított az irodalmi életben. Bányai Elemér ügyesen szerkesztette a kötetet, az egész egy polemizáló nyilatkozathalmaz. A legellentétesebb vélemények gyűjteménye. Igen fontos irodalomtörténeti dokumentum.¹²¹

Térjünk azonban vissza Nagyváradra, ahonnan a viták már nagyon messze ragadtak bennünket. A holnaposok "a nagy égzengés" idején, mint már említettem Juhász Gyula kivételével, hallgattak. Csak egymás között, levélben reflektáltak az országos vitákra. Ebben a nagy zűrzavarban azonban dolgoztak. Különösen Juhász Gyula. Bizonyára sokat fáradozott A Holnap revü megindításán, de eredmény nélkül. Igyekeztek eleget tenni annak a célkitűzésüknek, hogy matinékon, fölolvadásokkal népszerűsítsék az új irodalmat és művészetet. Október 25-én matinét rendeztek Tibor Ernő festőművész /holnapos!/ és tanítványainak kéпкиállításán.¹²²

Nagy Mihály és Juhász Gyula mondott bevezetőt. Dutka saját és Babits verseket szavalt. A holnapos poétáktól meg a Szigligeti Színház művészei /Batizfalvy Elza és Beregi Sándor/ mutattak be néhány verset.¹²³

Juhász nagy igyekezettel kezdett egy holnapos színházi előadás megrendezéséhez is. Babits-sal való levelezéséből kiderül, hogy annak Simóné háza c. darabját, Oláh Gábor egyfőlvonásosát és a saját Szögedi idill c. művét szerette volna együtt bemutat-

ni. Oláh, a már említett módon kibujt az alól, hogy holnapos legyen, drámát sem küldött. Az együttes bemutatás lehetőségét meg lehetetlenné tette az a hirhedt levele. Bár Oláhban lehetett szándék az együttes szereplésre, drámaküldésre. Erre Juhásznak Babits Mihályhoz írott levele egészen halványan enged következtetni.¹²⁴ Nyilván Juhász valami biztatásfélét kaphatott Oláhtól. A szinpadai bemutatók ideje messze elnyulott, a részt vevők személye is megváltozott. A bemutatókig azonban egy igen kellemetlen színházi perpatvar zúdult a holnaposok nyakába.

Váradon állandóan pletykák keringtek róluk. 1909 január elején pl. ez: a holnaposok emléktáblát akarnak elhelyezni azon a házon, amelyben Oscar Wilde meghalt.¹²⁵ A Holnap január 3-iki ülésén megcáfolták ezt a hirt és kijelentették, hogy tisztelettel adóznak Oscar Wilde emlékének, de ilyen képtelen híresztelések kompromittálók rájuk nézve.

Ezt a kellemetlen frioskát azonban még kellemetlenebb sajtóhadjárat követte. 1909. január 10-én mutatta be a váradi Szigligeti Színház Oscar Wilde: Pádua hercegnője c. darabját, Rozsnyai Kálmán fordításában. Az előadás előtt Rozsnyai konferált, méltatta Oscar Wilde művészetét és szólt saját fordításáról is.

Szirmay Ödön, a nagyváradi Szabadság főszerkesztője két nappal később írott tárcájában a Pádua hercegnője előadásáról elmélkedve epésen megjegyezte, hogy Kosztolányi fordítása jobb, mint Rozsnyai uré, akié nem éppen remekmű.¹²⁶

Rozsnyai erre a január 12-iki előadás előtti konferansziéjában megtámadta Szirmayt és egy-két személyes sértést is megengedett magának. Szirmay ezek után azt a hirt kezdte terjeszteni, hogy a Pádua hercegnője előadása Rozsnyai konferansziéja miatt botrányba fulladt. Pedig nem volt igaz. Rozsnyai bármennyire is

izgága és közepesnél is gyengébb tehetségű író volt, ez előadás sikerült.¹²⁷

Erdélyi Miklós a színház igazgatója a következő előadásokon már nem engedte föllépni Rozsnyait, nehogy kihívja maga ellen a Tiszák lapjának a Szabadságnak haragját. A Szabadság január 14-én azt írta, hogy a "botrányért" A Holnap is felelős. Rozsnyai január 15-én a Nagyváradban kijelentette, hogy Szirmay ellen sajtópört indít. Pestre már nagyon ferde hírek érkeztek, úgyhogy a Nagyvárad január 15-én kénytelen volt terjedelmesen cáfolni az álhíreket és helyt adni a holnaposok tiltakozásának is.

"A Neues Pester Journal tegnap délből Nagyváradra érkezett számában ez a hír jelent meg:

Színházi botrány Nagyváradon. A nagyváradai Szigligeti-színházban két nap óta Wilde Oszkár Pádua hercegnője című darabját adják. Erdélyi Miklós színházigazgató azt az ujítást hozta be, hogy az előadás kezdete előtt Rozsnyai Kálmán alias Van der Hoske, akinek a neve széles körben nem éppen irodalmi tevékenysége révén ismeretes, Wilde életéről és működéséről felolvasást tart. Mivel a conferencier ez alkalommal szuverén módon leadta vélekedését irodalomról és írókról és előadásában Wilde életének ismert kinos epizódját kimerítően tárgyalta az előadást füttyüléssel és püsszegéssel kísérték és számos hölgy fölháborodva hagyta el a színházat. Ebben az ügyben a színházi bizottságot ülésre hívták egybe. Hírlik, hogy Rozsnyai conferencier minőségben való ténykedésének hirtelen vége fog szakadni és őt ki is utasítják a városból.

Akik a hírt Nagyváradon olvasták: csodálkozva csóválták a fejüket. Talán téved az ujság a keltezésben! Tán Kassán történt a botrány vagy Timbuktuban? Mert hogy Nagyváradon nem történt

semmiféle botrány, az szent bizonyos. Akik utóbbi napokban a színházban voltak: azok jól tudják, hogy itt ugyan senki sem püsszegett, senki sem fűtyült, - azt az uri asszonyt is hiába keresnék, aki fölháborodva távozott. A színügyi bizottság összehívása is mese; a fordító kitoloncolása is bazugság! egyáltalában az egész eset nem történt meg, csak a tudósító fantáziájában, aki felültette ezzel a koholmánnyal a jóhiszemű fővárosi ujságokat.

Mi történt voltaképpen Nagyváradon? Előadták Wilde Oszkár Pádus hercegnője című darabját, melynek nagyváradai premiérje az első és egyetlen volt eddig az egész európai kontinensen és ez Erdélyi Miklósnak, ennek a páratlanul ambiciózus, lelkes, egy idő óta abszolút kulturcélokat szolgáló igazgatónak elvitázhatatlanul nagy és jelentékeny érdeme és sikere, azonfelül Nagyváradra nézve is művészi esemény. És éppen ebben a törekvésében éri megalázó támadás az igazgatót, amikor botrányfészeknek hirtetik ki az ő színházát.

Ami a bemutató körül port vert föl: az a fordító és egyik laptársunk esete. Ez a lap már a bemutatóról irván: megcsipkedte a fordítót. Erre a fordító, mint konferenciér, visszacsipkedte a színpadról az ujságot. No, ezt nem helyesen cselekedte. Színpadról kritikát felülbírálni - nem járja. De erre viszont az illető lap oly modorban felelt, amiről viszont mi nem akarunk kritikát gyakorolni, mert elvünk, hogy más lap dolgába nem avatkozunk. Csak annyit konstatálunk, hogy az ujság rablógyilkosokkal és kikiáltott, megbélyegzett szélhámosokkal hozta párhuzamba a szerencsétlen fordítót, aki ezért sajtópört indított az illető lap ellen. Ez is az ő dolguk. Ha az illető ujságíró az

esküdtek bűnösnek fogják találni, becsukják; vagy fizet ő vagy a kiadója, mint a köles. Rendben van; azaz rendben lesz. Ismételjük: ezzel nem akarunk foglalkozni. Azonban a színházhoz, a nagyváradai színház jó híréhez közünk van, ezt megvédeni, hazug támadások ellen reputációját megoltalmazni: egyenes kötelességünk. Ezért is a fővárosi lapokban megjelent valótlan híresztelés ekkal szemben újból kijelentjük, hogy

a nagyváradai színházban semmiféle botrány nem történt; ellenben az történt, hogy Erdélyi Miklós színre hozta - először a kontinensen - egy világhírű író egy munkáját. Ez becsületére válik a színigazgatónak. A darabot Rozsnyai Kálmán fordította, évek során át végezte ezt a munkát teljes szeretettel, Rozsnyai urhoz nekünk semmi közünk. De irodalmi értékű munkát végzett. Ez becsületére válik neki. Ezt a munkát a nagyváradai közönség értékelte, élvezte a négy estén a színházat megtöltötte és a fordítót is honorálta s teljesen méltóan viselkedett. Ez a becsületére válik a közönségnek.

Nos, ez történt. Erről adták hírül egyes fővárosi lapok, hogy botrány esett a nagyváradai színházban... Nos hát ez a híradás becsületére válik - a fővárosi ujságoknak, amelyek jóhiszeműen nem is tételezték föl hogy őket ilyen szemenszedett valótlansággal félrevezessék...

+

A Holnap irodalmi társaság is nyilatkozik ebben a dologban, mert ezt a társaságot is oly színben tüntették föl tendenciózusan és valótlanul, mintha A Holnap rendezne minden tüntetést Rozsnyai Kálmán mellett; holott a tény az, hogy a nagyváradai fiatal írók társasága a Pádua hercegnőjének fordítójával semmiféle vonatkozásban nincs. A társaság nyilatkozatát itt ad-

juk:

Nyilatkozat.

Napok óta rendszeres és kiméletlen hajsza folyik a nagyváradai Szabadság révén több fővárosi lapban a Holnap irodalmi társaság ellen. Tervszerű rágalmakkal és hazugságokkal illetik nagyváradai alakok a Holnapot, s így orv módon törnek becsületet, művészi törekvésekre és alkotó emberek existenciájára. Ez ellen a gonosz és alattomos hajsza ellen tiltakoznunk kell a reánk hallgató és minket becsülő magyar közönség színe előtt.

A Holnap nevében:

dr.Dénes Sándor elnök,

Juhász Gyula, dr.Berkovics René, alelnökök,

Dutka Ákos, titkár.¹²⁸

A Szabadság január 16-án válaszolt a nyilatkozatra. Bár a Pesti Hirlap szerint A Holnapnak semmi köze az egész Rozsnyai ügyhez, a Szabadság továbbra is támadta a holnaposokat. A lap szerint Dr.Dénes Sándor és Berkovits René távol állanak a botránytól, nyilatkozatukban csupán A Holnapot kívánták védeni, de Juhász Gyulának jelentős része van a szokatlan mozgalomban. /A Juhász elleni rágalomnak nyilván az volt a szülője, hogy Juhász Gyula 1908 nyarán odahagyta a Szabadságot és átment a radikális Nagyváradhoz ujságíróskodni/ A holnaposok nyilatkozatának megjelenése napján Nagy Mihály, Ady leghívebb embere, A Holnap későbbi elnöke összehíradott Szirmay Ödönnel.¹³⁰ Nagy Mihály szerint "Szirmay Ödön közel egy fél éve tervszerű, állandó hajsztát folytatott nagyváradai ujságíró kollégái ellen. Legutóbb azt írta A Holnap társaságról, hogy botrányt okozott működésével."¹³¹ A Szabadság szerkesztője ezek után kijelentette: a Holnap-fiukkal pedig végeztünk.¹³² /Ez nem sikerült eléggé, mert alig fél év múlva csak ráfanyalodott a

Szabadság a holnapos fiukra, mert Váradon minden valamire való jó tollu ujságíró és író közül tartozott./ Az események vége az lett, hogy Szirmay Ödön elküldte segédeit /Nagy Andort és Vessey Károlyt/ Nagy Mihályhoz, hogy párbajra hívja, aki viszont visszaüzent a segédeivel /Berkovits René és Kollányi Boldizsár/, hogy elvből nem párbajozik. Ezt a nem éppen irodalmi verekedést a holnaposok valószínű elítélték, mert a Budapesti Naplóban olyan hírek jelentek meg, hogy A Holnap irodalmi társaság nem tart kapcsolatot a verekedőkkel.¹³³ A Pesti Napló kajánul egy gunyverseben azt írta, hogy "a ma megverte a holnapot."¹³⁴

Ez a csunya, személyeskedő harc azután 1910-ben ért véget a budapesti bíróságon. No de erről később!

A Holnap revüből, mint már említettük, nem lett semmi. Ezért újra csak az antológiához kellett folyamodniok, hogy valahol együtt megjelenhessenek. Már január elején van hír az új kötet készülésétől:

"A Holnap egyébként buzgón készülődik, hogy új antológiával és színpadi művekkel lépjen a közönség és a kritika elé."¹³⁵ Az előttük álló feladatok komolysága /és a Rozsnyai ügy tanulsága! / arra készítette a holnaposokat, hogy jan. 10. ülésükön elhatározzák, hogy a társaság bizonyos jogi formákat vesz föl:

"A "Holnap" ez a fiatal nagyvárad-i irodalmi testület, amely eddigi tevékenységével, "Holnap" című antológiájával a magyar irodalmi életben páratlanul álló viharokat, harcokat idézett elő, - idáig szabad szervezet formájában dolgozott. Több fontos ok azonban arra készítette a Holnapot, hogy az egyesületek jogi formáját felvegye, vagyis hogy (Alapszabályszerűen megalakuljon. Az alakuló ülés vasárnap este volt. A tisztikar a következő: Elnök: dr. Dénes Sándor. Al-

elnökök: Juhász Gyula és dr.Berkovits René. Titkár: Dutka Ákos. Öttagu intéző bizottság. Tagjai: Kollányi Boldizsár dr.Sarkadi Lajos, Marton Manó, Wertheimsten Viktor és Nagy Mihály.¹³⁶

Ugy tűnik, hogy Adynak nem bocsájtottak meg és az új antológiánál mellőzni akarták. Kollányi Boldizsár, Ady szeretett embere, váradi kataszteri mérnök és újságíró, aki Antal Sándortól átvette a második antológia szerkesztését, levelet írt Babitsnak:

"...A Holnap" múlt heti ülésén elhatározta, hogy egy újabb Antológiát ad közre. Ady kivételével a hat poétától 15-15 verset hoz egy olyan irányú tanulmánnyal, amely kifejtené a mai irodalmi helyzet kialakulását, a Holnap szükségképpen eljövételét, törekvéseit - szóval igazolná a sok ostoba fecsegéssel szemben a társaság létjogát. Egy kis visszavágás elegáns formában; egy még kisebb símogatás az illetékesek - de annál satb.komolyság. Semmi agresszív jelleg.

A tanulmány megírására a a kötet összeállítására /a fene ebbe a sok á ba/ engem kértek föl, hogy miért azt ők tudják.

Teljes szeretettel kérem tehát Önt legyen szives 15 verset, olyan összeállításban hozzám küldeni, ahogyan akarja, hogy azok megjelenjenek. A magam részéről csak annyit óhajtanék, hogy a költemények között olyanok is legyenek, amelyekben új formai törekvések jutnak érvényre.

Önnél különben ezt meg sem kellett volna említenem...

Nagyvárad 1909.jan.14.

Kollányi¹³⁷

Babits aggodalommal kérdezte Juhásztól, hogy ki az a Kollányi és nem volt hajlandó verseket küldeni.¹³⁸

A szerkesztés munkája előre haladt és Juhász táviratban sürgette Babitsot: "Antológiába express küldj verseket..."¹³⁹

A kötetről a Független Magyarország is hirt adott.¹⁴⁰

De már Ady neve újra szerepel benne. Juhász írja Babitsnak: "A Holnap dolgozik, új kötete bizonyára mőly irodalmi szenzáció lesz. Ady is jön benne."¹⁴¹

Az antológiáról később Juhász így emlékezett meg:

"Kezdetben az volt a terv, hogy Anatole Franceval iratunk előszót a második kötethez. Ez a merész gondolat Adynak is tetszett, de ehhez le kellett volna fordítani a verseket franciára, ami ekkor szinte lehetetlen föladatnak látszott és így az egész csak merész ötlet maradt."¹⁴²

Egy hónap alatt megváltozott a holnaposok álláspontja, Adyt újra visszafogadták illetve Ady őket. Bölöni György emlékezése szerint a holnaposok 1909 januárjában Pesten jártak és ekkor békültek ki Adyval.¹⁴³ Nyilván ez egyben Ady résztvételét is jelentette az antológiában. Ady azonban nem könnyen állott vissza közéjük. Bár még januárban küldte a verseket, de majdnem vissza is kérte. Ennek a történetét Marton Manó írta le Dénes Sándor emlékezése alapján:

"Maga Ady Endre is szeretettel érdeklődött az antológia iránt. Egyik levelével elküldte Dénes Sándornak Kollányi Boldizsár tanulmányát, amit a Huszadik Századnak szánt a korán elhunyt kritikus.

- Tudomásom van róla, - írja ebben a levélben - hogy Kollányi hajlandó átdolgozni az Almanach számára mint Ady-ismertetést. Ez esetben küldd el az ő címére. Én e héten megírom az új verseket, mert a jövő héten, ha betegen is, de utazni akarok.

A verseket csakugyan megírta Ady a Holnap könyve számára. Otthon pihent pár napot Mindszenten s bizonyára az őszi kert szo-

morusága inspirálta új verseit, amelyeket sietve juttatott el Dénes Sándor címére. Hazulról hamarosan Pestre sietett s pár nap múlva már türelmetlen levéllel lepte meg barátját:

Édes Sándorom, egészen keddig nem kaptam levelemre, illetve verseimre választ. Ekkor Budapestre jöttem, értesültem, hogy itt lehetsz még, de már későn kerestelek a Pannóniában. Ha a verseimet visszaküldöd, címem ez: Paris, 92 Rue de Levis. Egy óra múlva indulok Párizsra. Ha azonban egy kis pénzt küldesz, küldd: Ady Lőrinc, Érmindszent, Szilágy vm., u.p. Érszentkirály. T.i. az apámtól kértem volt kölcsön egy kis pénzt. Szeretném, ha az Almanach megjelenne. Föltétlenül küldd el nekem.

Rejtélynek tűnik föl a levél pár szava: Ha a verseimet visszaküldöd... Mit jelenthet ez? Maga a költő barátja is tündökölt rajt, amikor megkérdeztem.

- Tényleg, milyen különösen hangzik ez ma, - mondotta - de nem volt semmi fontossága. Annyi az egész, hogy amikor a versek érkeztek, még egyikünk se tudta biztosan, hogy sikerül-e kiadnunk az antológiát. Ady arra gondolt, ha a könyv nem jelenhet meg, juttassam hozzá a kéziratot, mert ő igazán nem szokta több példányban írni a verseit.

Itt most fontos levelek keresztezik egymást. Még az érmindszenti levél érkezése előtt írt a Holnap elnöke öreg Adyék kuriájára Endrének. A verseket köszönte meg elragadtatással és gyengéden érdeklődött, számít-e a költő tiszteletdíjra, mert a könyv anyagi sikert éppen nem ígér, a nyomda költsége se telik várható jövedelméből és egyébként is a cél, az új költészet nagyszerű propagandája... Dénes Sándor azonban mingyárt fel is ajánlott honoráriumot minden baráti készséggel - a magáéból. Ezt a levelet Lőrinc ur fia után küldte Párizsba, ahonnan azon-

nal jött is a válasz. Jött az önzérzetes válasz, amiből kitűnik, hogy Ady recte Ody, recte Diósady Ody Endre ilyen megoldást nem fogad el. Neki nem az úri mozdulat kell, hanem a megszolgált munkadíj. Ezt írja:

Kedves Bándorom, köszönöm szeretetreméltó válaszüzodat, de bocsáss meg, ha az ügyet nem tartom elintézettnak. Én, mikor tudom, tehetem és akaron, szívesen elfelejtem, hogy pénz is van a világon. Dolgoztam szívesen és sokszor már remuneráció nélkül. De ez esetben, a mi esetünkben, másképpen áll a dolog. Én egy félév óta beteg vagyok s nagy kinnal dolgozok. Öt-hat lap hiába vár, kér, sürget tőlem kézíratt, a te leveledben bízva, irtam s küldtem el a négy verset, ugyanakkor, amikor a Vasárnapi Ujságnak azt válaszoltam, hogy - sajnos - nem adhatok egyelőre verseket. Sőt annyira biztos voltam a dologban, hogy édesapámtól akitől nem szoktam pénzt kérni, ötven forint előleget kértem egyenesen a ti pénztekre. Valahogyan, nagyon kérlek, oldjátok meg ezt az ügyet, de sürgősen. Talán valamilyik könyvkereskedő ad előlegil százötven koronát, amennyire - azt hiszem elég szerényen - az órat számítom. Nekem erre a pénzre már elsején feltétlenül szükségem van s elképzelhető, hogy nem ok nélkül kérek. Bocsáss meg, ha nem lehetek olyan gavallér, amilyen szeretnék lenni s ha terhellek, de muszály. Távirati cím: E. Ady. 92. Rue de Levis.

A távirat azon a napon repült Párizsba. Dr. Dénes haladéktalanul elküldte a versek tiszteletdíját. De már akkor uton volt a Rue de Levis vándorának újabb levele, dacos, keserű levél, tele a megbántottság kinjával. Hangja egészen meglepő. Léda, finom, D.A. monogramos papíráján írta a nagyváradi jóbarátának:

Édes Sándorom, engedd meg, hogy a te saját, Érmindszentre írott leveled újbóli elolvasása után helyreállítsam a való helyzetet. A félreértés nem az én hibám s nem az én oldalamon van. Ha te akkor kérsz egy-két új verset is, de megüzened, hogy fizetés érte nem lesz, lehet, hogy megírom, lehet, hogy nem. Bizonyos azonban az, hogy nem számítok semmi pénzre, hiszen én eléggé utálok a pénzdolgokat. De az is bizonyos, hogy az én legsajátabb jogom akkor gavallérkodni, amikor tetszik, mert megtehetem. Az adott körülmények között már csak minden önérzetem megtagadása árára szerepelhetnék a Holnap Almanachjában. Tehát kérlek, juttasd el hozzám ajánlott levélben a négy eredeti verset. Egyben intézkedj, hogy teljesen kimaradjak az Almanachból. Ez annyira magam iránt való kötelességem, hogy kényszerűség esetén ügyvédemet bíznam meg az érdekeim megóvásával. Tehát se új, se régi, se semmi-főle Ady-versek az Almanachban nem jöhetnek. Szeretném édes Sándorom, ha ez a mi egyéni jó viszonyunkban semmi nyomot nem hagyana. Te vagy olyan okos és egyben érzékeny ember, hogy belátod az én elvitathatatlan igazamat. Nekem nincs szükségem Nagyváradra s a Holnapra. Én azonban szívesen állok rendelkezésekre mégis, hanem egy kis megbecsülést kívánok és kívánhatok.

...Minden szerencsésen rendbejött. A versek a könyvben maradtak, ügyvédre se volt szükség. Az Almanach nagy sikere üzletileg is jelentkezett s a táviratilag küldött honoráriumot már nyugodtan fogadhatta el az önérzetes költő: a könyvárus előlege volt. Senki se hitte volna. Nemsokára hazajött Ady és ő örült legigazabban a Holnap sikerének.¹⁴⁴

Ady első levele még januárban íródhatott, közvetlenül a Juhással való kibékülés után. A levél azért is érdekes, mert kiderül belőle, hogy a Dutka által "zavaros fejű forradalmárnak"

nevezett Kollányi A Holnap második kötetének előszavát Ady tanulmányának szánta a Huszadik Századba és csak átdolgozással lett belőle előszó. Amit Dénes Sándor a levélhez fűz, tévedés, mert semmiféle őszi kert nem inspirálhatta Adyt a versírástra, hiszen 1908. januárja, tehát tél volt. A következő Ady-levél arról tudósít, hogy Ady Párizsba indul. Nyilván szüksége volt pénzre. Kollányi levelét Babitshoz lehetne Ady levele következményének tekinteni ti. hogy Ady nélkül jelenik meg az antológia. Az utolsó levél semmi esetre sem lehet február közepe utáni, mert Juhász február 4-én írja Babitsnak, hogy Ady is szerepelni fog.

Az 1908-as évvégi harcok nem hagytak alább 1909-ben sem. A Petőfi Társaság január 6-iki ülésén Petőfi emlékét vélte ápolni azzal, hogy Kenedy Géza nekirontott Adynak és az új költőknek. /Fagyöngyök címmel verset írt ellenük./ Ugyanezen az ülésen Lamperth Géza olvasta föl A Holnap ellenes Magyar virágharc c. versét és "magas színvonalú" értekeztek a "leromlás lirájáról." Hatvány Lajos újra tollat fogott Ady mellett és nem kimélte meg a Petőfi Társaság hatalmasságait:

"A Petőfi-társaság rokkantjai egészséget hazudtak. Ezért nincs köztük igazi költő. Még a legigazabbja is affektált. A mi ifjuságunk költői kimendták az igazat. Nem is annyira a magukét, de amazokét, akik egy életen át hazugságban éltek s kik ezt a hazugságot ránk akarták hagyni örökül. Csoda-e, ha jajkiáltás lett a lyránk? Az első rémület, az eszmélés jaja!

S nem veszi-e észre Kenedi, hogy csak Ady Endre hatalmas termékenységében, változatosságában, élet- és hangulatgazdagságában mennyi a fiatalság, a tülekedő élet, a boldog, rugaszkodó, virgoló erő?

Többet ér az Kenediék, Szabolcskáék, Rákosiék eleve elhatározott szándékánál, hogy itt e földön mindig csak "mosolyogjanak", "szüzi tisztaságot lássanak" és a valónál mindent szebbre fessenek. Többet ér..., mert oda fog vezetni, hogy lesz itt ok öröme, boldogságra, megelégtelt mosolyra."¹⁴⁵

A Népszavában Hatvany cikke után megindult a szociáldemokrata irodalmárok hozzászólása az új irodalmi irányhoz. Csizmadia Sándor erős Ady-ellenes kirohanásai váltakoztak itt a pártvezetőség nagyhangú kijelentéseivel. Ezt a vitát Révész Béla a Népszava szerkesztője, Ady barátja irányította.¹⁴⁶ Célját el is érte, Adyt népszerűsítette a szociáldemokrata olvasók között. A konzervatívok is hallatták hangjukat. Bársony István nyílt levelet intézett Ignotushoz és szertelennek, zavarosnak nevezte a köréje csoportosuló fiatalokat.¹⁴⁷ Ignotus nagyon higgadtan és józan hangon válaszolt Bársonynak:

"Ady Endre meglepő egyéniség, ragyogó tehetség, fényes újító, Petőfi óta legerősebb lírikusunk... Babits Mihály kápráztatóan művészi... Két valóságon nem lehet változtatni. Az egyik az, hogy vannak íróink, akiknek más mondanivalóik vannak, mint elődeiknek s ezeket más módokon mondják el. A másik az, hogy van közönség, mely másképp érez, mást keres, másra kíváncsi, mint apái s a hozzá való szólásnak másféle idegbeli lehetőségei vannak, mint voltak tegnap."¹⁴⁸

Szabolcska is megszólalt. Erősnek érezte magát ahhoz, hogy a holnaposokat és a nyugatosokat ledöfje. Verset írt Kárpátok tornyából címmel és Endrődi Sándornak ajánlotta. Ebben a versében parodizálta Adyt és a holnaposokat. Ez "bedöfés" akart lenni, írta

a Független Magyarország. A vers után a következő ajánlás állott Endrődinek:

"Eltökéltem magamban, hogy a Holnap, a nagy jövő fiához állok. Új érzések, vig látomások ragadnak, amikhez te nem értesz."

A Független Magyarország még hozzáfűzi:

"Ezután pedig biztosra vette, hogy a Holnap költői menten bedőlnek. És dőltek is, dőlnek is - a nevetéstől."¹⁴⁹

Sőt a katolikusok sem nyugodtak, tullicitálták a legkonzervatívabbakat is az új költészet megítélésében. Nem az a hibájuk, hogy érthetetlenek, nem nemzetiesek és bizarrok, hanem az, hogy elrugták lábuk alól a keresztény morált és a bujaság, a testiség, a pénz és az anyagság kultuszát hirdetik.¹⁵⁰ A katolikusoktól külön kritikát nem is várhattak a modernnek.

Eközben Váradon nagy munka folyt. Babits ismeretlen, Oláh Gábor ismert okok miatt nem került színre a holnaposok között. Már január végén Dutka, Marton Manó és Juhász egyfolyvamosát hirdetik, mint holnapos bemutatót.¹⁵¹ Időközben Dutka is kiesett a színpadi szerzők közül és a következő szerzők művei kerültek bemutatásra: Balázs Béla: dr. Szélpál Margit, Juhász: Szögedi idill és Marton Manó: Nyílt pályán. A bemutató március 16-án volt. Sas Ede meglepő megértéssel és nagy dicsérrettel írt róluk.¹⁵² A siker biztosan nagy volt, bár a Szabadság színházi rovatában fanyalogva írtak róla és gunyosan megjegyezték, hogy Juhász művét nem bevezetőnek, hanem befejezőnek kell adni, mivel ez a leggyengébb. /A Szabadság még mindig nem felejtett!/

A bemutatóról és a következő előadásokról igen meleg hangon írt a Független Magyarország, a Budapest, a Polgár és a Magyar Nemzet is. A nagy sikerre való tekintettel a darabokat

ki is adták.¹⁵³

| Az antológia ügye is előrehaladt. Juhász írta Babitsnak:
"Új antológia készül március 15-ére"¹⁵⁴ Ám ez a dátum egy kicsit
korai volt, Babits még március végén is az antológiában megjele-
nő verseinek korrekturáját kérte.¹⁵⁵

Március 13-án naggyűlést tartott A Holnap, ahol Kollányi
bejelentette, hogy készül az új kötet a Deutscher Zsigmond cég fog-
ja kiadni és 4 korona lesz az ára. Kollányi javasolta: Franyó
Zoltán, Horváth Henrik, Mohácsi Jenő, Pálos Endre /Eisner Manó/
fölvételét a társaságba. Ekkor már a következők voltak hivatalos
tagjai A Holnapnak: Ady Endre, Antal Sándor, Babits Mihály, Balázs
Béla, dr.Berkovits René, dr.Dénes Sándor, Dutka Ákos, Emőd Tamás,
Franyó Zoltán, György Ernő, Hegedüs Nándor, Horváth Henrik, Juhász
Gyula, dr.Kolbach Bertalan, Kollányi Boldizsár, Manojlovics Theo-
dor, Marton Manó, Miklós Jutka, Mohácsi Jenő, dr.Nagy Mihály,
Pálos Endre, dr.Sarkady Lajos, Sebestyén Gyula, Szunyogh Barna
és Wertheimstein Viktor.

Ezen az ülésen hoztak határozatot, hogy a különböző holna-
pos bemutatókat így Juhász dalművének, az Atalantának előadását
is támogatni fogják. Egy márciusi matiné megrendezésével bízták
meg dr.Nagy Mihályt és Dutka Ákost. Erre a matinéra azonban csak
áprilisban került sor. Ugy látszik, hogy valamiféle könyvtáruk
is volt, mert A Holnap könyvtár bővítését is célul tűzték ki.
/Vagy talán kiadványsorozatot jelentett ez?/ Kéréssel fordultak
a közönséghez, hogy támogassa A Holnap előadásait és matinéit.
Az anyagi segítséget Dutka Ákos titkárnak Uri utca 4.szám alá
küldjék. /Tehát még segítség is volt!/ A legközelebbi teljes
ülést áprilusra hirdették meg.

A Holnap április 9-ére a nagyváradai városi színház dísztermébe matinét hirdetett. Nagy Endrét is meghívták az ünnepségre. Juhász Gyula alelnök megnyitója után Nagy Endre előadását hirdették, aki A Holnap fővárosi visszhangjáról csevegett volna. Befejezésül Sik Rezső színész szavalt volna a megjelenő új kötet verseiből.¹⁵⁶ Erre a matinéra invitálta Juhász Babitsot:

"...jőjj át nagyszombatra, ha egy napra is - A Holnap délelőtti nagy irodalmi matinójára, amelyen fővárosi értékes egyéniségek is ott lesznek¹⁵⁷ s ahol neked is be kell mutatkoznod testi valódban és fölölvásó - verset hozhatsz, esetleg prózát? - nívótodban is... Bocsánatot kérek, de, ha kívánod A Holnap mecénásai kész örömmel megtérítik az utiköltséget..."¹⁵⁸

Babits megint lemondta az utazást: "Semmiképp sem mehetek; Bocsáss meg és kérj bocsánatot nevemben a Holnap embereitől - de tökéletesen lehetetlen. Fizikai és pszichológiai lehetetlenség..."¹⁵⁹

A kötet azonban nem sokáig váratott magára, április 9-én már megjelent és a meghirdetett matinét a II. kötet ünnepévé avatták és április 10-én tartották meg. Az ünnepségről a Nagyvárad a következőkben számolt be:

"A Holnap irodalmi társaság, melynek törekvései Nagyvárad intellektuális társadalmában lelkes megértésre és méltánylásra találtnak, érdekes ünnepet ült nagyszombat délelőttjén annak ötletéből, hogy a Holnap új verseskönyve megjelent.

A társaság a városháza dísztermében matinét rendezett, amelyen ott volt az egész nagyváradai szocietás. A padsorokat elegáns asszonyok színpompás sokasága foglalta el, s a hölgyek ez alkalommal mutatták be az új kalapdivatot, amelynek gazdag virágdisze festőien hatott a terem komor milliőjében. Ott voltak

a szalonok, a társadalmi viták lelkes szép asszonyai, a zsur szépségek és a bálak ünnepelt királynői, mind mind, akik a poézist, a verseket szeretik, a nagyváradai társaság előkelőségei.

A megnyitó beszédet dr.Sarkadi Lajos mondta, s utána Sik Rezső a Szigligeti színház kitűnő művésze jelent meg az elegáns közönség előtt. A Holnap új kötetéből mondta el finom előadás művészetével Dutka Ákos, Juhász Gyula és Emőd Tamás egy-egy megkapó költeményét, amit lelkes tapsokkal fogadtak. Majd Aszszonyi Lászlóné, a színház rokonszenves művésznének bájos felesége lépett az emelvényre, s Miklós Jutka néhány pompás új versét olvasta fel nagy hatással.

Nagy Endre, a kiváló író s ismert nevű conferancier, a társaság vendége következett ezután. Viharos tapsok köszöntötték a nagyváradiak régi kedves ismerősét, aki az ováció csillapultával az ő ismert szellemességével kezdett csevegni az egykori Nagyváradról, a régi utcákról, ahol már azok a kis ablakok is, amelyek alatt ifjan, dobogó szívvel sétálgatott, innár emeletes paloták közfalai körül néznek le rá, az idegenre. Aztán az utazásra tért át:

„Mikor elindultam Budapestről - mondotta - tágas mezőkre robogott velem a gyorsvonat, tágas mezőkre a paloták, a boulevardok, a nagyvárosi zajos élet emberével. Amerre néztem, mindenütt felszántott mezők, néptelen sivárság, a rögökből kikandikáló kora tavaszi vetés. És hiába kerestem az emberek nyomát. Mindenütt a széles mezők, itt-ott egy fohér folt, amelyről nem tudni, beduir sátra vagy megtelepedett emberek hajléka. Az ember igazán nem is hinné, hogy európai földön robog át, ha nem fogná le annak a tudata, hogy a messze határok fölött mindenfelé a jelzőlog kölesűnők komor árnyai boronganak.

91
Zajos derűtlenség és taps. Így jeleznék a parlamenti tudósítók azt a hatást, ami e szavaknál támadt s percekre megakasztotta a csevegőt. Lelkes dicsérettel szólt ezután a kitűnő vendég Nagyvárad lobogó friss szellemi életéről, az intellektuális mozgalmakról, majd Ady Endréről beszélt s dr.Reiniczy Bélaról, a genialis komponistáról, aki a költő dalait megzenésítette.

Nagy Endre ezután Lehel Károly finom zongorakiséréstével néhány megragadó Ady dalt énekelt, rendkívül érdekes művészeti stílusban, ritka intelligenciával és megértéssel. A daloknak frenetikus hatása volt, s a közönség percekig ünnepelte forró tapssaival az előadót.

Az érdekes irodalmi ünnepet dr.Sarkadi Lajos meleg szavakkal rekesztette be.¹⁶⁰

A kötet a váradi Deutsch Zsigmond cégnél jelent meg 1700 példányban. Könyvsiker volt, de nem anyagilag. Mindössze 61 db. fogyott el belőle. 146 korona volt a bevétel, a kiadás meg 2047 korona. A Deutsch-cég nem tudott elszámolni 1500 példány árával, hiszen el sem tudta adni.¹⁶¹

A kötetet a társaság megbízásából Kollányi állította össze.¹⁶² Kollányiról és a kötethez írott előszaváról Juhász igen jó véleménnyel volt:

"...a terjedelmes, a modern líra szocialista gyökereit fejtegető előszót ezuttal Kollányi Boldizsár írta, addig elég ismeretlen név az irodalomban. Kollányi Ady legjobb barátai közé tartozott. A magyar szociológia egyik uttörője, radikális politikus, természetfilozófus... Valóságos magyar Cyrano, és mondhatom, Ady jobban szerette és többre tartotta, mint legtöbb költőtársát..."¹⁶³

Kollányi előszava /Számadás/ amelyről Dutka azt írta, hogy min-

dent összeszavart, és amelyről tudjuk, hogy Ady-tanulmányoknak készült a Huszadik Századba, vezeti be a kötetet. Ezt az előszót még Juhász^{ia} egy kicsit félreértette, szerinte Kollányi mást akart, mint a költők.¹⁶⁴ Pedig nem, éppen a költők nem tudták határozottan, hogy mit akarnak és Kollányi mondta ki világosan ennek az újat akarásnak az igazi valóját. Kollányi meglepő világossággal látta a századforduló irodalmi problémáit és azok társadalmi gyökereit. A paraszti szocializmus jövőjének hitét nyilván a korabeli erős parasztszocialista mozgalmak erősítették benne. Bár az új irodalmi irány harcát egy kicsit a nemzedékek harcának tekinti, de szavaiból azt is sejthetjük, hogy a korosztályok mögé társadalmi osztályokat képzelt el magának. Amit viszont a társadalmi és művészeti renddel szembeni elégedetlenségről mond, az kész forradalom. Az új életerköles nevében /ez hasonlít nála Oscar Wilde hedonizmusára/ elvet minden vallásalapokon nyugvó erkölcsöt. A művészetek egyetemes megújhódását hirdeti és A Holnapot a megújhódás egyik jelének tekinti. Az erkölcs történelmi szerepének és fejlődésének megrajzolása nála tökéletes és igaz. Sikeresen veri vissza azokat a rágalmokat is, melyek szerint a holnaposok szimpla Ady épigonok. A bevezetőnek erről a részéről írja Komlós Aladár, hogy a művészetek egyetemes megújhódását hirdeti és zseniálisan kapcsolja Ady mozgalmát Lechnerhez és Bartókhoz.¹⁶⁵ Az előszó második része a költészet keletkezéséről és eszközeiről szól és kevesebb éleslátásról tanuskodik. Kollányi a költészet tüzhelyét a beteges emberben látta, a líra eredetét meg éppen a nemek közötti eltérésekben vélte fölfedezni. Keveredik itt már a filozófia és fiziológia, új és régi esztétika, úgy tűnik, mintha az író széles látókörét és olvasottságát fitogtatná a konzervatív hazai esztétikával szemben. Amit

az új műfaji részben mond, hogy az emberi léleknek új formálója a szociatív tényező, az megint jó érzékre vall. Természetesen nemcsak Kollányi idején volt ez így és éppen ott téved a szerző, hogy ezt csak saját korára nézve ismeri el.

A második kötet megjelenését kisebb viták kísérték mint az elsőét. Bár a kötet jelentősége egy cseppet sem volt kisebb. Kollányi jól érezte, hogy a magyar szociális líra kötete a második antológia.

Elsőnek a Független Magyarország szólalt meg, amikor a kötet a kiadót elhagyta;

"Tévedtek, akik a fiatalokat betörni gondolták. A magyar líra hét ujjáteremtője jelent meg újra. Csupa gyönyörűség minden vers. A költők, az igazi csatázók, kemény legények - halomra lövik a mult kísérteteinek kártyavárát."¹⁶⁶

Böszörményi Andor a Nagyvárad Naplóban dicséri meg őket.¹⁶⁷

A Nagyvárad április 18-án bemutatót közöl az új kötetből. Sas Ede meg hosszabb cikket szentelt a váradiaknak:

"Vannak, akik szent borzadással vetnek magukra keresztet, mihelyt a Holnap nevét előttük kiejtik. Apaga Satanas! Itt jönnek az Antikrisztusok, akik fertőt árasztanak maguk körül; a föltámadt Pán böszült serege, amely oltárrugdosó patával gázol végig a világon; a költészet dühöngő paralitikusai, akiknek perverz gyönyörűségük telik a régi ideálok élveboncolásában; a világ-felfogás jakobinusai, akik a romokon akarják fölépíteni az új rend birodalmát. Nos, ezt a babonás félelmet és az irtóhadjáratot, amire a félelem bátorítja az ő áldozatait: teljességgel megokolatlannak és oktalannak tartom, elolvassván az új könyvet, amely Nagyvárad új irodalmi társasága, a Holnap cége alatt meg-

jelent. Miért tartom megokolatlannak? Jobban mondva: igazságtalannak? Mert az ifju legények megjelenése a magyar poézis csatatérén /mert az irodalom is mindig csatatér, ha eleven irodalomról van szó, nem halottról vagy tetszhalottról/ szerintem fölötte örvendetes és szükséges dolog. Hiszen az új legények a magyar költészet berkeibe, az után az ellankadás, hervadozás és kimerülés után, ami a közelmúlt években ott beállott, friss pezsgést, új virulást, új erőket hoztak. A nagyon is elnyárspolgárosodott elmék, akik kényelmesen szeretnek kérődzni a multakon, természetesen irtóznak minden forradalmi mozgalmától. Pedig hát a haladás mindig a forradalmak, a romok zsarátnokain gyujtotta meg a maga fáklyáját. Bessenyei, Kazinczy, Petőfi a maguk korának kikiáltott veszedelmes hírű petrolőrjei valának. Ilyen legények, ha támadnak, akik új hangokat, új színeket, új értékeket akarnak hozni az emberiség szellemi életébe: Isten hozta őket! Elzárkózni csak azok fognak tőlük, akik talán ma is jobb szeretnének acél-kova taplóval kicsiszolni és gyorsvonal helyett gyorsparaszttal utazni. Kiáltjuk tehát: a forradalom éljen! Annál is inkább, mert az megél, ha nem kiáltjuk is. Megél, mert a fiatalság forradalma. És itt érkeztem oda, hogy miért tartom az ifjak ellen a küzdelmet oktalannak. Azért, mert az ifjuság ellen az öregek minden harca hiábavaló. Azok egy olyan fegyvert hoznak magukkal, ami az öregek fegyvertárából már hiányzik: az ifjúságot. És elfogadtatják az öregekkel a maguk igazságait, még ha azok nem is igazságok, legyőzik őket a tusán és diktálják nekik a békeföltételeket...

+

Azonban - ne fessük az ördögöt ilyen feketének a falra. Még azt hiszik, hogy az új embereket magam is oly gonosz ellen-

ségeknél tartom, akikkel szemben a tegnap és ma irodalmának csak Unbedingte Unterwerfungjáról lehet szó. Korántsem. Igaz, hogy sok tekintetben arrogánsul és prepotensul léptek föl. Az öregeket ugyancsak lecseptülik: az öregeken tanulnak az irodalmi csecsemők rágni, mondja Gárdonyi Géza. No de hát ez a fiatal tehetségek rendes hibája. A Jókai szelíd, kékszemmel méléző szerénysége ritka kivétel; a Petőfi betoppanása az általános törvény. Igaz, hogy az is szemet szur, hogy ugyancsak értenek hozzá, hogy kell egymásnak reklámot csapni? De hát még mindig szivesebben veszem, ha a tehetségek csinálnak maguknak reklámot, mintha a hülyék állítják ki egymásról a zseniáltság bizonyítványát. Mindezeket az ifjúsággal le fogják vetkezni - sajnos, hogy e hibákkal majdan ifjúságuk is elmúlik. Attól pedig, mikor nagy fegyveresörgetéssel és huj-huj!-jal üzonnek hadat a régi világ korhadt erkölcesének, attól én éppenséggel nem félek. Mert ami a múltban megérdemli a pusztulást, az hadd pusztuljon; ami pedig igazi érték, múltó ideál, azt ők úgy sem fogják a tudommal nem is akarják - lerombolni soha. A múltak egyetlen igazi irodalmi nagyságának dicsőségét sem fogják elhomályosítani; mert lehetnek ők bármilyen divatosak: az emberek visszatérnek azokhoz, akiknek nagysága minden divat hullámai fölé emelkedik, mint az özönvíz fölé az Ararát; minthogy közülük is minden időkre megmaradnak, elkophatatlan közkinccsé válnak azok, akik többek ennél, hogy éppen divatosak legyenek. És vannak ám köztük ilyenek! A nagy eszmék és ideálok, amelyekre az emberiség haladásának szüksége van, túlélnek minden forradalmat; de a forradalmakra azért szükség van, mert azok óvják meg a tespedéstől és éltetik az életet. De reassumálok. A Holnap megjelenését irodalmunkban szükséges jónak, - nem szükséges

rossznak tartom; érdekes és értékes talentumait őszintén becsülni, élvezni tudom; s ha látok is az irányukban, modorukban tulzásokat, napfoltokat, éppen olyan tulzásokat látok a háboruban is, ami ellenük folyik.

+

Uj kötete a Holnapnak határozott emelkedést tüntet föl az elsőhöz képest; értékben meggyarapodását a poétáknak, akik a piros zászló alatt egyesültek. Pár szót először is az előszóról, ami Kollányi Boldizsár munkája. Egy előkelő, kiválóan művelt elmée. Azt mondja az előszó, hogy a Holnap költői a specifikus magyar költészetet akarják megalapozni, mert nemzeti jelleg nélkül minden művészi termelés - banalitás. Milyen igaza van ebben Kollányi urnak! HA a Holnap ebben az irányban halad: barátai lényegesen megszáporodnak. Mert első fellépésével, legalább Ady Endre nem igen működött valami nemzeti irányban. Nem azt kifogásoljuk, hogy a magyar ugar sok hibáját korholta. Korholta azt Berzsenyi is. De az ő keserűségén átlüktetett a fájó fajszeretet, míg Ady Endre és társai sok, eddig megjelent verséből csak gyűlöletet éreztünk ki minden iránt, ami magyar. De hát ezen át térjünk napirendre: a Holnap előszava a nemzeti jellegű termelést magasztalja, azt örömmel vesszük tudomásul. Csak azt jegyezzük meg, hogy nem a Holnap az, amely a specifikus magyar irodalmat megalapozta, ezt a munkát előtte Arany, Petőfi, Jókai, Mikszáth már elég türethetően elvégezték. Ez is olyan holnapos nagyotmondás. De hát ez legyen a kötet legnagyobb fogyatéka!

Nem, a kötetbe sok gyönyörűségünk telhetik. Élvezzük benne első sorban Ady Endrét, akinek költészete egyre tisztultabbá, nemesebbé válik: a klasszikusokhoz érik. Élvezem Babits Mihály bizarrságait is, a legbravúrosabb játékot a formával, amit el-

képzelné lehet. Révész Béla egyik legnagyobb secessiósa a kis társaságnak: secessió érzésben és gondolatban, de azért mégis igaz poéta. Dutka Ákos nagyot haladt, amióta a Holnap első kötetében verseit olvastuk. Benne van a legtöbb festő elem: érzéseiket, gondolataikat oly színesen, oly hangulatosan kevesen tudják ily pompásan kifejezni, mint ő. Egy-egy verse olyan, mint egy-egy csodás Madnyánszky-kép: borongó, mégis szingazdag. Emőd Tamás epikus tehetség: régi idők alakjai, régi idők elhantolt érzései ritka elevenségben támadnak föl a sokat ígérő poéta lantján. Juhász Gyula is erős archaizáló; a stilizálás nagy művésze; még Miklós Jutka talán a legérzőbb szívű poéta az egész kompániában: látszik, hogy asszony! Van egy verse a kötetben, a Két portrait, ez egyenesen gyönyörű. Mesteri alkotás.

Szóval: erős egyéniségekkel, hangsúlyozom: egyéni isé gek kel van dolgunk a Holnap tagjai közt. Sok jót hoztak már irodalmunkba. És még több jót várunk tőlük. Tehát ne irtózzunk tőlük és ne üldözzük, hanem szeressük őket. Mert - Isten az atyám! jó poéták. S ha tévednek is: ez mindig a Pegazus botlása. Az isteni táltosé. Nem az elnyűtt, szürke, igavonásra predesztinált paraszt gebéé." 168

András Ernő meg Szabadkán vette védelmébe a holnaposokat:

"...el kell ismerni, hogy a Holnap második kötete sokkal erősebb, mint az első. Hogy a nagy szimpátia és az az izléstelen szélmalomharc, amelyik az első fellépésüket követte, csak emelte őket az értékük tudatában, csak megizmosította őket a képességeikben, perspektívát adott nekik az irodalmi környékükről és tisztázta a helyzetüket. Nem tudom, a szerencsés összeválogatásnak, vagy a közös megbeszélések tulajdonítsam, de az egész kötet egy alapeszmét fejez ki, egy gondolatot, amely megjelöli a társaság

céljait, jelentőségét és összefüggését a viszonyokkal: uttörés az egységes, specifikusan magyar művészet megalapítására, új formák alkotása, szociális jellege, tiszta látása a multnak, amelyből kisarjadzott és mai ember mai érzésvilágának a letűrése."¹⁶⁹

A Szegedi Híradóban Tömörkény Istvánt nyilatkoztatták a Holnapról:

"Tömörkény István, a Dugonics Társaság főtitkári jelentésében érdekesen nyilatkozik az új magyar irodalomról. A feltűnést keltő kritikát, a mely messzemenő tárgyilagossággal őszinte igazságokat mond, megszívlelhetik mindenütt. Megszívlelhetik a Tegnap mankón bicegő aggastyánai, a Ma érdekeskedő fiai és a Holnap erőszakos beteg titánjai. A fölényes irodalmi szót itt következik:

A cél: a nemzetet egységessé tevő magyar nyelv ápolása és fejlesztése, a magyar közművelődés szolgálata. Minden, ami ebben az irányban történik, hasznos munka, ha éppen nem egy uton járnak is. Minden törekvésnek meg van a jogosultsága. A ma csak a tegnaptól fejlődhetett és csak a mából lehet a holnap. Épp ezért nem is látjuk annyira szomorúnak vagy ijesztőnek az ugynevezett modern irodalmi törekvéseket. A közönség lesz azoknak a legjobb bírálójuk, majd az megtartja belőlük azt, amit jónak itél és elveti belőle, ami nem kell neki. Minden újításnak vannak sutaságai, tulzások, amiket azután kigyomlál belőle az idő és az izlés. A kultura fejlődésének aféle bárányhimlői ezek, amelyeken át kell esni. Gyakran van ugyan igaza annak a népies nézetnek, amely az egész esztétikát abba az egy mondatba foglalja össze, hogy nem az a szép, ami szép,

ami tetszik: az a szép, de azért az általános izlésre nem lehet erőszakosan rátukmálni azt, hogy mindenben higgyen, ami új. Nem is tetszik minden, ami új. A képzőművészetben is mint valami viharos fölleg tornyosult föl az égre a szecesszió, amely elakart söpörni minden régi izlést s ma már alig beszél róla valaki. Megmaradt belőle, ami az újításban jó volt, a többi része pedig eltűnt és elhaladt, mint futó felhő árnyéka a mezőn. Az irodalomban is csak így van, hogy a mindenáron való újítások szintén csak úgy átrepülnek fölötte, mint a szélvihar, amely keletkezett, hogy elmuljon. Erő van bennük olykor, az kétségtelen, amely hasznathajtó lehet majd, ha a fiatalos tulzásokból kiforr s amikor még csak forr, akkor sem tesz annyi kárt, mint sokfelől vélik és panaszozzák. A magyar irodalomnak meg van a maga közönsége, ennek meg van a maga izlése, amely nem engedi meg, hogy olyan új irányok erőszakoltassanak rá, amelyekkel nem ért egyet, bármennyire újak és legújabbak is. Elvégre a legújabb irány is régivé válik idő múltán, hogy helyette újabb irodalmi áramlatok keletkezzenek, de azért a klasszikus műremek mindig az a csodálatosan szép alkotás marad, ami volt s bár hosszú évszázadok hangulata, pora feküdhetne rá a bibliára, mégis ez a legszebb könyv és az marad az idők végezetéig.

Az irodalom nem az a terület, ahol új eszmények azért keletkezhessenek, hogy a régiekre szemfüdelet akarjanak teríteni. Amennyiben jogosultak, nélkülük is érvényesülhetnek s hogy erre mennyiben képesek, azt majd megmondja az élet és az idő. Az irodalom iránt való érdeklődés fönntartásával, az irodalomnak, mint nemzeti közcélnek fejlesztésénél nem zajos láрма kell ide, hanem csöndes, de kitartó munka és tevékenység: ebben akarunk dolgozni a magyar nyelv, tudás és az irodalom szeretete

javára a közönséggel együtt továbbra is."170

Tömörkény nem ismerte az új irodalmat, legalább is nem a váradiakat. Nem láthatta tisztán ezeknek a problémáit, törekvéseiket sem. Innen van nyilatkozatának az a tulajdonsága, hogy csak általánosságban beszél, és olyan dolgokról, melyek a holnaposokkal kapcsolatba nem hozhatók /pl. szecesszió/.

A Pesti Hírlap még az 1908-as hangnemet tartotta meg és utszéli hangon támadott az új kötetre és íróira:

"Istenemre, csuf egy látvány, amikor a poéták összeállnak, üzletembereknek csapnak fel és mintegy boltot nyitnak. Ilyest cselekedett hat poéta: Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Miklós Jutka, Juhász Gyula most egy éve Nagyváradon. A cégérük már akkor is ez a bűvös szó volt: Holnap; ám a kínált áru elsősorban Ady-vers volt. A hat poéta által Nagyváradon kiadott, Holnap című verseskötetben a többi öttől együttevén nem volt annyi vers, mint Adytól magától. A spekuláció jól bevált: - jóhiszemű irodalmi tekintélyek kezdték Adyt még jobban paskolni, ütni a Holnapon keresztül. A Holnap jelszó lett, aminek örült a többi öt, kik is boldogan igyekeztek a maguk bőrének vindikálni mindazt a sok ütletet, amiket csakis Adynak szántak. De nem így Ady; neki fájt ez a dicsőség: - tehát a kezébe nyomott zászlót a másik végről fogta és szétütött a Holnapék között.

Ez akkor történt, amikor Ady az egyik fővárosi hetilapban gunyosan duk-duk társaságnak nevezte el Hónapékat, és azoknak tagjairól úgy emlékezett meg, mint kullancsokról, akik vezérpalástjába kapaszkodtak. Nagyváradon lőn kesergés a Holnapék tanácsán. Majd elhatározták, hogy csak azért is állni fog a Holnap. Állni fog a vezér nélkül is. Előbb tehát az alvezér: Juhász Gyula lenyilatkozta, hivatalosan is detronizálta Adyt, majd gunyos éllel Adynak éppen akkortájt megjelent verseskötetéről meg-

írta, hogy "ma már Oláh Gábor is érdekesebb legény Adynál, hogy az "apollonikus Babitsról" ne is beszéljünk. Gondoltuk, ~~enne~~ mégis csak kemény legények azok a nagyváradai fiuk. Sőt bizony nem volt szép, hogy Ady oly kegyetlenül megtagadta őket. Hisz ez a Holnap korántsem duk-duk társaság! Ellenkezőleg irodalmi harcoscsapat, amely vezér nélkül is tud és mer harcolni. Ilyen gondolatok közt vártuk a Holnap második kötetét. Nos, itt van, csak hogy élén a kölcsönösen megtagadott vezérrel. Mi történt itt? Az, hogy a Holnapot a Kisfaludy-Társaság, a Petőfi-Társaság egészen komoly támadásokra, Rákosi Jenő a lapjában tizenkét lábas tárcacikkre, Kenedi Géza egy kolumnás értekezésre méltatta ujabban, és pedig oly időben, amikor a Holnap már-már beleszücsökölt abba, hogy a vezér nélkül mégis csak becsukja a nagyváradai boltot. Sőt jó Szabolcska Mihály Temesvárott hónapok óta éjt-napot egygyé tesz folyton Ady-vers-paródiákon, fur-farag és azokat teszi közzé a lapokban. Hopp, tért észre Ady, hiszen ime elválaszthatatlan lettem a Holnaptól; összekovácsoltak vele - az öregek. Hopp! - kiáltották kórusban a Holnap többi tagjai, mégis csak ki kell adni és pedig Adyval kell kiadni a Holnap második verseskönyvét is. Még áldozatok árán is. Az áldozat megtörtént és ime, készen van a második kötet is.

És most mi várjuk, hogy ez ellen is vonuljon fel minden irodalmi tényező, hogy üssék őket, hogy jó Szabolcska Mihály tovább parodizálja őket. Ó, a Holnapék ügyesek; adtak csalogatót a támadásoknak. A könyvük elején ugyanis negyven oldalon Kollányi Boldizsár Számadás-t írt. Kollányi itt negyven oldalon - különben nagy intelligenciával - leszámol a Holnap ellenségeivel, új vitézi tornára híván fel őket. Valószínűleg nem hiába! És a Holnapék versesboltja tovább fog virágzni; a Holnap to-

vább hiszi, hogy irodalmi kulturmisszió letéteményese.

Hogy mi van a boltjukban? Istenem, semmi kulturmisszió. Mert néhány jó vers és több rossz vers csak nem kulturmisszió? Ez majd minden verseskönyvnek őskritériuma. A jó versek szerzői között van - Adyról fölösleges beszélünk - például olyasvalaki is, akiről külön kötet révén még nem volt alkalmunk írni: Emőd Tamás. Ez talpig tehetséges poéta. Alig várjuk, hogy a nagyváradi versesbolttól függetlenül írassunk róla. Kevésbé várjuk ezt - lévén a kellemetlenkedés nem mesterségünk - Babits Mihálylyal szemben, akit igen tekintélyes kritikusok úgy állítanak be, mint egy kivételes tehetséget: holott az itt kapott versei, amennyiben jók, nem közönséges intelligenciára valló, kigondolt poémák, szivlendület, ritmus nélkül, a többi pedig?... No de ne beszéljünk róluk... Balázs Béla szintén nem vérbeli poéta; Miklós Jutkát a többi közt egy megkapó vers, Kőd a Kőrösön c. képviseli; az izig-vérig poéta Dutkáról és Juhász Gyuláról ezuttal nincs különösebb mondanivalónk. Ám egy kérdésünk van valamennyiük számára: mikor csukják be már a nagyváradi versesboltot és mikor fogja közülök minden rikitó spekuláció nélkül kiki a maga útját külön-külön keresni?!"¹⁷¹

Az Üstökös is kitett magáért, nem akarván elmaradni az új költők megrugdosásában.¹⁷²

A Nyugatban Tóth Árpád írt róluk.¹⁷³ Adyt, Babitsot, Balázs Bélát és Juhász Gyulát dicséri meg. Emődről, Dutkáról meg Miklós Jutkáról nagyon lesújtó véleménye van. Élettelennek, kigondoltnak tartja verseiket. Tóth Árpád értetlenül áll a társaság előtt: "A Holnap több tagját nagyon szeretem, de a Holnap, mint társaság talán mégsem olyan fontos és nagy dolog." /A Nyugat egy éves működése után lehetett ilyet írni A Holnapról, de ez egy kicsit lebecsülés is./

A holnaposok - a karaván halad jelszóval - sokkal nyugodtabban fogadták a támadásokat, mint az első kötetnél. Erősebbek, egységesebbek voltak. A Holnap által föléléstett irodalmi és művészeti kultusz, az egész országban érezte hatását. A Független Magyarország arról adott hírt, hogy Nagykanizsán a Sas és Faragó nevű festőművészek kiállításán Nagy Samu a Zala c. lap felelős szerkesztője A Holnapról tartott méltató fölolvast. ¹⁷⁴

Sőt már testvér-társaság is alakult Miskolcon "Hetén vagyunk" néven, kifejezetten a holnaposok programjának megvalósítására. A társaság tagjai: Bán Jenő, Faragó József, Miskolczi Simon János, Péry Ilona, Reichard Piroska, Kaffka Margit és Sassy Csaba. ¹⁷⁵ Az utóbbi éleshangu nyilatkozatot tett közzé a Független Magyarországon és megtámadta Rákosi Jenőt, Költőcske Mihályt, Pósa Lajost és Kenedy Gézát is. ¹⁷⁶

A hangos hírlapi viták helyett csöndes, bensőséges matinékkal és magas színvonalu fölolvastásokkal kívánták küldetésüket betölteni a holnaposok.

Pártfogásukba vették Márffy Ödön kiállítását, aki közvetlenül Juhász Gyula ill. a holnaposok segítségét kérte. Márffy még január 23-án levelet irt Juhásznak:

"Kedves Juhász ur.

A múltkori beszélgetésünkre akarok visszatérni. ¹⁷⁷ A mult esztendi kiállításból és Honti Nándortól értesültem, hogy sokan vannak Váradon, akik dolgaikat szeretik. Az a tervem, hogy mintegy 30-100 képpel kollektív kiállitást rendezek a saját dolgaimból. Budapesten szép sikere volt a kiállitásomnak, talán ott is meg lehetne győzni az embereket.

Szives ígérteét tehát most igénybe venném kedves Juhász ur: kérném sziveskedjék érdeklődni a dolog iránt. Szivesen fogadnák-e dolgaikat, lehetne-e jó helyet kieszközölni, ta-

lár a "Holnap" segítségével, a kikkel küzdelmünk rokon. Hogy a dolog bürokratikus helyen is könnyebben menjen talán valami aktuális közcélra a bevétele néhány százalékát följánlanám. Tudom, hogy sokszor ez fontosabb /az/ embereknél, nem is a "lényeg". A kiállítást k-belül két hétre február végén vagy március elején tervezem. S mit gondol kérem, volna-e anyagi sikere is. Olcsó árakat szabnék. Esetleg nem kaphatnék-e valamelyik ottani kulturális egyesülettől oly formán meghívást, hogy a tetemes szállítási költségeket ne kelljen teljesen magamnak fizetnem. A hely hol és milyen volna a hol kiállithatnék és vajjon ezeket a dolgokat a "Holnap" kieszközölhetné-e kellő helyen? Kérem kedves Juhász ur a dolog iránt érdeklődni és a mennyiben ez lehetséges, sziveskedjék engem mindenről részletesen értesíteni."¹⁷⁸

Juhász biztosan nagy akciót indított a Márffy kiállítás megrendezéséért. A Nagyvárad hirt adott arról, hogy a holnaposok Galacz Antal főispántól kérik a Kulturpalota műtermét a Márffy-képek részére.¹⁷⁹ A kiállítás végül is a Megyeházán nyílt meg április 11-én. Juhász meleg hangú cikkben méltatta Márffy Ödön művészetét.¹⁸⁰ A holnaposok április 19-én matinét rendeztek a tárlaton, ahol Kollányi Boldizsár tartott előadást.

A Holnap április 17-én választmányi ülést tartott¹⁸¹ Dénes Sándor elnöklétével. Ezen az ülésen vették be a társaságba Lesznai Annát. Elhatározták, hogy Balázs Béla: dr.Szélpál Margit o. darabjának bemutatóját a Budapesti Nemzeti Színházban testületileg megnézik.

A társaság továbbra is nagy vonzóerőt gyakorolt a fiatalokra. Németh Andor is ezidőben jelentkezett Váradon, hogy be-

Álljon holnaposnak.¹⁸²

A Holnap szerényen dolgozott 1909-ben. Működésének leg-
eredményesebb esztendője volt ez az év. A kolozsvári Bolyai
Társaság meghívta A Holnapot. Viszonzni kívánták a holnapo-
soknak azt a kedvességét, hogy Lukács Hugót, a Bolyai Társaság
elnökét többször meghívták Váradra különböző ünnepségekre. A
kolozsvári matiné május 17-én rendezte meg a Bolyai Társaság.
Az eseményről a Független Magyarország így számolt be:

"Magyszabásu, tudományos, irodalmi tekintetben jelentő-
ségteljes ünnepély színhelye volt vasárnap délelőtt Kolozsvár.
Az ünnepély, amelyet a nemrég megalakult "Bolyai" szabadgön-
dolkozó egyesület rendezett, különösen abból a szempontból ér-
dekes, hogy szereplői valameányfőn nagyváradi emberek voltak,
a nagyváradi societásnak oly kimagasló kitűnőségei, mint dr.
Várady Zsigmond, dr. Ágoston Péter és a Holnap irodalmi társa-
ság. Az ülésen dr. Lukács Hugó elnökölt. Rövid beszédben üdvö-
zölte a nagyváradi vendégeket, akik a modern kulturális munka
nagy céljaiért átfáradtak Kolozsvárra. A Bolyai kör - ugymond -
a világhírű magyar matematika szellemével alakult, moder tudo-
mányt, irodalmat, esztétikai tudást, ízlést akar hirdetni, kü-
lönösen az egyetemi ifjúságnak, amely innen szétmegy az ország
minden részébe. Hálásak vagyunk a nagyváradi kultúrembereknek,
akik Nagyváradon oly gyönyörű munkát végeznek és akik eljöttek
a kolozsváriakat segíteni.

Majd dr. Várady Zsigmond mondott beszédet a "Vallásos-
ság, hazafiság és szabadgondolat" címen. Várady imponáló szó-
noki ereje, ragyogó ékesszólása, nagy tudása, - negyven per-
cen keresztül tartotta lebilincselve a hallgatóságot. A beszéd
végzetével valócságos tapsorkán tört ki. A szünet nem akaró

taps és éljenzés lecsillapultával dr. Ágoston Péter jogakadémiai tanár mondott beszédet. A mély tudományos gondolatokban, igazságokban gazdag beszédet zajos tapsokkal honorálta a hallgatóság. Majd dr. Dénes Sándor, a "Holnap" elnöke emelkedett szólásra. A szabadgondolat és az irodalom viszonyáról beszélt és ezt a témát gyönyörű, színes stílussal, az előadásnak lebilincselő eleganciájával, imponáló irodalmi tudással és mélységgel boncolgatta. Percekig tapsolták előadását. Végül Emőd Tamás olvasott fel a "Holnap" második kötetéből. Gyönyörű, meleg, emlékezetes sikere volt előadásának. Ady Endre, Dutka Ákos, Juhász Gyula és a saját verseit olvasta fel és a folytonos ismételtetésre majdnem az egész kötetet ismertette. Különösen tetszett "Új magyar románc" című, a kolozsváriakhoz írt verse, amelynek két utolsó strófája így hangzik:

"Barna csóka fészke
Szürke hegy a vára,
Fehér holdló száll maholnap
Mátyás udvarába.

Parazsat visz tolla,
Szikrát vet a szárnya;
Holnapután nagy tűz lesz a
Hochstáti határba."

A gyönyörűen sikerült ünnep dr. Lukács Hugó zárószavaival véget ért. Délben a nagyvárad vendégek tiszteletére dr. Janovics Jenő színházigazgató ebédet adott.¹⁸³

Nemcsak a vidékiek fogadták lelkesedéssel a holnaposokat, hanem a pestiek is szívesen vettek részt rendezvényeiken, sőt amint Márffy Ödön kiállításánál láttuk gyakran kérték segítségüket is.

Igy történt ez a Miénk /Magyar Impresszionisták és Naturalisták/ kiállításán is. A Miénk, Bölöni György impresszáriós vezetésével és A Holnap segítségével kiállítást rendezett Váradon. A holnaposok, Kollányinak a II.kötetben írott bevezetőjének szavaihoz hiven nem hagyták magukra az impresszionistákat. Dutka Ákos már június 10-én bemutatta a festőket az érdeklődő váradinak.¹⁸⁴ Az volt a terv, hogy Galacz Antal polgármesterrel fogják megnyitvatni a kiállítást, /jun.13./ de az illusztris közéleti személyiség nem szerepelt a műsorban.¹⁸⁵

Bár meghívták a megnyitóra Ady¹ és Rippl Rónait is, egyikük sem volt jelen. A Nagyvárad beszámolója a tárlatnyitásról.:

"A Holnap irodalmi társaság nagysikerű matinét rendezett vasárnap délelőtt a Miénk tárlatán, Rippl Rónai József és Gulácsy Lajos tiszteletére. Előkelő és szépszámú közönség előtt folyt le ez a mindenképpen magas irodalmi színvonalu, intim hangulatú művészi matiné.

Bölöni György nyitotta meg az előadások sorát. A fiatal és a modernnek ügyéért önzetlenül harcoló esztétikus fölolvasta Rippl Rónai József távirati üdvözlétét A Holnapnak és rövid, meggyőző szavakkal ismertette azt a nagy és döntő küzdelmet, amelyet a modern magyar művészetért vív a Miénk.

Dutka Ákosné, a mi költőnk művésznő felesége, egy pár impresszionista, hangulatban és tónusban a Miénk képeivel rokon új verset olvasott fel A Holnap új kötetéből, Juhász Gyula Turris eburneáját, - Dutka Ákos Inkvizitorait, Emőd Tamás Bolyaiját, Ady Endre néhány költeményét adta elő. - A verselőadás egészen új és egyéni művésznének bizonyult Dutka Ákosné, aki finom érzéssel,

teljes, tökéletes átértéssel hozta közel a közönség lelkéhez, érdeklődéséhez ezeket az új magyar verseket, a forradalmi művészetből fakadó szép, dus, magyar virágokat.

Gulácsy Lajos művészetéről Juhász Gyula eredeti, új szempontokból fejtegette azokat az elemeket, amelyekből Gulácsy modern és egyéni művészete kialakult. A stilizálás jelentőségéről, korunk történeti stílusérzékéről, Gulácsy preraphaelita és rokoko témáiról igen érdekes gondolatokat művészi formában adott elő. Gulácsy művészetének ezen rokon lélektől jövő méltatása után Rippl Rónai hangulatok következtek a Holnap verseiből, ismét a kiváló interpretátor, Dutka Ákosné stílusos, nemes, lelkes előadó művészete révén. Juhász: "Rippl Rónai", Dutka: Öreg szobák, Ady: Álom a méhesben és más versei szintén mély hatást, őszinte nagy tetszést keltettek a közönség lelkében.

Dutka Ákos beszélt ezután az igazi művészlélek rajongó lelkesedésével Rippl Rónai József és a Miénk művészetének nagy kulturális értékéről, amelynek legújabb ragyogó dokumentuma, a Miénk egyik küzdő tagjának, Perlmutternek nagy müncheni kitüntetése. Dutka Ákos a mi közönségünk közönyét és vakságát ostorozta, amely olyan gyönyörű lelki kincsek előtt, amilyenek Rippl Rónai abszolút művészetét jelentő szín és fényálmai közömbösen vagy éppen gunyos arccal tud elhaladni. E nagyhatású előadással ért véget a mindvégig feszült érdeklődéssel kísért matiné, amely A Holnap és a Miénk rokon művészi törekvéseit érdekesen dokumentálja.

A képvásár is folyik, egyre fokozódó érdeklődéssel. Gulácsy Lajostól több képet vettek. Dr. György Ernő megvette a Boccaccio novellát és a Na konxypán bolondját, Székely Sándorné Gwinplainet, dr. Grósz Menyhért egy karrikaturát és egy Czigány Dezső képet, dr. Sámson Márton egy Rippl Rónait. Hamary százados-

né több Gulácsyt választott ki és Rippl Rónai több képeért is folynak a tárgyalások."¹⁸⁶

Rippl Rónainak a meghívást köszönő levelét közölte a Nagyvárad:

"Rippl-Rónai József, a világhírű művész a MIÉNK és a Holnap matinéja alkalmából levelet intézett a Holnap irodalmi társaság íróihoz, amelyben a MIÉNK és a Holnap szolidaritását lelkes, szép szavakkal dokumentálja. A nagy művész levelét itt adjuk:

Kaposvár, 1909. június 13.

Kedves Uraim!

Szives érdeklődésüket, kitüntető figyelmüket hálás módon, nagyon szépen köszönöm. Még egyszer kérem elnézésüket, hogy a matinén nem jelentem meg. Boldog és szerencsés embernek érzem magamat így is, mert tudom, hogy közös művészi érdekeink a Holnap társaságnál jó kezekben vannak, mert törekvéseinket, szakadatlan buvárkodásainkat nemcsak megértik, hanem meg is érzik. Szeretik. Eddig is folyton hittem úgyünk igazságában, hát még ezután, amikor oly kis darab magyar földön is, mint Nagyvárad, oly lelkes hivekre és intellektuális erőkre támaszkodhatunk. Adja a jó Isten, hogy másfelé is az országban így legyen. A kiállításunk anyagát bár ismerem, együtt izléses elrendezésben szerettem volna látni. Erős hitem az, hogy meg lesz az instruktív hatás. Látogassanak meg mielőbb. Hívuk Rippl-Rónai József."¹⁸⁷

A sikeren fölbuzdulva elhatározták, hogy megismétlik a matinét.¹⁸⁸ Ezt azonban Ady tiszteletére rendezték. Megint meghívták Adyt meg Rippl Rónait. Ady meg is jelent. Kolozsvárról utazott, ahol gyógyíttatta magát. A június 20. ünnepségről

a Nagyváradban a következőket olvashatjuk:

"Vasárnap délelőtt ritka jelentős irodalmi esemény volt a Miénk nagyvárad kiállításán. A modern magyar művészet és irodalom pompás ünnepe volt ez a matiné az uttörő mesterek képei között.

Ady Endre jött el, hogy dokumentálja a művészet és irodalom felszabadulásának nagy és küzdelmes harcát és pompás diadalát ebben a városban, ahol szép számmal élnek már a megértő és megérző emberek, akik az ágyát vetik és csiráját ápolják az európaivá fejlődő új magyar irodalomnak és művészetnek. Az érdekes matinéra zsufolásig megtöltötte a kiállítás helyiségét a legválogatottabb közönség. Együtt volt itt Nagyvárad legértékesebb intelligenciája.

Juhász Gyula a kiváló költő nyitotta meg a matinét, jelezve a művészettörténeti esemény jelentőségét. Azt fejtegette, hogy az első vidéki város Nagyvárad, ahol megértő emberek tudatában él, mily szép és nagy jelentősége van annak, hogy a modern művészi törekvések oly nagy alakjait, mint Ady Endre, Rippl-Rónai József, Gulácsy Lajos együtt ünnepelheti a megértők pár száz főnyi tábora.

A lelkes szép beszéd után dr Lukács Hugó a kolozsvári Bolyai kör elnöke tartotta előadását a közönség műízléséről. A magvas előadást pompás zenei ékbevet követte. Rafael Irma, a fiatal zongoraművésznő előkelő virtuozitással játszotta el Puccini Pillangó kisasszonyának legszebb részleteit.

Ezután Gulácsy Lajos bájos XIII.századbéli idillt olvasott fel Kopott freskó címen. A művész lebilincselő egyénisége épp azzal a sajátos régi idők megéreztető színekkel dolgozik a tollal is, mint az ecsettel s a hallgatóság őszinte lelkes-

déssel tapsolt neki. Ezután Rafael Irma zongorakisérével Mezey Zsiga, Wievianszky egyik pompás legendáját játszotta el finom művészettel.

Befejezésül a matiné ünnepelt vendége Ady Endre lépett az emelvényre. A közönség percekig tomboló tapssal ünnepelte a Párisból haza tért költőt, aki meghatottan állott az ő régi váradi közönsége előtt, amely szeretettel kíséri diadalmas útján. Ady Endre három mélységesen szép új versét olvasta fel, amelyek közül különösen az Anti Krisztus útja című vers mindenkit meghatott finom szépségével. A költeménynek egy megkapó stófáját ide ig-tatjuk:

Bűneim mint Pokol pálmái
Égverő bujasággal nőnek
S mégis mint bölcsős kisdedet
Mosolyogva engedem át
Egész valómat az Időnek.

A költőt lelkes, viharos óvációkban részesítették. A matiné után élénk képvásár kezdődött. Képeket vásároltak: Fleischhacker Hugó Mikola Gellért "Hegy" című képét, Dr Gyémánt Jénő három Gulácsy képet, dr Dénes Sándor Gulácsy "Salomé"-ját és "Mária eljegyeztetését, dr Lukács Hugó Rippl-Rónai női akt rajzát, Révész László Gulácsy "Auréliá"-ját, Kovács Zsigmond Gulácsy női arcképét, Rosinger Miklós három Gulácsy-rajzot.

A kiállítás még ma és szerdán az élénk vásárló kedv miatt nyitva marad s Böloni György, a tárlat rendezője a kiállítás anyagával csütörtökön Aradra utazik. "189

Böloni György így emlékezett vissza Ady könyvében a matinéra:

"/Ady/ Tiszteletére matinét rendeztünk a Fekete Sas eme-

letén rendezett kiállításon. Junius 20-án volt a nevezetes martiné, nevezetes, mert Adyt újra régi barátai, a holnaposok vették körül: Emőd Tamás, Nagy Mihály, Dutka Ákos, Juhász Gyula, Nagy Andor, akikből a tavalyi Duk-duk-affér kinos emléke elszállt. Ady a "Holnap"-pal való kibékülésének mégis ez a nagyváradai szereplése volt nyilvános megpecsételése és itt kapta Párizsból hazatérve a diadalmassá felkent költő régi váradai közönségétől az első tapsokat.¹⁹⁰

Az előadássorozat következő állomása Temesvár volt. Temesvárott igen erős harc dúlt az új poéták, a holnaposok mellett álló Franyó Zoltán vezette tábor és a Szabolcska Mihály neve alatt támadó konzervatívok között. Szabolcska a Délmagyarországi Közlönybe irogatta az Ady-paródiákat, Franyó Zoltán meg a Temesvári Hírlapban válaszolt.¹⁹¹ Még 1908 őszén, nyilván a Holnap hatására, Temesvárott is létrejött egy irodalmi társaság: Dél néven. A társaság "a modern irodalom propagálását tűzte ki maga elé és vezérének Ady Endrét nevezte ki, aki akkoriban vívta élet-halál harcát a konzervatívokkal."¹⁹² A Dél havonként rendezett irodalmi matinékat. Tagjai voltak: Dr.Szávay Zoltán író és költő, Vermes Ernő költő, Pogány Mihály a Temesvári Hírlap felelős szerkesztője, dr.Lengyel Ernő ujságíró, Lovas Antal a Temeswarer Zeitung főszerkesztője, Franyó Zoltán költő és műfordító, Gálos Rezső tanár, Novák Rezső festőművész, dr.Burger Ernő /írói nevén: Goór Pál/és Böhm Árpád ügyvéd.¹⁹³ A Nagyvárad jun. 25-én hirt adott arról, hogy a holnaposok segíteni kívánják Tibor Ernő festőművészt és a temesvári tárlatán matinét rendeznek junius 29-én.¹⁹⁴ Tibor Ernőt a Dél Társaság hívta meg Temesvárra, a holnaposok így ennek a csoportnak a vendégei voltak. A váradiaikat nagy ünneplésbe részesítették a Dél tagjai

és a temesvári pártfogók. Költőcske Mihály városába diadalmasan vonult be A Holnap. Két matinét tartottak. Egyet a Tibor-tárlaton, ahogy Nagy Mihály A Holnap hatásáról beszélt, Juhász Gyula a modern művészeti és irodalmi törekvéseket ismertette, Emőd pedig Dutka verseket szavalt.¹⁹⁵ A másik matinét a Dél rendezte. Itt Novák Rezső festőművész üdvözölte a váradiakat. Nagy Mihály a megnyitó beszédében A Holnap céljáról szólt és méltatta Ady jelentőségét. Ezután Juhász Gyula következett. Ady Endre: Az ős kaján c. versét szavalta el és különös előadásmódjával a közönség meleg ünneplését vívta ki. Juhász Gyula saját verseiből is adott elő /Athéne Parthenos, Giorgone, Beato Angelco és a Dante címűeket/. Példátlan sikere volt, le sem engedték a pódiumról, újra kellett szavalnia és előadta még a Filológia, a Mercutio dala és az Eisler Fanny cipellője című költeményeit. Kijutott az ünneplésből a Dél tagjainak is. Franyó Zoltán, a matiné rendezője az Új napimadás c. tanulmányát olvasta föl, majd néhány versét és műfordítását mutatta be. Szerepelt még Vermes Ernő, Manojlovics, Lengyel Ernő és Szávay Zoltán is. Emőd Tamás, "a magyar kálomista Rimbaud", Ady /Szeretném, ha szeretnének/, Juhász /Tonuzóba sirja/, Dutka /Beethoven szonáták/ verseket adott elő. A matinét lelkes éljenzéssel köszönte meg a közönség.¹⁹⁶

A Holnap kolozsvári szereplése sem maradt hatás nélkül. 1909 júniusában "Közös uton" névvel összefogott hét poéta és író az új irodalmi törekvések támogatására.¹⁹⁷ A Közös uton alapító tagjai voltak: Berde Mária, Ligeti Ernő, Németh Andor, Indig Ottó, Harsányi Zsolt, Andor Gyula és Nográdi-Pap Dezső. Antológiájuk júliusban jelent meg és szeptemberben olyan társasággá alakultak, mint A Holnap. Terveik között szerepelt egy irodalmi folyóirat megindítása is.

A Holnap sikerekben gazdag szereplésre fölfigyeltek Pesten is. /Pl. Krausz Sándor novu ember "Holnap" kávéházat akart nyitni, de a holnaposok lebeszéltek erről az ügyhöz nem méltó tervről.¹⁹⁸/. Budapesten azonban komolyabb köröket is érdekelt a Holnap. Érdekelt például a Nyugatot. Az a balogul negirt Holnap-ellenes kemény-cikk eltávolította a váradiakat a Nyugattól, pedig a legtermészetesebb szövetségeseknek kellett volna lenniök. Ezt a hibát igyekezett jóvátenni a Nyugat, amikor elhatározta, hogy Nagyváradon közös matinét rendez A Holnap-pal. A Nyugat Lengyel Menyhértet küldte Váradra a közös előadást előkészíteni. Váradon a következő levélben hívta Juhász Gyulát a megbeszélésre:

"Igen tisztelt uram.

Nagyon lekötelezne, ha volna szives értesíteni, hogy - lehetőleg még a délelőtti folyamán - hol találkozhatnak ön-nel. A Nyugat egy tervéről van szó, amely biztosan önt is fogja érdekelni.

Kéri értesítését tisztelettel

szept. 18.

Lengyel Menyhért.

Rimanóczy szálló¹⁹⁹

A Nagyvárad és a Független Magyarország már szeptember 19-én közölték a hirt, hogy Juhász Gyula vállalta a szervezést és Emőd Tamás is segít neki. A matinét október 3-ra tűzték ki. Osvát mondott volna megnyitót, Kaffka novellákkal, Juhász versekkel, Matvany fölolvassal, Lengyel Menyhért drámarészlettel, Ignotus és Ady versekkel szerepeltek volna. A műsor időközben módosult. A matiné napján a Nagyvárad benutatta olvasóinak a szereplőket. A közös ünnepségről ezeket olvashatjuk a Nagyváradban:

"Ritka irodalmi esemény színhelye volt vasárnap délelőtti a Fekete Sas gyönyörű vigadó terme. A modern irodalmi törekvések

legharcosabb gárdája látogott el Nagyváradra, hogy személyesen mutassa be legujabb alkotásait. A Nyugat írói csoportjának legnevesebb tagjai szerepeltek az értékes matinén. A nagyvárad-i intelligencia színe-javából szép számú közönség jelent meg az ünnepen, bár a szereplők egyénisége sokkal nagyobb érdeklődést is megérdemelt volna. Az összegyűlt előkelő közhönség azonban becses tanuságot tett arról, hogy Nagyváradon immár sok megértője van az új magyar irodalomnak.

A vendégek közül Ignotus lépett először az emelvényre. A közönség lelkes óvációban részesítette a kiváló esztétikust, kinek érdekes és szellemes fordulatokban gazdag megnyitó beszédét mai tárcánkban egész terjedelmében közöljük.

A megnyitó után Kaffka Margit lépett ünneplő tapsok között a közönség elé. A mély érzésű poéta asszony néhány finom hangulata, erőteljes művészettel megírt versét olvasta fel. Ezután Juhász Gyula a csöndes görög derű és a halk szavu szomorúságok költője tartott előadást a modern irodalmi törekvésekről. Az előadás élénk érdeklődést keltett, s a költőt zajosan megtapsolták.

Az ünnep egyik legérdekesebb száma Hatvany Lajos dr csevegése volt. A nagy képzettségű, széles látókörű író érdekes megfigyeléseket és súlyos igazságokat mondott irodalmi viszonyainkról. A magyar kulturátlanság okairól és a hirtelen, ősz erővel fejlődő modern irodalmi törekvések félreértéséről beszélt. A tartalmas és pompás éllel előadott csevegés nagy hatást keltett s a közönség lelkes tapsai kísérték el az emelvényről az illusztrációs előadót.

Lengyel Menyhért a magyar drámaírás legszámontartottabb tehetsége olvasta fel ezután új darabjának, a Tajfun-nak egy

megkapóan érdekes felvonását. A darabot szombaton mutatják be Budapesten. A felolvasott részlet magában is különös érdeklődést keltett s a kitűnő író t melegen ünnepelte a közönség.

Percekig tartó forró taps vihar köszöntötte most Ady Endrét, aki elfogódottan jelent meg az ő régi közönsége előtt. Ady Endre ezideig még mindig valami értékes szép versét tartogatta nagyváradi felolvasásaira. Most is két oly hatalmas költeményét hallottuk, amelyek a költő legnagyobb versei közül valók. Kivált a Hiába hideg a hold című verse keltett nagy hatást, amelyből a következő megragadó sorokat igtatjuk ide:

Mindig ezt az asszonyt szerettem,
Szájában és szívében voltam
S ő volt a szám s az én szívem,
Mikor ittasan kóboroltam
Kárhozottan a váradi éjben,
Mikor már eltemettem a trónom
Én voltam a senkibbnél senkibb.

S akkor volt, amikor ő ment itt
S akkor volt, amikor nagy ámulva
Tárta ki karját két szakadt

Egy ember és megint egy lett újra...

A magas szintű matiné frappáns befejezéseül Reinitz Béla dr a zseniális zeneszerző aki Ady Endre verseit bámulatos finom megérzéssel és erővel zenésítette meg, elénekelte zongorakisérettel a költő három legszebb dalát.

A közönség zajos ovációval ünnepelte a vendégeket, akik munkájuk legjavát mutatták be Nagyváradon.*²⁰⁰

A matiné sikere azt bizonyítja, hogy az egy célért küzdő új irodalmunknak ez a két tábora egymásra talált. Lengyel

Menyhért a következőkben köszönte meg Juhász Gyulának a segítségét:

"Igen tisztelt Uram,

engedje meg, hogy a Nyugat szerkesztőségének megbízásából megköszönjem Önnek azt a kedvességet s szeretetreméltóságot, melyen bennünket nagyváradi kirándulásunkon igen érdekes felolvasásával s ottani ügyeink intézésében tanácsadásával támogatni volt szives. Mindnyájan lekötöttezettjének érezzük magunkat s örülni fogunk, ha valamiben viszontszolgálatára lehetünk.

Budapest. 1909. okt. 6. Meleg üdvözléssel

Lengyel Menyhért²⁰¹

A Holnap sikereinek következő állomása Arad volt. Az aradi matinét nov. 11-én tartották. Az aradi Függetlenség már napokkal az előadás előtt felhívta rájuk a figyelmet. A matinét Manojlovics nyitotta meg és felolvasta tanulmányát A Holnap-ról, az új irodalomról. Emőd, Juhász és Dutka verseket szavalt, Franyó Zoltán a saját költeményeiből adott elő és végül Ady lépett pódiumra és prózát mondott el. A közönség kérésének engedve verseiből is felolvastott. A matinén Ady verseket adtak elő Reinitz megzenésítésében.²⁰²

November 14-én ülést tartott A Holnap. Dénes Sándor lemondott az elnökségről és helyébe Nagy Mihályt választották meg. Nagy Mihály elnöki székfoglalójában üdvözölte Ady Endrét a főváros Ferenc József irodalmi díjának elnyerése alkalmából. A közgyűlés megerősítette azt a régebbi határozatot, hogy havonta felolvasó ülést tartanak Váradon és a vidéki városokban. A következő vidéki szereplés színhelye Szeged lett volna. A matinéről sok szó esett a szegedi lapokban is, azonban nem tartották meg.

A nov. 14-iki közgyűlésen választották be a társaságba: Reinitz Bélát, Bösszörményi Andort és Balogh Istvánt, a festőt.

A decemberi fölolvasó ülést december 19-én tartották meg. Az előzetes híradások szerint Dutka, Emőd és Miklós Jutka szerepeltek volna.²⁰³ Az intim előadás programja időközben megváltozott.

A fölolvasás a váradi Kereskedelmi és Iparkamara dísztermében, nagyszámu közönség előtt zajlott le. Nagy Mihály, az új elnök üdvözölte a hallgatókat és ígérte, hogy A Holnap még sok irodalmi rendezvénnyel örendezteti meg a közönséget. Miklós Jutka: Napfény a templomhajóban címmel olvasta föl versét, Emőd Ady költeményekkel szerepelt. Berkovits René: A költő keletkezése, tehetsége, fejlődésének lélektana c. előadását hallhatták a váradiak. Végül Dutka Ákos szavalta el versét /Kisvárosi zugból./²⁰⁴

A jólsikerült évet A Holnap szilveszteri műsorral kívánta befejezni. Országosan is nagy érdeklődés nyilvánult meg ennek az olyan sok port fölvert irodalmi társaságnak az évvégi szereplése. Szegedről, Kolozsvárról meg Aradról jelentkeztek a vendégek.²⁰⁵ A váradi Vigadóban került sor a mulatságra. Nagy Mihály üdvözölte a vendégeket és a színes műsorban szerepelt: Hegedüs Nándor, Mihályi Ernő, Dutka, Gózon Gyula, Tisza Karola, Marton Manó, Asszonyi László és Polgár Mariska.²⁰⁶

1910 január 6-án Nagy Mihály elnökletével ülést tartott A Holnap, amelyen bemutatták a szilveszteri est számadását.²⁰⁷ A jövedelmet A Holnap társaság vagyonának tekintették. Ez a szilveszteri est, mint annyi más holnapos rendezvény botránykővé vált. A bevétel elosztása ill. elszámolása nem mehetett min-

den vita nélkül. Ezek a viták kiszűrődtek a váradi lapokba is. Sőt Emőd Tamás a Független Magyarország hasábjain versben üttette dobra az elszámolás körüli összezördülést:

Hát ki vagyunk fizetve.

Ha másokért mi meddőn lángolunk
S szívünk vérit pezsgőspalackba öntjük,
Ha mások első páros éjjelén
A szőke hajnalt szüzebben köszöntjük,
Ákos apám, mi ki vagyunk fizetve,
Bizony ki vagyunk cudarul fizetve.

Ha egy pohár fekete fő előttünk,
S agyunkba fényes jelenések főnek,
Ha pozdorjává zuzzuk a kupát
És kezény ukázt irunk a jövőnek -
Ákos apám, mi ki vagyunk fizetve,
Bizony ki vagyunk cudarul fizetve.

Ha csunya sefték sárga láza gyul
Mások szemében és tömők a zsákok,
S mi fütetlen, süket kamránk kövén
Tetemre hívunk egy szent Ujvilágot:
Ákos apám, mi vagyunk kifizetve, 208
Bizony cudarul vagyunk kifizetve.

Ez csak szelídhangú szemrehányás volt ahhoz a röpirathoz képest, amely Váradon látott napvilágot és Nagy Andor, a Szabadság munkatársa volt a szerzője:

"A Holnap - közkereseti társaság.

Mint jóllakott boa konstriktor, ül a Royal Kávéház asztala körül a Holnap. Pár ezer belépőjegy árát nyelte le. Most emészt. Nézzünk a szemébe.

A Holnap irodalmi társaság Nagyváradon. Így hirdetik. És ezt igen mindenki tudja már. Hogyne. Hiszen már bizonyára azt is tudják, hogy mi az a Lysoform. /Haj, a reklámnak csodás hatalma van/

Nos hát, akik így tudják a dolgokat, tévednek azok. A Holnap nem irodalmi társaság. Érdekszövetkezet, irodalmi védjeggyel. Vagy eféle valami. Szóval megtévesztő társulás.

Ez a Társaság most nagyban számol. Osztozkodnak. A Társa-

ság rendezte tegnapi Szilveszter-est jövedelme az irodalmi-konc. És az osztalék körül baj van. A bajból kávéházi affér is támadt. Vagyis megint nyilvános izgalmakkal vonja magára a közfigyelmet a Holnap.

Figyeljünk hát oda. Ez az elszámolás érdekes. A közönséget is érdekelheti. Hiszen a közönség zsebéből vettek ki pár ezer koronát. Sippal, dobbal, nádihegedűvel. Semmiért. A nagy holnap jegyében.

Ők maguk számolnak egymással; időszerű, hogy mi is számoljunk ezzel a Társasággal. Mindjárt ki fog derülni, hogy ez a kis számvetés szükséges és eredményes. Hogy a Holnap irodalmi társaság nem is annyira irodalmi, mint inkább csak társaság. És pedig: közkereseti. Rideg, üzleti elveken alapuló.

Irodalmi zománc.

Ez a rideg, üzleti társaság tetszetős burokkal, irodalmi patinával volt bevonva eddig. De a kapzsi törtetésben lepattant a megtévesztő zománc. Ma már láthatjuk, mivel van dolgunk.

Korábban nem így volt. A kritikusokat is megtévesztette az irodalmi burok. A Holnappal, mint irodalmi Társasággal csatáztak. Nagy kavarodások támadtak. Lármával, hangos erőszakossággal, kötekedéssel, tekintélyek ledorongolásával követelték az elismerést, a babért, az egyedülvalóságot a Holnaposok. A kritikusok pedig komoly eréllyel intették mérsékletre a szertelenkedőket. A legtekintélyesebb magyar írók, így az abszolút kritikájú Rákosi Jenő is elítélte a Holnap erőszakos törtetését, dobraverését.

Semmi sem használt, a Társaságnak semmi sem ártott. A legsúlyosabb dorong is félrecsuszott róla. Nem lehetett tudni, hogy miért. Ennek az irodalmi hydrának mindig új fejei nőttek.

Kis fejek. Ismeretlen fejek. Gőgös fejek. De okos és számító fejek. Amelyek jól tudták, hogy hova nőjenek - hasznosan. Hir, nevezetesség, összeköttetés, szereplés, anyagi haszon: ezt háritgatják magukra szerénytelen gőggel kis polgári emberkéek, akik jószívű poéták bohém palástjába kapaszkodtak. Három poéták összekerültek Nagyváradon és az élelmesek jászlat csináltak. Megszületett a Társaság. Az irodalomtól távol állók csinálták. A három poéta csak cégér volt nekik. /Még jó, hogy bevették őket./ Az irodalmi zománcra volt szükségük. És ők, akik jogosan csak szerénységben élhettek, gőggel, nagy hangon verték a dobot: Holnaposok vagyunk!

Ezek csinálták - nem a poéták - a nagy, izléstelen hadakozásokat és ezért csuszott félre minden kritikus dorongja, mert nem tudták, hogy azokra kell ütni, akik mindig kiabálók, de sohasem írók. Akiknek csak az irodalmi zománc kellett.

De lepattant most ez a megtévesztő patina.

Kik a Holnaposok?

Három poéta összekerült Nagyváradon. Dutka Ákos, Juhász Gyula és a fiatal Emőd Tamás. "Nemes" lelkesedők Társaságot alakítottak körük. Pedig egyiknek sem volt szüksége Társaságra. Mindegyik tudna haladni a maga erejéből, a maga útján és mindegyik képes lett volna igaz, őszinte sikereket aratni talentumával, poétai erényével. De irodalmi élősdiek kapaszkodtak beléjük és ezek zajt ütöttek, lármáztak, kiabáltak, izgalmakat provokáltak, - hogy őket is mindenki észre vegye. És költőiket elszédítették, mondván:

- Rólunk beszélnek!

Ezekről a poétákról pedig nélkülük is beszéltek volna az emberek. Csakhogy szeretettel, rokonszenvvel, elismeréssel, amint

poétákról szokás. De csak a poétákról beszéltek volna. És a hozzájuk tapadókat - ha nem kiabálnak, nem izetlenkednek - senki sem vette volna észre.

De kik hát a holnaposok? Nem a poéták. Ezek poéták. Ezeknek van tehetségük, hogy nyugodtan bevárhassák az elismerést; tudnak dolgozni, hogy következősszerűen megkaphassák az elismerést. Ám, akik nem poéták, akik csak feltűnést, hírnevet akarnak, azok nem várhatnak holnapig. Azok ma lármáznak, ma követelőznek. Ezek a Társaság ipari tagjai. A kapaszkodók.

Ki lehet Holnapos?

Holnapos nem mindenki lehet. Amint hogy egy részvény-társaság igazgatóságába sem mindenki juthat be. De aki erőszakoskodik, furakodik, követelődzik, az megkaphatja az irodalmi védjegyet: Holnapos. Kereken, őszintén kimondva, azok lehetnek a társaság tagjai, akik hasznára lehettek az érdekszövetkezetnek. Tehát nem azok, akiknek irodalmi munkásságuk nyitott ajtót a társaságba. Vagyis nem irodalmi személyek társasága a Holnap.

Talán ujságírókból áll a társaság? /Erre azért térünk ki, mert sokszor szerették így feltüntetni a dolgot./ Nem ujságírókból áll. Mert akkor minden ujságírót "beválasztottak" volna. /Nézetek, irányok különbségéről nem lehet beszélni, mert a beválasztottak iránya, nézete nem látszik.

Tehát nem ujságírók. Talán írók? De hát mióta és miért írók Nagy Mihály, dr.Böszörményi Andor, dr.Hegedüs Nándor kollégáim?

/Berkovits René drt értem. Ő ideg orvos, Werthemstein Viktort is értem. Ő kedveli az uri sportokat./ De mit akarnak a többiek? És hogy lettek Holnaposok?

Érdemük révén. Nagyon különös érdemük révén.

Verekedés, izetlenkedés irodalmi érdem.

Érdekes megnézni, hogy miként lesz valaki Holnapos, hogyan szerez magának irodalmi érdemeket. /Arról nem is beszélünk, hogy mindenkit, aki nem Holnapos, éjjel-nappal, szóval és írásban minden Holnaposnak ütni kell./

Például, hogy lett a Társaság tagja Tibor Ernő, a különben zseniális fiatal festő. E sorok írója előtt jelentette ki Juhász Gyulának:

- Követelem, hogy bevegyetek a Társaságba. Mert az a lát-szata lenne, hogy engem nem tartotok elég jó festőnek.

A követelőzés hatott. Tibor tagja lett a Holnapnak. A követelőzés - irodalmi érdem.

Hát Böszörményi Andor dr? Ő kritikát írt. A jó öreg Pierre Louis után írt Atalanta bemutatójakor megírta Juhász Gyuláról, hogy ő az első, aki az igazi magyar dráma nyelvén beszél, amelyen eddig a színpad legnagyobb mesterei csak dadogtak.

Ez hatott. Böszörményi tagja lett a Holnapnak. Az izetlenkedés - irodalmi érdem.

Hát Nagy Mihály? Hogy miként lett Holnapos, azt homály fedi. /Mint a többiek érdemeit/. De ő ma már elnök. Az elnökség története ismeretes. Szürke tag volt Nagy Mihály, amikor a Holnap mámorosan ünnepelte Rozsnyai Kálmánt, a bíróság által is megbélyegzett irodalmi kalandort. Erre a vaskos lehetetlenségre nyílt, egyenes szóval mutatott rá Szirmay Ödön, a Szabadság felelős szerkesztője. Ezért Nagy Mihály őt nyílt utcán ököllel támadta meg s verekedést inszcenált.

Ez hatott. Nagy Mihály elnöke lett a Holnapnak. A verekedés - fő fő irodalmi érdem.

Ellenben Dutka Ákos, Juhász Gyula, Emőd Tamás, akik

szebbnél szebb verseiket írják, minden mesterséges zűrzavar dacára, csak egyszerűen tagjai a Társaságnak.

De csak voltak. Leesett szemükről a hályog. És felismerték köpenyükön a koloncokat.

Estélyt rendez a Holnap.

Nagyon is ismeretes, hogy Szilveszterkor estélyt rendezett a Holnap. Egyenesen ide ugrunk a sok haszontalanságon át, amelylyel kinos feltűnést keltett időnként a Társaság: magába temette, ellenszenvessé tette poétáit. De talentumuk vonzó erejét felhasználta a maga céljaira. A Holnap nevében hirdették az estélyt és mindenki jól járt, csak a poéták rosszul. A nem poéták magukhoz ragadtak mindent: szerepet, jövedelmet - s így lett a Holnapból Közkereseti Társaság. A poéták nevében elcsalogatták az estélyre egész Nagyváradot, ezren felül nézték végig az estélyt, amely száználmasan gyöngé, primitív elmetermékekkel fizetett a 8, 6, 5 stb. koronás ülőhelyek s a 30 és 20 koronás páholyok vendégeinek.

Horribilis összeg gyűlt egybe. De nem jótékony célra. Amint ez szokásos. Nem is a Társaság költő tagjainak. Amint ez illenék. Nem is az újságíróknak. Amint ezt hirdették. Hanem a mai holnapistáknak, az üzleti férfiaknak.

Vajjon nem világos-e már? Nem irodalmi Társaság a Holnap - Közkereseti Társaság.

Tiltakozik az újságíró-térzés.

Maguk a kalmár-Holnaposok is elszégyelték, hogy ilyen jó üzletet csináltak, mint aminő a Szilveszter-est volt. És egy ötletes, színes, gyönyörű hazugsággal vonták be az ügyet. Közhírré tették, hogy a tekintélyes jövedelem a nagyváradai újságírók anyagi helyzetének javítására folyt be. Ezt konferálta ki a több ezer hallgató előtt Hegedűs Nándor és ez jelent meg vasárnap a

Nagyvárad, Naplóban is.

Ez a valótlan szépítés érthetően felháborítja az ujságírói érzést, mert hiszen - észrevette ezt bizonyára a publikum is - az ujságírók távolállók a közönségnek estély címén való megfajlásától. Arra késztette ez a valótlan szépítés e sorok íróját, hogy az alábbi levélben tiltakozzék:

Nagyságos Nagy Mihály dr. urnak.

Kedves Barátom!

Köztudomás szerint te vagy a tegnapi est rendezője. Valami mulasztást követtetek el.

Hegedüs Nándor kollegám ugyanis a következőket mondta e nyilvánvalóan nem kis jövedelemmel járó estén:

"Köszönöm önöknek igaz szívvvel és meghatottsággal hölgyeim és uraim, hogy a nagyvárad, ujságírók anyagi ügyéinek rendezése céljából ilyen szép számmal megjelentek."

Ehhez csak azt fűzöm: eddig abban a hitben éltem, hogy én is nagyvárad, ujságíró vagyok. Tehát vagy nem kaptam meg, amit Hegedüs kollegám a nevemben is, megköszönt, vagy nem konferált helyesen. Én ugyanis a Szilveszter-est jövedelméből egy fillért sem láttam, amiről bizonyára neked is tudomásod van. Az estély jelenvoltjai, az ujságolvasók - és azok között hitelezőim is - azonban azt hiszik, hogy a Szilveszter-estély nekem is busás jövedelmet hozott, mivel úgy tudják rólam, hogy én is nagyvárad, ujságíró vagyok. Ennélfogva kérem, hogy az elhangzott és nyomtatásban is megjelent helytelen kijelentést korrigálni sziveskedjete.

Nagyvárad, jan. 1.

Vagyok tisztelettel

Nagy Andor,
nagyvárad, ujságíró.

U.1.

A közönség kritikáját sem viselhetem el szívesen - ingyen.

Ezzel a levéllel - meg sem kell szavaztatnom kollegáimat - bizonyára egyetért vagy tizenöt nagyváradai ujságíró. Mindazok, akik nem kalmár-Holnaposok.⁺/

Dutka apám ki vagyunk fizetve.

Az estély jövedelme fölött a Royal kávéházban osztozkodott a Táraság. Mint jóllakott boa konstriktor nyújtózott a márványasztal körül e Társaság. Csak a poéták maradtak éhesen.

Hegedüs Bándor 300, Nagy Mihály 200, Böszörményi Andor 200, Marton Manó 100 koronát kapott, ellenben Dutka Ákos /tekintve, hogy családapa/ 50 és Emőd Tamás 30 koronát kapott. Juhász Gyula részt sem vett a dologban. Hja, ők hárman csak poéták, De a többi!

Hanem legalább felnyilott a poéták szeme. Emőd Tamás menten el is keseredett és versbe öntötte bohém-szomorúságát. A vers kegyetlen. Utolsó strófája így hangzik:

Ha csunya seftek sárga láza gyul,
Mások szemében és tömik a zsákot,
S mi fütetlen, süket kamránk kövén
Tetemre hívunk egy szent Ujvilágot:
Ákos apám, mi vagyunk kifizetve,
Bizony cudarul vagyunk kifizetve.

A Holnap írók nélkül.

A kávéházban Szilveszter éjszakáján. Nagy Mihály kezéhez is eljutott a közkézre bocsájtott poétai felháborodás. Nagy Mihály kipirult arccal olvasta és a felelettől nem rettent vissza. Összetépte a verset és a papírdarabokat a nyílt kávéházban az Emőd Tamás arcába vágta.

Ezzel a könnyelmű kézmozdulattal a kalmár-Holnaposok elhajították maguktól a poétákat. Az irodalmi emberek, a költők e

⁺ Nagy Mihály dr.azóta válaszolt. De ez a válasz egyáltalán semmit sem tisztáz.

nyílt inzultus után nyomban kiléptek a Holnapból, és - maradt a Holnap most már egészen írók nélkül.

+

A végső sorokat írjuk. A Holnap ma újra számol a Royal asztalánál. De mi is leszámolhatunk vele. Holnapról beszélni most már komikus dolog. Egy rossz álom volt. Az öreg esztendő utolsó napján szertefoszlott. De a halála mutatja, hogy jó üzlet volt. A haldoklását is drága pénzért mutogatta. Jellemző: ez volt a Holnap."

Bszörményi Andor, akit nem régen vettek föl A Holnap-ba, párbajra hívta ki a pamflett íróját.²⁰⁹

Nagy Mihály a Független Magyarországból nyilatkozott a pamflettről. Nem egészen meggyőző ez a nyilatkozat és sejtetni enged, hogy Emődnek és Nagy Andornak is lehetett némi igaza a szilveszteri elszámolás körül:

"A Holnap irodalmi társaság ellen egy pamflet jelent meg, amely a társaság ellen igen éles és igaztalan erkölcsi és anyagi vádakot szór. A Holnap irodalmi társaság nem tartja érdemesnek a pamfletre válaszolni.

Nem ismerjük a pamfletet, nem szólhatunk róla. De ismerjük a Holnapot s tudjuk róla, hogy ha a pamflet vádolja, igaztalanul vádolja. S tudjuk azt is, hogy semmiféle vád a Holnapot el nem téríti útjáról. Mert tetszik tudni, a karaván halad."²¹⁰

Nagy Andor pamfletjének értelmi szerzője biztosan Szirmay Ödön volt, aki nagyon gyűlölte a holaaposokat a Rozsnyai-ügy óta.

A Holnap már nem volt igazi irodalmi társaság 1910-ben. Az 1909-es esztendő nagyszerű és jelentős sikerei után "a leg-

szebb brigád" kezdett széthullani. Az ellenük írott röpiratnak a sok igazságtalansága mellett egyben igaza van, hogy a holnaposok között kevesen voltak az igazi írók, a jó írók. Egyre több irodalompártoló, érdeklődő került közéjük és végül nem volt kit pártolni. Ezt vette észre az Üstökös is, amely így gyonyolódott velük:

"Első rész.

Kezdetben teremtette az Isten stbi, stbi és a hetedik napon megnyugodott.

De a Holnapról szó sincs az egész bibliában. A jó ég tudja hogyan, lehetett erről megfélekedezni, de tény, hogy a megteremtése pont az 1909-ik évre és Nagyváradra esik Krisztus után. A megteremtői félistenek, akik azt mondták egy májusi délután, a pikkoló mellett, hogy legyen Holnap és lőn Holnap.

Második részt.

Ebben a részben tárgyalatik, hogy mi a Holnap? A felelet az, hogy a Holnap egyesülése néhány olyan fiatalembernek, akik költők és azt híresztelik, hogy nyugaton kél fel a nap. Ezt a rügeszmét sem Rákosi Jenő, sem Szabolcska Mihály nem tudják kiverni a fejükből.

Említettük, hogy a Holnap tagjai költők is. Vagy nyugatiasabban mondva költérek. Akik a költérmesterségből élnek. A kik olykor költérelőadást tartanak és összevesznek a tiszta hasznon. Egy bizonyos Uhász Ula című költér mindig kétszer annyit akar, mint egy bizonyos Iklós Utka című költérnő. Pedig Iklós ikertestvérek közt is kétszer annyit ér, mint Uhász, aki egy tanár, akárcsak Prém József, de úgy ért a verseléshez, mint Honfi Dóra hordár bátyánk, aki nappal hord, éjjel költ.

Harmadik rész.

A Holnaposok szintén társas lények. A Muzsa például mindig a mellénysebéjükben van. Aki engros dolgoznak, azok két Muzsát tartanak. Azonkívül ők egymásnak is a Muzsái. Ha az egyiknek fáj a hasa, a másik verset ír hozzá, amiből még jobban megfájul a hasa. Konstatálhatjuk, hogy ma az Ur 1910-ik évének bajnalán már mindegyiknek fáj a hasa. Nagyváradra a héten két új orvos telepedett le.

Negyedik rész.

Miután a Holnaposok neveire nem kíváncsi a mélyen tisztelt olvasóközönség, elősoroljuk, hogy kik "nem" Holnaposok. A névsor hiányos, jövő számunkban a reklamációknak utólagosan szívesen helyet adunk. Tehát nem Holnapos:

Kiss József,

Szabolcska Mihály,

Kozma Andor,

Pásztor Árpád,

Meltai János,

Ignótyus,

Ady Endre,

Szávay Gyula,

Telekes Béla,

Balla Wáci és még sokan jelesek és érdemeket szerzett, elismert új poéták.

Ötödik részt.

Ez a rész, azt hisszük, most már felesleges. Jó éjszakát!" 211

A holnaposok is kezdtek megalkudni. Dutka Ákos egy műsorban lépett föl Kenedy Gézával Nagyváradon. Azzal a Kenedyvel, aki a Petőfi Társaságban ki akarta seprőzni az új poétákat a

magyar irodalomból.

A szegedi Paletta festőinek váradi tárlatán - programjukhoz híven - fölolvastak rendeztek a holnaposok /febr.6./²¹² Bár hirdették, hogy Ady és Dutka verseket fognak előadni Farkas Ödön megzenésítésében, de az elmaradt.²¹³ A tárlaton csak Juhász szerepelt, akinek verseit Étsy Emilia szavalta ő maga Komjáthy-ról tartott előadást.²¹³

Még egy irodalmi matinéről tudunk, amelyet A Holnap éjsze alatt rendeztek Váradon. Az előadás a Nagyvárad Művészházban volt, ahol Sarkadi Klári, Emőd Tamás és Juhász Gyula szerepeltek.²¹⁴ Ezzel A Holnap tevékenysége befejeződött. A következő híradások már csak a régebbi munkájával foglalkoznak. A Katholikus Szemle nem felejtette el A Holnapnak ezt a régebbi munkáját és még 1910-ben is olyan dühödten támadta meg őket, mint egykor Görcsöni Dénes ugyancsak a katolikusok lapjában.²¹⁵ Tordai Ányos ezt veti az új líra szemére, hogy a költészetet száműzték a fehér lányszobákból és az ezer éves nemzeti ideálokat semmibe sem veszik. Babits verseit az érzékiség piroskékjé-től habzó írásoknak nevezi. Nem került el a katolikusok figyelmét, Kemény Simon sem, a sors iróniája, hogy Tordai Ányos együtt emlegeti a holnaposokkal. Tordai az új lírai termésből éppen azokat tartja kiválóknak, amelyek a századeleji epigonizmussal mutatnak rokonságot. Örül, hogy Oláh Gábor elmondta a szánom-bánomot és kivállott a modernek közül.

A hírhedt Rozsnyai-ügyből származó Szirmai-Nagy Mihály affér most érkezett el a bírósági tárgyaláshoz. Bár a két verkedő "irodalmár" még januárban békülő nyilatkozatot tett, de bírósági ügyet már nem lehetett eltussolni.²¹⁶

A bírósági tárgyaláson azzal a nyilatkozattal is foglalkoztak, melyet A Holnap adott ki Szirmai ellen 1909 elején és

Szirmai ezt sértőnek tartotta magára nézve. Az igazi sértést persze Pogány Béla követte el a Rozsnyai-ügy idején, amikor Szirmai jól megleckéztette. Az első tárgyalás, 1910. nov. 15-én volt. Erről a Nagyvárad beszámolója így szólt:

"A Szigligeti-színház a múlt esztendőben előadta Wilde Oszkár "Pádai hercegnő"-jét amelyet Rozsnyai /van der Hoske/ Kálmán fordított magyarra. Rozsnyai lejött Nagyváradra a darab premierjére s az előadást a függöny előtt elmondott "conférence"-szal vezette be. Ebben a conférenceban több izléstelen és Wilde emlékéhez éppenséggel nem méltó kitétel volt, amit másnap a megfelelő kritikával tárgyalt a "Szabadság". A kritikában tiltakozott a Szabadság Rozsnyai irodalmi szereplése ellen, amelyet a "Holnap"-társaság is elősegített.

Ekörül éles hírlapi és szinpadi háborúság keletkezett, Rozsnyai ugyanis a másnapi előadás bevezetőjében reflektált ismét izléstelenkedve a Szabadság kritikájára. Tiltakozó, támadó és személyeskedő nyilatkozatok következtek ebből a kezdetben tisztára irodalminak indult skandalumból és a "Holnap"-társaság budapesti hivatalos lapja, a "Független Magyarország" Szirmay Ödönnek, a "Szabadság" felelős szerkesztőjének személyét is megtámadta. A sértő tartalmu cikket Pogány Béla hírlapíró írta, akit Szirmay nyomban bepörölt rágalmazásért, a Holnap akkor elnökségével egyetemben, akik szintén sértő nyilatkozatot tettek közzé Szirmay ellen.

Dr Füzesséry bíró elnöklésével ma kezdette meg a budapesti büntetőtörvényszék a per tárgyalását. Füzesséry bíró előadja, hogy a nagyváradai Holnap-társaság azzal vádolta meg Szirmay Ödönt, hogy lapjában, a "Szabadság"-ban rendszeres hajszát indított ellenük, amely őket, mint irodalmi alkotásokból élő embereket existenciájukban támadta meg és reputációjukat aláásta.

Ezért a nyilatkozatért és a Független Magyarország személyeskedő cikkéért Szirmay vád alá helyeztette a Holnap-társaság tagjait és Pogány Bélát, aki a Független Magyarország cikkét írta.

A tárgyaláson a Holnap beidézett tagjai, dr Dénes Sándor, dr Berkovics Renée, Juhász Gyula és Dutka Ákos azzal védekeztek, hogy közérdekből írták támadó nyilatkozatukat. Őket, - mondták, - bosszantotta az, hogy Szirmay őket kapcsolatba hozta Rozsnyai szereplésével.

Az elnök erre megjegyezte, hogy az irodalmi társaság ügye nem közérdek. Miért nem fordultak azonnal sajtóbíróshoz?

A bepanaszoltak kijelentették, hogy Szirmay cikkeiben csak burkolt sértések voltak, amikért nem pörölhettek.

Az elnök: Talán nem is voltak azok sértések, csak önök nézték annak.

Juhász Gyula beismeri, hogy a kávéházban többször érintkezett Rozsnyáival. Dr Tarján Mihály és dr Désy Géza védőügyvédek kérték a bíróságot, hogy a jelenlevő dr Nagy Mihály és Hegedüs Nándor hírlapírókat hallgassák ki, akik igazolhatják, hogy Szirmay rendszeres hajsztát indított ügyeiben a Holnap ellen.

Szirmay Ödön erre a bizonyítás legszélesebb alapon való elrendelését kérte. Egyébiránt tiltakozott az ellen a kitétel ellen, hogy ő rendszeres hajsztát indított volna a Holnap ellen. Fölhívta a jelenlevő dr Dénes Sándort, nyilatkozzék, nem adta-e ki lapjában Dénes cikkét a Holnap annakidején megjelent kötetéről, amely a legdicséretesebb hangon volt tartva.

Juhász Gyula szintén tanuskodhatik, hogy szívesen helyet adott a Holnap dolgainak. Egyszóval nem cáfolható - mondotta Szirmay - hogy az ellene szórt vádak alaptalanok voltak. Hol van itt a rendszeres hajsza? Igaz, hogy Rozsnyai szereplésén megtámadta a Holnapot. Rozsnyai a nevezetes conference-okban a Holnap tapsai között prepotens és bántó élű nyilatkozatokat tett a Szabadság kritikájáról. Tiltakozik az ellen is, hogy a fővárosi lapoknak a Holnapról szóló kellemetlen cikkeit ő sugalmazta volna. Hogy pedig kifogásolt cikkekben lekicsinyelte a "Holnap"-ot, ezen sem lehet fönnakadni. Rákosi Jenő akkor egyenesen bolondnak nevezte a Holnap embereit.

Füzesséry elnök ekkor fölszólította a pörös feleket a békés megegyezésre. Mindnyájan egy város társadalmának a tagjai-mondotta - minek kell viszonyukat egy bírói ítélettel kiélesíteni.

Pogány Béla kijelentette, hogy nem akarta Szirmayt személyében sérteni.

Dénes Sándor szintén kijelentette, hogy nincs ellene a békés elintézésnek, ha Szirmay teszi meg a kezdeményező lépést.

Szirmay nem volt erre hajlandó, mert hiszen ő a sértett fél. A békés elintézés ilyenformán meghiusult.

Füzesséry elnök erre csütörtök délelőttre halasztotta a tárgyalás folytatását. Ekkor megkezdik a bizonyítást is.²¹⁷

A Szegedi Híradó tudósítása szerint tanuknak beidézték még Ignótust, Matvanyt és Schöpflin Aladárt is.²¹⁸ A következő tárgyalás nov.17-én volt. Ez viszont a tudósításokból kitűnően nem volt eredményes:

"Megírtuk, hogy a Holnap irodalmi társaság négy tagja és Pogány Béla fővárosi hírlapíró ellen indított sajtópör tárgyalását ma délelőttre halasztották el november tizenötödiké-

ről. A mai tárgyaláson kellett volna kihirdetnie a bíróságnak, hogy megengedik-e a bizonyítási eljárás kiegészítését és az új tanúk beidézését. Ez azonban nem történt meg, mert a vádlottak közül, Pogány Béla kivételével, senki sem volt jelen a tárgyalás kezdetén. Pogány Bélán kívül csak Szirmay Ödön, a magánvádló jelent meg, akinek a képviselője: dr Vincze Mór, a vádlottak elővezetését kérte. A törvényszék rövid tanácskozás után elhatározta, hogy a tárgyalást rövid időre elnapolja és elővezette a vádlottakat dr Berkovits René kivételével.

Pontban tizenkét órakor nyitotta meg a tárgyalást dr Füzesséry elnök, aki azonnal konstataálta, hogy a tárgyaláson megjelent Szirmay Ödön magánvádló és képviselője, dr Vincze Mór ügyvéd, továbbá Pogány Béla hírlapíró és képviselője, dr Tarján Mihály. A többi vádlottak nem jelentek meg. Bejelentette az elnök még, hogy dr Berkovits Renée tisztí orvos sürgönyben mentette ki távolmaradását. A sürgöny szerint Nagyváradon járvány van és őt tisztí orvosi kötelessége viisszaszólította Nagyváradra. E miatt köteles itthon maradni és nem jelenhet meg a tárgyaláson sem. A többi vádlottak nem mentették ki távolmaradásukat.

Dr Vincze Mór ügyvéd tett ezután indítványt. A per majd nem két éve húzódik - mondta és a vádlottak voltak azok, akik a bizonyítás elrendelését kérték. Ennek dacára azonban még sem jelentek meg, bár ez kötelességük lett volna. A vádlottak indokolatlan elmaradásukkal csak a per húzását célozzák. Ezért indítványozza, hogy a vádlottak elővezetését a bíróság rendelje el.

Időközben megérkezett dr Dési Géza, Dénes Sándor dr védője, aki ellenezte, hogy a vádlottakat elővezessék. Nincs szükség az elővezetésre, - mondta - mert a vádlottak uri emberek.

A bíróság rövid tanácskozásra vonult vissza ezután. Majd kihirdette dr. Füzesséry elnök, hogy a törvényszék a tárgyalást rövid időre elnapolja és egyben elrendeli a vádlottak elővezetését is. Megkeresi továbbá Nagyvárad város polgármesterét is, akit felkér Berkovits Renée dr. igazolására. Ha a polgármester beigazolja, hogy tényleg hivatali kötelességének teljesítése végett maradt itthon a tiszti orvos, akkor Berkovits Renée új időzót fog kapni. Ellenkező esetben az ő elővezetését is elrendeli a bíróság.²¹⁹

A következő tárgyalásokról már semmi hír. Dutka Ákos szerint a végső ítélet kölcsönös kibékülés volt és a holnaposoknak adtak igazat.²²⁰ A kibékülés tényleg megtörtént, csak valószínű, hogy nem a holnaposoknak adott a bíróság igazat, mert nyilatkozatra kötelezték őket, melyben Szirmai Ödönt kellett kiengesztelniük:

"Nyilatkozat.

A múlt év január havában néhány fővárosi lapban a Holnap irodalmi társaságot támadó közlemények jelentek meg, mely közleményekre a Holnap alulírott tagjai a Független Magyarország című fővárosi lapban nyilatkozatot tettek közzé, melyet Szirmai Ödön ur, a Szabadság felelős szerkesztője magára nézve sértőnek talált.

Miután meggyőződünk arról, hogy Szirmai Ödön ur a fővárosi lapok Holnap ellenes cikkeitől távol áll, - a "Független Magyarország" 1909. január 15-iki számában közzétett nyilatkozatunk Szirmai Ödön urra sértő kifejezéseit - megjegyezvén, hogy őt személyében sérteni nem akartuk, - visszavonjuk és a történetek felett őszinte sajnálkozásunknak adunk kifejezést.

Nagyvárad, 1910. november hó 26.-

Dutka Ákos
Juhász Gyula

dr. Dénes Sándor
dr. Berkovits René,²²¹

A harmadik holnapos pör /ill. az ítélethozatal/ november 26. előtt lezajlott, mert a nyilatkozaton ez a dátum áll.

Hiába volt a nyilatkozaton, hogy a "Holnap alulírott tagjai", A Holnap már csak formálisan létezett. A "legszebb brigád" fő szervezője lassan Szabolcsa felé vette útját, nem a maga jószántából. 1911 nyarán Juhász megválása Váradtól megpecsételte A Holnap sorsát. A többi holnapos is messze került a kiröpítő fészekből. Csupán Dutka és Emőd maradt még soká Váradon.

A váradí Szigligeti Társaság látva a széthulló csoportot, még egyet rugott rajta és Szabolcska Mihály tiszteletére rendezett ünnepséget Váradon. Ebből az alkalomból szólaltatta meg a Nagyvárad Dutka Ákost és hozzáfűzte a lap saját véleményét is /Nyilván Sas Ede!/:

"A Szigligeti-Társaság sokáig aludt itt fakirmódra Nagyváradon éppen azokban az időkben, mikor ebből a városból új és minden kétséget kizáróan irodalmi korszakot alkotó és maradandó erők keltek szárnyra. Írók születtek és indultak utnak, hogy megvívják merész harcukat egy új és értékes művészetért és most, mikor már diadalmasan szépen megvívták csatájukat és sorba megérkeztek, mikor a hivatalos irodalomtörténet, az eleven irodalomnak minden számottevő organuma megnyílt előttük, mikor Ady Endre, Bíró Lajos, Babits Mihály, Juhász Gyula, Dutka Ákos, Emőd Tamás mind jelentős nevei a magyar irodalomnak, - felébredt a Szigligeti-Társaság rokkant inu és fogát hullató pegazusa s vasárnap Szabolcska Mihály tiszteletére derekasan megnyergelték nagy ámulatára a mitsem sejtő közönségnek. Tetszett az öregek megható temperamentumos lázadása és bosszút lihegő lel-

kesedése, amivel ítéletet ülték minden szárnyaló erő fölött. Megható és mulatságos volna ez, ha itt befejeződött volna a nagy örömnép nagytiszteletű Szabolcska Mihály ur tiszteletére, de az örömnép nyomán oly kicsinyes és rosszakaratu referádák jelentek meg egyes lapokban, amiből az tűnik ki, hogy itt egy tendenciózus és előre kieszelt támadás történt a régen tehetetlenül gyűlölt és egyre erősödő modern irodalmi törekvések ellen. Éppen ezért helyénvalónak tartottuk megkérdezni a nagyváradai Holnaposok egyikét, Dutka Ákost, aki mindenkor higgadt és tiszta eszmékért küzdő harcosa volt az új irodalomnak, hogy mi a válasza a Szigligeti-Társaság örömmámoros kirohanására.

Dutka Ákos a következőket mondta nekünk:

- A haldoklás egy nagyon kinos, szomorú látvány. A haldokló minden erejét összeszedve a nap felé néz és repülni szeretne az élettelen de nem bír, szemére hállyog borul és görcsös merevséggel gyűlöli az eleveneket, akik repülnek. Ott voltam a Szigligeti Társaság ünnepén. Érdekelt Szabolcska Mihály, aki mindazok dacára, hogy cégérnek használják minden ellen, ami az irodalomban haladó s mégis értékes, igazi költő, akinek egy-két igazán szép versét köszönhet az irodalom. Ami azonban a Szabolcska nagyváradai szereplésével kapcsolatban történt, az egy sokáig tervezett és nagyon elkésett kirohanás volt itt Nagyváradon. Hogy egy kongregációs tanár ur ünnepi ouveriourképpen Szabolcska Mihály méltatását avál kezdte, hogy ime a költő, aki a semmit nem írja nagy S-sel, az éppen olyan üres frázis, mint a jó Goethe imádó Radl Ödön siránkozása Baudepire nagysága miatt. Kozáry Gyula tanár urat utóvégre a reverenda is kötelezi, hogy a siránkozókkal együtt virasszon az örök eszményi szép sirja fölött, de általánosságban vádakot állítani és a

minden ép izlésű embertől megvetett pornográfiával vagdalózni talán nagyobb írói lelkiismeretlenség, mint a modern ember lírája. Kozáry Gyula tanár ur, aki jól ismeri és nagyon is meg-érzi a Vér és Arany igazi és mély liráját, aki jól tudja, milyen értékeket tárt fel a modern ember lelki vívódásából Ady Endre, Babits Mihály s mily őszinte művészetet hozott Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula és még igen sok új magyar lírikus s nem egyszer elismerte, hogy mennyit gazdagodott a magyar nyelv az új írók kezében, maga sem hiszi, hogy Szabolcska Mihály az egyetlen utolsó magyar költő. Hol van tehát az igaz bírót kötelező felelősségérzet? Miért beszélünk itt becsületes etikai meggyőződésről!? Itt egy elmuló generáció gyűlölete liheg. Ha Szabolcska Mihály gyűlöli az új idők érzéseit és költőit, igaza van, mert őt létösztonében támadja meg, de aki érezve az új szépségeket, általánosságban hamis vádakot állít, az ne beszéljen írói felelősségérzetről.

- No de vitatkozni nem is szükséges. Hála Isten, a modern dekadenseknek bélyegzett új emberek állják a sarat és az új generációkban hatalmas olvasó közönségük nő. Ma már Móricz Zsigmond Ady Endre, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Biró Lajos, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula és még legalább ötven érdemes néz nem a Holnap, hanem a Ma eleven írói és költői s a Szigligeti-Társaságnak és a tegnapnak csak egyetlenegy igazi költője van, Szabolcska Mihály s most ezt az egy utó kártyát is ki-játszották. Kár volt még. Kit fognak hozni a jövő hónapi vagy a jövő évi öröm és modernségülő-ünnepükre, talán Biró Lajost kéri fel, vagy Móricz Zsigmondot, vagy Emőd Tamást? Mert az öreg urak, mikor szükségük van írókra, rendesen a gyűlölt modernek közül kénytelenek meghívni valakit, ha olykor irodalmat is

akarnak művelni, sajnos lévén csak egyetlenegy magyar Szabolcska. A többi eleven költő már mind tul van a Rádl Ödön eszthétikáján.

- Kár tehát olyan kárörömmel emészteni a nagy lakoma után, melyen az egész modern irodalmat felfalták, mert jöhet idő, hogy szükségük lehet még írókra és költőkre is, utóvégre egy irodalmi társaság nem csak kongregációs ügyvédek, papok és kereskedők véd és dac szövetsége."222

1914-ben, amikor Juhász Gyula öngyilkossági kísérletét követett el²²³ Antal Sándor meglátogatta őt a Rókus kórházban. Juhász Gyula így nyilatkozott neki:

"Előlről fogom kezdeni, prózát írok. Néhány nap múlva kikerülök innen, az iskolától szabadságot talán az év végéig. Azután lemegyek Váradra. És körülüljük az asztalt, mint a szent Grál lovagjai Arthus király asztalát és felidézzük az elmúlt holnapos idők szellemét. Nem kell ital, én már másfél éve nem iszom, absztinens vagyok. Váradon akarom majd látni az élet meleg színeit; gazdagságát, mert ami itt van az szegény, az nyomorult. Tegnap láttam megfürödni az evangélium összes betegeit, sebesültjeit, nyomorékjait, akik parancsszóra tisztálkodtak. Nem testvér, el kell nekem innen menni Váradra az egészségesekhez, a szépekhez, a tisztákhoz, ez a hely itt nem nekem való. Itt olyan nehéz az árnyék."224

Antal Sándor, nyilván Juhász nyilatkozatán fölbuzdulva elhatározta, hogy ujjaéleszti A Holnap társaságot. Hosszu cikkben számolt be a megszűnés okairól és kijelentette, hogy egy debreceni matinén újra nyilvánosság elé lép A Holnap:

"Most hatesztendeje, hogy megszületett Nagyváradon a Holnaposok mozgalma, amely két egész éven át lázban, forrongásban tartotta az ország irodalmi életét. Két éven át dicsőség

volt holnaposnak lenni, a két éven túl pedig szegény.

Magyarázata annak, hogy e fogalom értéke annyira devalválódott, igen egyszerű. A Holnapot megcsinálták írók és költők, akiket Várad, a Köröspart, a kávéház összehozott, az irodalom reneszánszáért való harc testvérekké tett. Ez a testvéri szövetség olyan szent és lelkes volt, hogy rajongást tudott ültetni az irodalom minden igaz barátjának a szívébe. Nekünk nem üzleltünk, pályánk vagy reklámdobunk, hanem életünk volt a Holnap.

Ezért adtunk létezésünkről először a Nagyvárad-i Naplóban hirt, ezért társult hozzánk Dénes Sándor, Berkovits René és Sarkadi Lajos, mert ez a testvériség megható volt a maga naivitásában. Nem csináltunk boltot, nem szövetkeztünk arra, hogy ezentul drágábban adunk verseket és elbeszéléseket a kiadóknak, hanem egyszerűen dolgoztunk, új, jó írásokat produkáltunk és bíztunk benne, hogy munkánkkal átsegítjük a magyar irodalmat azon a holt ponton, amelyen hat esztendő előtt volt.

Most utólag elismerjük, hogy önbizalmunk kissé nagy volt, de ott már régen tartunk, hogy legnagyobb és legtekintélyesebb ellenfeleink is elismerik, hogy azt a nagy munkát, amelyre vállalkozni bátorkodtunk, csudák csudájára mégis elvégeztük. Megtörtént a nagy átértékelése a jelenkor és a közelmúlt magyar irodalmának, elégtételt kapott Kiss József, Ady Endre, Ignotus, helyet kapott Móricz Zsigmond és nagyhirtelen olyan aktuális probléma lett az irodalom ebben az országban, mint Vörösmarty Mihály fellépése idejében.

Dutka Ákos, Juhász Gyula, Emőd Tamás, Babits Mihály, Balázs Béla, Miklós Jutka országosan elismert és nagyrabecsült nevek lettek, megszülettek a legnagyobb poémák és Nagyvárad egyszeriben irodalmi Münchené lett Magyarországnak. Két éven

keresztül nem mult el hét, hogy a Holnap ellen, vagy a Holnap mellett cikk, röpirat, vagy pamflet ne jelent volna meg valamelyik budapesti, vagy vidéki lapban.

A budapesti kávéházi irodalmat megdöbbentette a nagyváradi Holnap. Budapesten hamarabb észrevették, mint Váradon, hogy a Holnap többet jelent, mint egy vidéki kis mozgalom, hogy a pestiek által naponta produkált, kávéházi asztal mellett készült kázi-irodalom elértéktelenedik, nem lesz forrása sem tekintélynek, sem kenyérnek. A pestiek szervezkedni kezdtek, mert érezték, hogy baj van.

De nem ők ártottak meg a Holnapnak, hanem azok, akik itthon felfedezték, hogy a Holnap irodalmi mozgalomnak szép, de üzletnek is jó lehet. Ez nem lett volna baj, ha ezek a jó üzletemberek, a Holnapos írók és költők próbálták volna kamatoztatni a Holnap erkölcsi sikerét. De ezek az ügyes boltosok pajtáság, véletlenség, egy kölcsönzött forint vagy esztétika révén kedvesen beveztek a Holnap ülésbe és az első csendes negyedóra után adminisztrálni kezdték önmagukat a Holnap cégére alatt. Mihelyt nem irodalmi érdemesség lett a jogcime annak, hogy valaki felavatott holnapos legyen, temérdek jól öltözött érezte magát sértve azért, mert még nem vették be a Holnapba. Lettek utcai verekedések is, nyiltterezések és egyéb szép dolgok. A poéták pedig megdöbbentek.

A szelid holnapos költők csak versben tudtak kifejezni nagy indulatokat, dehogyan is akartak valakit is megsérteni és óvakodtak az exkluzivitás vádjától, ezért szép szomorúan lehajtották a fejüket és beleegyeztek, hogy mindenki holnapos legyen, akiben van nagy akarat. A nagy akarók tehát benn voltak és megnyitották a boltjukat a holnapos költők áruival. Ami be-

jött, azon űk osztzkodtak. Az osztzkodás kissé hangosan történt, hoha a költők, akik nem kaptak semmit munkájukért, nem panaszkodtak.

De panaszkodott egyik ál-holnapos a másikra, blyan hangon, hogy a közönség undorodni kezdett, a pestiek pedig örömmel regisztrálták a skandalumot és hónapokon át tartó tort rendeztek a sikerült szilveszteri mulatság következtében dicstelenül kimult Holnap elparentálására. A Holnap tehát meghalt, vagy igazabb szóval kifejezve eldőglött, megették az ügyes emberek.

Az a csuda mégis megtörtént azonban, hogy a holnapos poéták tisztán, megnőve kerültek ki a skandalumból. Rövid néhány esztendő alatt bebizonyították, hogy ezt a helyet, amelyet rohammal vettek be a magyar irodalom bástyáin, nemcsak hogy meg tudják tartani, hanem magasabbra is tudtak emelkedni.

Rákosi Jenő öt esztendő után hasábokon át értékeli azokat, akiket régen bolond senkiknek nevezett. Ma nincsen irodalmat élvező ember, aki Dutka Ákost, Juhász Gyulát, Babits Mihályt, Balázs Bélát és Miklós Jutkát nem ugy tekint ené, mint a modern magyar irodalom kiválóságait. Tehát csak a Holnap halt meg, a holnaposok azonban élnek és nagyra nőttek.

Pünkösdkor pedig feltámadunk. Pünkösd vasárnapján ötesztendős tetszhalál után Debrecenben mutatja meg a Holnap, hogy nemcsak a költők lettek nagyok, hanem a ver sacrumnak is eleve nek még az emlékei és a szent testvériség láncszemei csak patinát kaptak az élet harcaitól, csak megnemesedtek, de nem rozsdásodtak meg.

Pünkösd vasárnapján átmegy Debrecenbe Dutka Ákos, Juhász Gyula, Antal Sándor, Emőd Tamás, Miklós Jutka és Ligeti Ernő. Debrecenben, egy nagyszabásu matiné keretében megmutatják,

hogy mivé nőtt a Holnap. A legmagyarabb város után pedig jönnek a többi magyar városok.

Végül pedig meg fog jelenni a Holnap harmadik antológiája, egy olyan kötet, amely szenzációja lesz nemcsak a könyvpiacnak, hanem az egész modern magyar irodalomnak is. Ez lesz a Holnap feltámadása.²²⁵

Ez azonban csak ábránd és lelkes nekibuzdulás volt. Fünkösdkor semmiféle matiné és holnapos ünnep nem volt Debrecenben. Nem alakult újjá a társaság. Juhász Gyula is már, mint csak emlékre révedt vissza A Holnapra:

"Igen bizony, jól esik erre emlékezni, mert valljuk be őszintén: ennél önzetlenebb, magyarabb, poétásabb irodalmi mozgalom nem volt azóta, mióta az irodalmat részvénytársasági alapon szervezik és még a költőknek is juttatnak belőle osztalékot.

Szeretem az üldözött, a kigunyolt és immár beszünt Holnapot, a guny, az üldözés, az agyonreklámozás és agyonhallgatások dacára is szeretem, mert a fiatalságom volt ez a Holnap őszinte, lelkes, örökké édesbus ifjuságom.

Bizony tegnappá lett, mint minden a világon, de hiszen éppen így tegnappá lettek örökkévalóságnak készülő ügyek: a Sturm és Drang, a Hernani premierje és még Barbizon és Medan se tudták örökké árnyas fáik és ragyogó lámpafényük alá csalogatni a színek poétáit és a szürkeség ecsetelőit. És kicsoda meri mondani, hogy Ady Endre lírája, amely a Holnap két könyvében a domináns akkordot adta, hogy Babits Mihály egyénisége, amelyet a Holnap két könyve hozott az ismeretlenségből a nyilvánosságra, ki meri mondani, hogy ezek és a Holnap többi értékei valaha is a tegnapi értékeivé válnak? És ki meri mondani, hogy a Holnap nem adott új szint, új hangot a magyar versnek és nem volt nyugtalanság, forrongás, élet és harcok kutfeje? /Hiszen csak a kávéházi

szellemeskedőknek is annyi témát adott, hogy "zsoniális fiatal humoristákká" híztak meg tőle és azóta vígan élnek. Eljenek boldogul és lendítsék föl a komoly librettóipart./"226

Ezeknek az ujraszervezési kísérleteknek még van egy érdekes dokumentuma 1918-ból Szegedről. A hirdásokban név nem szerepel, de valószínű, hogy az 1918-ban egyre nagyobb közéleti tevékenységet folytató Juhász akarta megint újjá szervezni A Holnapot. A megakadulás tizéves évfordulóját kívánták megrendezni Szegeden 1918. ápr. 7-én. Az ünnepség elmaradását csak később jelentette be a Délmagyarország:

"- A Holnap matinéja elmaradt. Vasárnapra volt tervezve a Társadalomtudományi Társaság rendezésében a nagyvárad Holnap irodalmi társaság íróinak nagysikerűnek ígérkező matinéja. A matiné közbejött akadályok miatt elmarad és tekintettel az előrehaladott időnyre, csak az ősszel tartják meg."227

Egész ünnepségsorozatot terveztek az egykori holnaposok. Ez derül ki a Délmagyarország két nappal későbbi híradásából, mely egy kicsit gúnyolódik is a váradiakon:

"- A Holnap szegedi matinéja és Nagyvárad. Tíz év előtt tudvalevőleg éppen Nagyváradról indult ki a Holnap irodalmi mozgalom. Azóta Nagyvárad - persze váradi vélemény szerint - az egyetlen és örök magyar irodalmi város. Érdekes, hogy a holnaposok mégis Szegeden készültek megünnepelni először a tíz éves évfordulót. Erről cikkez egyik nagyvárad lap társunk is és többek közt így ír: A jövő hónapban Kolozsváron ünneplik a Holnap jubileumát, azután sor kerül Aradra, Szabadkára és egyéb kulturcentrumokra, végül a mezőtelegdi gazdák olvasóköreire és a biharpüspöki iparos-önképzőkörré. Váradon egyelőre nem jubilál a "Holnap", mert a közönség érdeklődését teljes mértékben lekötik a cirkusz "grandiózus att-

rakciói."228

A Holnap tehát megszűnt, nem alakult újjá. Egy új Holnap társaságnak már nem volt hivatása a Nyugat mellett. 1918-ban meg már kevésnek bizonyult A Holnap a forradalom követelményei előtt.

1928- nyarán a Váradon élő egykori holnaposok megint elhatározták, hogy nagy ünnepségen emlékeznek meg A Holnap megalakulásának huszadik évfordulójáról. Dénes Sándor A Holnap első elnöke szervezte ezt a találkozót 1928- őszére. Nincs adatunk róla, hogy 1928 őszén találkoztak volna a holnaposok. Az egykori résztvevőket már nem lehetett összehívni."229

"A Holnap elérte célját és ezzel be is fejezte pályáját - írta Juhász Gyula. Mi volt A Holnap érdeme és jelentősége? Először is Ady Endrét először foglalta az új magyar líra keretébe és ez a foglalat csak még jobban mutatta és emelte a legnagyobb magyar lírikus abszolút értékeit. De ezenkívül A Holnap adta költészetünknek Babits Mihályt és ez maga is irodalomtörténeti fontosságot adna e két kötetnek. A Holnap új olvasókat és híveket szerzett az új verseknek: divatba hozta a versolvasást. A magyar vidék megmutatta oroszlánkörmeit és Várad az irodalom decentralizálása körül több érdemet szerzett A Holnap révén, mint az összes többi magyar városok."230

Összefoglalásul mi sem tudnánk Juhász Gyulánál igazabban szólni.

J e g y z e t e k

1. Juhász Gyula: Ady és A Holnap. Ady Muzéum. I. 59-64.1.
2. Nagy Endre: Várad - Pest - Párizs
Dutka Ákos: A nagy ^{kaland} ~~világutazások~~ városa. Bp. 1959. és A Holnap városa Bp. 1955.
3. Hegedüs Nándor: Ady Endre Nagyváradon. Bp. 1956. és Ady Endre nagyváradai napjai. Bp. 1957.
4. Ady Endre váradai évei alatt számos cikket írt az irodalmi decentralizációról
5. Juhász Gyula: A fővárosi és vidéki stílus. Szeged és Vidéke 1903. jun. 21.
6. Bölöni György: Előszó Dutka Ákos: A Holnap városa c. könyvéhez.
7. Ignotus: Az üldözött irodalom. 1908. A Kisérletek című kötetéből. 88.1.
8. Ignotus: i. h. 93.1.
9. Ady Endre válogatott levelei. Sajátó alá rendezte Belia György Bp. 1956. 195.1.
10. Dutka, mögött már két kötet vers állott A Holnap idején: Vallo-mások könyve. Nagyvárad, 1904 és A föld meg a város. 1908.
11. Miklós Jutkának is jelent már meg kötete A Holnap előtt: Versek 1904. Ez időben volt sajtó alatt az Élet őfelségéhez c. verses-könyve.
12. Emőd Tamás: Ady és A Holnap. Pesti Napló 1936. márc. 13. Az ese-tet Emőd tévesen 1908. októberére teszi.
13. Révész Béla: Ady trilogiája. Bp. 1935. 204.1.
14. Ady Lajos: Ady Endre. Bp. 1923. 120.1.
15. Dutka Ákos: im. 143-153.1.
16. Ez a valaki valószínű, hogy Juhász Gyula volt. Vö. a Késő szü-ret c. kötetének történetével. Juhász Gyula összes ver-sei és műfordításai. Sajtó alá rendezte: Ilia Mihály és Péter László. Sajtó alá
17. Juhász Gyula: A Holnap városa. Nagyvárad, 1914. dec. 24.
Ady és A Holnap. Ady Muzéum. I. 59-64.1.
Szakállszáritó. Délmagyarország, 1928. júl. 29.
18. Nagy Mihály: Ady emlékek. Ady Muzéum. II. 133-146.1.
19. Kardeván Károly: A váradia és Ady egy estéje Váradon. Ady Muzéum. II. 78-86.1.
20. Kardeván Károly: ih. A hét tanárok: Hartmann János, Juhász Gyula, Kolbach Bertalan, Schustek Adolf, Vucskits Jenő, Udvardy Ödön.
Kardeván Károly szerint ott voltak még: Dutka Ákos, Emőd Tamás, Antal Sándor, Kollányi Boldizsár, Manojlivics Theodor, Nagy Mihály, Pelle János és Edor /?/ doktor.
21. Emőd Tamás: Ez a város. Szabadság, 1936. márc.
Emőd a Pesti Naplóban /1936. márc. 15./ 1908. okt. 17-re,

A Holnap végrehajtó bizottságának az ülésére teszi az összeveszés idejét. Ez tévedés, mert Juhász Gyula az Adyval való találkozásairól írott följegyzéseiben is február végét emlegeti: "Levele II./29. Erminszentről. Válaszversem III/7." Ez a két fél békülésének dokumentuma. Juhász ezekben a följegyzésekben még egy helyen téved. A Holnap születését febr. 27-re teszi. Erről az összejövételről részletesen beszámolt Kordeyán Károly, de semmiféle társaság megalakulásáról nem írt.

22. Ady levelét közölte Juhász Gyula: Ady Endre különös élete c. cikkében. Tüz, 1919.jan.30. L.még Juhász Gyula: Örökség, I. 140.1.
23. Juhász Gyula versét közölte: Ady Lajosné: Az ismeretlen Ady, Bp. /1943/ 264.1.
24. Ady Endre válogatott levelei. 191.1.
25. Nagy Mihály: Ady emlékek, Ady Múzeum. II.144.1.
26. Nagy Mihály: ih.
27. Dénes Sándor: A Holnap. Szabadság, 1908.szept.6.
28. Ady Lajos: im.
28. Juhász Gyula: Szakállszáritó. Délmagyarország, 1928. júl.29.
29. Nagy Andor: A Holnaposok. Esti Kurir, 1934.ápr.5.
30. Juhász Gyula: A Holnap városa. Nagyvárad, 1914.dec.24.
31. Juhász Gyula: Ady és A Holnap. Ady Múzeum.I.61.1.
32. Juhász Gyula: h.

Ez a meghívás azonban jóval később történt, mint A Holnap megalakulása. 1908.novemberében:

"Kedves Gáborom, amit Juhász Gyula ügyetlenül, de magyarán megmondott egy Négyessy-féle stílusgyakorlaton, Négyesytől és Oláhtól egyaránt kikapva, ime most már betelt: Oláh Gábor legnagyobb poétáink egyike. Ha szeretsz bennünket: fogadd el a Holnap tagságát, amelyet baráti szívvvel felajánlok. Ha kedvelsz: küld el egy hét leforgása alatt egy egyfölvonásos modern színjátékokat és akkor Babits-csal és Juhással egy este fogsz színpadra kerülni egy hónapon belül a nagyvárad Szigligeti-Theaterben, a Holnap zászlaja alatt."

Oláh Gábor a levélhez írta: "Nem léptem be a Holnap gárdájába... De hiszen már nekünk, debrecenieknek, megvolt a magunk Bokréta-társasága, 1902.óta. Az első költői kvintett."

33. Juhász Gyula levele Babits Mihályhoz. 1908.ápr.28. Babits-Mihály-Juhász Gyula-Kosztolányi Dezső levelezése. Sajtó alá rendezte Belia György. Bp.1959. 170-171.1. /A továbbiakban BJK!/
34. Juhász Gyula és Antal Sándor levele Babits Mihályhoz. 1908. máj.6. BJK. 474.1.
35. Dutka Ákos: im. 151.1.
36. Dutka Ákos: im. 161. 1. Belia György szerint Lóránt Dezső ellenzéki politikus a FM. szerkesztője, Ady barátja se-

gitette a laphoz a holnaposokat.

/BJK 304.1./

37. L. A Holnap I. kötete bevezetőjének dátumát. /1908.május hava./
38. Antal Sándor: A Holnap. Nagyvárad Napló, 1908.ápr.19.
39. Juhász Gyula levele Babits Mihályhoz. BJK.176.1. A kiadóra való utalást az jelenti, hogy a kötet kibocsájtásától idegenkedtek a kiadók.
40. Miért késik A Holnap? Egy kis irodalmi botrány. Szabadság, 1908. aug.20.

41. Dénes Sándor válasza: Nagyvárad Napló, 1908.aug.22.

42. A Szeged és Vidéke 1908.aug.28-án a következő megjegyzéssel közli a holnaposok verseit:

"Szeptember első napján adja először jelét a nagyvárad Holnap irodalmi társaság komoly működésének. Hét poéta - köztük négy szegedi - most egy könyvben, egy gárdában lép a nagyközönség ezine elé. A Holnap antológiájának ismertetésére a kötet megjelenése után annak rendje és módja szerint még visszatérünk. Most hadd szolgáljanak izelítőül az itt közreadott költemények. A könyv lelki tükrét adják: egytől-egyig új és magyar, egyéni és formás versek."

A holnaposok antológiájában csak három szegedi szerepelt: Babits, Juhász és Balázs Béla. Az antológia megjelenésének időpontját valószínű, hogy Juhász Gyula írta meg a lapnak, aki a nagyvárad évei alatt is belső munkatársa volt a Szeged és Vidékének. Néhány példányt már szeptember 3-án dedikáltak A Holnapból a résztvevők. Pl. Mauer Hildának, Balázs Béla testvérének. A kötet a Kilenyi-hagyatékban található Szegeden. Emőd szerint A Holnap I.kötete 1908.szept.6-án jeleht meg. Emőd: A "Dal és Szépség nyugtalan magyarja." Pesti Napló 1936. márc.15.

43. Az első kötet tartalommutatója:

Ady Endre:

Góg és Magóg fia
Az Isten balján
A szerelmesek holdja
A férfi csókja
Ha kiszárad a forrás
Párizsban járt az ősz
Elillant évek szőlőhegyén
A halál rokona
A nagy álom
Sirni, sirni, sirni
A fekete zongora
Beszélgetés egy szegfűvel
Hepehupás, vén Szilágyban
Fölszállt a páva
En nem vagyok magyar?
Jó Csönd-herceg előtt
Sötét vizek partján
Az Ős Kaján
A nagy pénztárnok
Havasok és Riviéra
Vér és Arany

A Zozó levele
Dus lovag násza
Két hajdani szeretők
Mária és Veronika
Dalog tüzes szekeren
Maradhatsz és szerethetsz
Ének a Visztulán
A bélyeges sereg
Álom egy méhesről
A mi gyermekünk
Tüzes seb vagyok
A Hortobágy poétája
Bucsu siker-asszonytól
A Tisza-parton
A Gare de l'Esten
Az én menyasszonyom
Vörös szekér a tengeren
Temetés a tengeren

Babits Mihály:

Turáni induló
Theosophikus énekek
Vérivő leányok
Golgotai csárda
Feketeország

Balázs Béla:

Nocturno
Országuton
Az órák

Dutka Ákos:

A fekete leány
Megyek Bethániába
Ágnes
Naplement
Beethoven-szonáta
Temetés
November este
Öreg szobák
Versek órája
Elereszt a pusztá
A szesz
Valamikor
Egyedül
Meotis leánya
Örök óta

Emőd Tamás:

Rab prédikátorok éneke
Itthon Eldorádóban
Lellei Nagy András
Manon
Históriás ének Bus Bálint Deákról
Kicsapott legátusok dala
Krisztus szobra

Juhász Gyula:

Turris Eburnea
"Rippl Rónai"
Maillard kisasszony

Epifánia
Szonett
Humus
Botond apánk Bizancban
Auch'io...
A himnusz
Szögedi interieur

Miklós Jutka:

Könyörgés Mámorhoz
Élet Ő felségéhez
Baál-isten
Visszaölel a föld
Szent Elm tüze
A Szép jegyese

Dutkánál: Elereszt a pusztá, vagy A fekete lány c. vers mutat
erős Ady hatást, az utóbbinak befejező sorai Az űs Kajánra
emlékeztetnek. Emődnél pl. Rab prédikátorok éneke.

44. Ady Endre: A föld meg a város. Nyugat 1908.
45. Dutka Ákos: A 35-éves Holnap. Hid, 1943.máj.
46. H. /Megedüs/ N. /Mándor/: Szerelmes földrajz. Nagyváradi, 1943.
jun.26.
47. Dénes Sándor, akinek a lakásán alakult meg a társaság elnöke
volt A Holnapnak, bár a hivatalos alakuló ülés csak 1908.
októberében volt.
48. Várady Zsigmond: A Holnap. Nagyváradi Napló, 1908.szept.6.
49. Hatvany Lajos: A Holnap. Pesti Napló 1908.szept. 23. /Hatvany:
Ady. Bp. 1959.I.k.34-35.1./
50. Hatvany Lajos: ih.
51. L. /Lukács/ Gy /György/: Uj magyar költők. Huszadik Század, 1908.
jul.-dec. 431-433.1.
52. Balázs Béla levele Babits Mihályhoz. 1908.nov.4. BJK. 306-
308.1.
53. Juhász Gyula levele Babits Mihályhoz. 1908.szept.19. BJK.177.1.:
"Osvát Ernő, a Nyugat szerkesztője postafordultával kéri
címedet, verset és prózát kér tőled."
54. Fodor Gyula és Pogány Béla szinte állandóan fölshóálnak A
Holnap mellett. Fodor Gyula kritiája: A Holnap. FM. 1908.
szept.13.
Névtelen: Uj dal a Kárpátok alatt. FM. 1908.szept.27.
55. Levelek a Szerkesztőhöz. Független Magyarország, 1908.okt.7.
56. Holnap. Vasárnapi Ujság, 1908.szept.27. /Schöpflin?/
57. Lehotai /Kosztolányi Dezső/: A Holnap. A Hét, 1908.szept.13.
58. Lukács György is ezt a tulajdonságát értékelte Balázs Bélának.
59. Kosztolányi Dezső levele Babits Mihályhoz. 1906.febr.10.
BJK. 110.1.
60. Kosztolányi Jókkaal több Babits verset ismert, mint Antal Sándor,
hiszen állandóan elküldték egymásnak írásaikat. L. BJK.

61. Babits Mihály levele Juhász Gyulához. 198.szept. 23-24.
BJK. 177-178.1. Szeged és Vidéke
62. Pálos Endre /Eisner Manó/: A Holnap. 1908.szept. 13. /Eisner Manó szegedi ügyvéd és ujságíró volt, aki Pálos Endre név alatt irogatott a szegedi lapokba. 1909-ben fölveték A Holnap társaságba.
63. A hálás utókor. Irodalmi matiné Vajda János emlékére. Nagyvárad, 1908.szept.11.
64. Emőd Tamás: ih.
65. Ady Endre - Brüll Adélhoz /1908.szept.27-előtt./ Ady Endre válogatott levelei. 203.1.
66. Holnap bemutatkozása. - Ünnepség Vajda János emlékére. Nagyvárad. 1908.szept.29.
Dutka Ákos és Emőd Tamás is téved, amikor azt állítja, hogy Juhász Gyula ezen az ünnepségen írta A Tábor hegyén c. versét. A vers már 1908.ápr. 5-én megjelent a nagyvárad Szabadságban. Az kétségtelen, hogy Adyhoz szól; /nem vallásos vers!/ a versről a várad Tavasza c. folyóirat 1920. jan. 24-i száma így ír:
"1908.április 3-án egy szép napsütéses vasárnapon, sok évi távollét után először jött vissza Ady Endre Párizsból Nagyváradra. A "Magyar Művészek" tárlatának vernisszázsán a várad fiatalok nagy ünnepléssel fogadták a hazatérő Adyt. Akkor írta Juhász Gyula a "Mesterhez" "A Tábor hegyén" c. verset."
Ez a vers keletkezésének hiteles története.
67. Ady beszéde A Holnap 1908. szept.27-i matinéján. Ady Múzeum I. 69-71.1.
A Holnap bemutatkozásáról megemlékezett Todor Manojlovics is, aki tagja volt a társaságnak. /Ady Endrével az elillant évek szőlőhegyén. Igaz Szó, 1957.nov./
Emlékezéséből az érdekes részeket itt idézem:
"A polgármester jóvoltából az ünnepség a városháza dísztermében folyhatott le. Kora tavaszi nap volt /?/ nem éppen nagyon tavaszi... de mi a holnaposok legtavasziabb hangulatban sikettünk különböző irányokból jövet, a régi Bémer téren át a Molnárcukrászda - vagy "ahogy egymásközt neveztek: a "Molnárdá"-felé, ahol találkozó helyünk volt esti fél hatra. Mint "Holnap-jelvényt" mind-egyikünk egy illatos, friss tubarózsát, Ady virágát - "A mi gyermekünkben" is említi - tűzte gomblyukába."
Ez a mozzanata az emlékezésnek nagyon hiteles, mert a matinén készült egyik fényképen Ady, Emőd és Nagy Mihály tubarózsát viselnek kabátjukon./ Nemsokára /ez alkalommal pontos volt/ megérkezett ő maga is, üdén, jókedvűen, kitűnő színben." /Ez tévedés lehet, hiszen tudjuk, hogy ezekben a napokban beteg és ideges volt./ "Ravaszul mosolyogva megkérdezte Emőd Tamástól - akivel, mint a legfiatalabb a társaságban szeretett vitatkozni - nincs-e lámpaláza és tud-e felmászni a dobogóra? Mire Tamás, legényesen visszavágott: "Ne félj tudok majd én, és ha kellene még téged is fölsegítelek majd rája!" Ady elnevette magát. Kapott aztán ő is egy tubarózsát... A városháza nagyeterme tömve volt: Nagyvárad színe-jáva... elsősorban Ady Endrét akarták látni és hallani. Ő azon-

ban utolsónak lépett fel /- a szokást, hogy irodalmi estéken, maínékon a fő szám mindig a műsor végére kerüljön, Ady vezette be, egyuttal feltétlenül és egyszer s mindenkorra magának vindikálva ezt a kiváltságos helyet minden programban, amelyben csak részt vett/ - ami természetesen még jobban felajzotta a közönség kíváncsiságát." /Ez is tévedés: Ady a műsor közepén lépett föl, Dutka szerepelt utoljára!/
"...állandóan növekvő érdeklődéssel hallgatták végig a sorjában fellépő "holnapos költőket, nem fukarkodva őszinte tapssal sem minden egyes szám után. Az igazi nagy tapsvihár azonban csak akkor tört ki, amikor Ady lépett a dobogóra... a szigorúan egyszerű, minden külső hatást, hangulatkeltést büszkén mellőző előadásmódja csodálatos közvetlenséggel szólaltatta meg verseinek legmélyebb lényegét, teljes emocionális és gondolati varázsát. Legmegkapóbban éreztük ezt amikor az a gyönyörű Vajda Jánosról szóló bus nótája - egyike a leggyönyörűbbeknek, amiket megírt - került sorra." /Ez is tévedés: a Vajda János emlékeztétét Emőd Tamás szavalta, Ady egyáltalán nem szavalt ezen a matinén!/
"És valami robbanó, lázadó hevület volt abban a nagyszerű ünneplésben is, amit a váradi közönség akkor, a matiné végeztével rendezett Ady Endrének."
Todor Manojlovics emlékezése, tévedései ellenére is jól idézi a váradi események hangulatát.

68. Kemény Simon: A Holnap. Nyugat, 1908.okt.1.

69. Juhász Gyula - Babits Mihályhoz. 1908.okt.5. BJK.178.1.
Juhász kéri Babitsot: "Írj a Független Magyarországra is verseket, mert az a mi orgánunkunk."

70. Ignotus levele Juhász Gyulához. 1908.okt.6. A Szegedi Egyetem Irodalomtörténeti Intézetében. Kilenyi hagyaték.I.

70/b. Valószínű, hogy erről a haragról szól Juhász egy 1913.febr. 17. Fenyő Miksának szóló levelében: "Osvát E. nő urral elvi okokból egyszer, rég összekülönböztem. Nem tudom, haragszik-e még rám, én igaz lélekkel mondom: becsültem s ma szintén igen becsülöm őt, ha ez különösképpen nem is imponál neki." Juhász szelíd, szinte bocsánatkérő hangja itt azzal is magyarázható, hogy az elzárt szabolcai magányból szeretett volna verseivel a világ elé lépni és éppen írásainak közlését kérte a Nyugat szerkesztőjétől.

71. Balázs Béla - Babits Mihályhoz. 1908.nov.14. BJK.306-308.1.

72. A meghívónak egypéldánya a címzett Eisner Manó ajándékaként a Szegedi Egyetem Irodalomtörténeti Intézetében van. Kilenyi-hagyaték II.

73. Babits Mihály - Juhász Gyulához. 1908.okt.7. után. BJK.180.

74. Nagyvárad Napló, 1908.okt.16.

75. Juhász Gyula - Babits Mihályhoz. 1908.nov.2. BJK.180.1.

75/b. Irodalmi lap Nagyváradon. Nagyvárad 1908.nov.1.

76. Emőd Tamás: ih. az ákt.17-18. téves. Itt mondja el Ady és Juhász összeveszésének történetét is, de az előbb 1908.febr.

történt.

27-én volt. Az ülés okt. 18-án volt. Vö. Független Magyarország 1908.okt.17.

77. Apponyi Albert levele Beüthy Zsolt-hoz, születésének hatvanadik, tanárságának huszonötödik évfordulójára. Budapesti Hírlap. 1908. okt. 3.
78. Szabolcska Mihály: Fiaim, csak énekeljetek. - Egy némely új poétákhoz. Budapesti Hírlap. 1908.okt.16.
79. Horkayné /Herczeg Ferenc/: Ellesett párbeszéd. Új Idők, 1908.okt.25.
80. Ady Endre: A duk-duk-affér. Új Idők. 1908.nov.15.
81. Emőd cikke: Tavasz, 1920. jan.24.
82. Szűts válasza Emődnek: Tavasz, 1920. jan.31.
83. Dutka Ákos: A 35-éves Holnap. Híd, 1943. máj.
84. Révész Béla: im. 213.1.
85. Juhász Gyula: /Én az ital barátja vagyok.../ Közölte: Rozsnyai Kálmán: Pauvre Lelián - Emlékek Juhász Gyuláról. Napkelet 1937. jul.1. Rozsnyai itt elmondja a vers megírásának a történetét is.
86. Hatvany Lajos: Ady. Bp. 1959. I.k. 537.1.
Ady Herczeg-ellenes cikke: Irodalmi háborgás és szocializmus. Szocializmus, 1908. 9.3.sz.
87. Hegedűs Nándor: Ady Endre elnyeri a főváros szépirodalmi díját. Bp. 1959. 18.1.
88. Hatvany: Hatvany levele Adyhoz. 1908. im. 184-185 1. nov.18.
89. Hatvany: Ady-Hatvanyhoz. 1908.nov.19. im.185.
90. Hatvany: Hatvany-Adyhoz. 1908.nov.19. im. 186.1.
91. Fenyő Miksa- Adyhoz 1908.nov.20. Ady válogatott levelei. 217.1.
92. Ady-Schöpflinhez 1908.nov.23. előtt. Ady válogatott levelei 221.1.
93. Schöpflin-Adyhoz. 1908.nov.23. Ady válogatott levelei 221-222.1.
94. Juhász Gyula: A Duk-duk-affér után. Független Magyarország 1908.nov.22. közölte az Ady Museum I. 78-79.1.
- 94/b. A távirat a Szegedi Tudományegyetem Irodalomtörténeti Intézetében. Kilenyi hagyaték I. Marton Manó: Marton váradí ujságíró. Papp János és Pásztor Bertalan szintén. Szabolcska fiaik: Utalás Szabolcska Fiaim csak énekeljetek c. Holnap ellenes versére.
- 94/c. Kun József, Babits szegedi tanárkollegája és barátja, aki költő is volt, e időben írta Babitsnak: /Kun-Babits-hoz 1908.dec.1.BJK.38.1./
"A Holnap fővezérei nagy csodálkozásomra - bizonyosan olvastad te is - összekaptak, amit talán Juhász Gyula ur okozott. Ezzel a bácsival nem tudok szimpatizálni. Még legszebb dolgai is keresett, hazug, hatásvadászó benyomást tesznek rám. Nincs egy őszinte érzése - és

azt hiszem, az ember is ilyen. Az a nyílt levél, amelyet Adyhoz írt, szinte komikus volt és mégis bosszantott, mert veled akart Ady ütni..."

Kun József Juhász ellenességét nehéz megmagyarázni. Talán hizelegni akart B. bitsnak, hogy őt többre értékeli vagy éppenséggel Juhászra volt féltékeny, mint szegedi vetélytársra. Nem tudjuk.

95. Az Üstökös 1908.nov.29.

Duk-Duk vagyok

Eltűntem kétszer, írták a lapok,
Anyám sem tudta hol vagyok,
S bár verseimet nem ismerék,
N-Váradon tanár levék.

Itt csinállok forradalmat én,
Nekem Petőfi, Ady ilyen vén,
Az én nevem mindenkit vadít;
Mert én utálok ...eh...Adyt.

Ady megtagad? Nekem az duk-duk,
Stiebernek lenni nagyon jól tudjuk,
Ma egyetlen gyógyítószer,
Ha versem nem is, de az eszem kóser.

Irtam már az Új Időkbe, Hétbe,
Egy-egy jó sort is elvétele,
S mivel Adyt kevesen ismerék,
Azt mondták, tőlem ez is elég.

De most, most leszámolok vele,
Tőle nem lopok többé, egye fene.
Én duk-duk vagyok oszt pont,
Lopok attól, aki nem ad pofont.

Csak várjatok, most jön a Holnap,
Nagyváradról Pestre loholnak,
Rettegjetek, rajtam a bosszu ragyog,
Most már én is valaki,
Mi több, én duk-duk vagyok.

96. Juhász Gyula: Ady és A Holnap. Ady Múzeum. I.61.1.

97. Ez utalás a holnaposok terveire, hogy revüt indítanak.

98. Ady Endre: A duk-duk-afférhoz. - Válasz A Holnapnak. -
Független Magyarország 1908.nov.26. Megjelent: Ady
Múzeum I. 79-80.1.

99. Juhász Gyula: im. 62.1.

100. Ady-Hatványhoz 1908.nov.24-26. Hasonló tartalma a nov.19-i
levél is. Hatvány: Ady.I.191.1. ill. 187-188.1.

101. Ignotus-Adyhoz. 1908.nov.26. Ady válogatott levelei. 225.1.

102. Ady-Hatvány. 1908.dec.3. Vö. 100.jegyzet.194.1.

103. Ady-Nagy Mihályhoz. 1908.dec.28. Vö.101.jegyzet.240.1.

104. Ady-Emődhöz 1908.dec.végén. Közli Emőd Tamás a Pesti Napló
1936.márc.15. számában. Ady válogatott levelei 242.1.

105. A Nagyváradai Tartományi Múzeum tulajdonában lévő könyv
dedikációját közölte Bárdos László: A hét rendbontó
kései vallomása. Ország-Világ 1959.máj.27.

A többi dedikáció:

"A régi Nagyváradra való emlékezéssel, ebből a Fekete Országból 921.dec.8. Babits Mihály"

"Éltem, láttam, tanultam sokat és mindig virgácsot fannak ellenem ezzel a szóval-gyerek, irodalmi csodababa! Rozsnyai Kálmán az egyetlen barátom, aki nem a gyerekes kort, hanem a fiatalságot becsülte meg bennem. Egyetlen lírai vallomással neki tartozom. Igaz és meleg szeretettel.

Nagyvárad, 908.XII.12. Emőd Tamás"

"... ez a könyv hét poéta írói arcképét adja. Erre a hét arcképre jutott mindenből, ami a magyar hivatalos irodalomból tellett, gunyból, epéből, babérből. Sok mindent megtagadtak tőlünk, de megmaradt a fiatalságunk. Te tudod, hogy ez minden. 908.XII.12.Dutka Ákos."

"Az új dalosok közt

Régi Arany fia,

Vivódó világban

Görög harmónia.

Nagyvárad, 1908.dec.12. Juhász Gyula"

106. Ady-Zenpléni Árpádhoz. 1908.dec.5. Ady válogatott levelei 233.1.
107. A megrugdalt kórus. A Hét 1908.nov.22. és 1908.nov.29.
108. Kanizsay Ferenc: Holnap és holnapután. Szeged és Vidéke 1908.dec.25.
109. Márky Imre műveltségügyi ügyvéd cikkei 1908.nov.17-22. jelentek meg a Szeged és Vidékében a váradiakról. Juhász nyilatkozatát határozottan Ady-ellenes élű kommentárral közölte ez a szegedi lap 1908.nov.23. számában.
110. Hajdu Sándor: Ady Endre követői - Szemle az irodalmi Balkánról-Debreczen. 1908.nov. /?/
111. Mikszáth Kálmán: Hadi készülődések. Az Ujság. 1908. dec.10. Ady Múzeum I. 82-83.1.
112. Ignotus: Hadikészülődések. Nyugat. 1908.dec.16. Közölte a Kisérletek c. kötetében is. 58-67.1.
113. - 3.: A Holnap. Budapesti Hírlap 1908.dec.20.
114. Schöpflin-Adyhoz. 1908.dec.22. Ady válogatott levelei 235-236.1.
115. Oláh Gábor levele Rákosi Jenőhöz. Budapesti Hírlap 1908. dec.23.
Oláh Gábor, amikor 1939-ben egy róla készült riportban előkerült ez a kérdés, nagyon fájlalta az ügyet: "Kár volt - sóhajtott föl - Hiszen Ady Endrével sem lett volna semmi bajom. Szerettük egymást. Bevallom: Ady volt az egyetlen ember, akitől féltam, tudtam, vele nem bírok soha... - Magyar Sors, magyar tragédia ez! Ennen vérünket itatják itt az emberekkel." /Sorakozó, 1939. febr.25./
116. Fenyő Miksa: Hadi készülődések. Nyugat. 1909.jan.1.
117. Bánya-Adyhoz. 1908. Karácsony. Ady válogatott levelei 237-238.1.

118. Juhász Gyula: Ady legújabb versei. - Illés szekeren - Szeged és Vidéke 1908. dec.29.
Oláh Gábor csupán Branyiczky Dezső vette védelmébe: Oláh Gábor és "A Holnap". Független Magyarország 1909. ápr.25.
119. Irodalmi háború. Nagyvárad Napló 1908. dec.30.
120. Vö. Bányai levele Adyhoz. 1908. Karácsony. Ady válogatott levelei. 237.1.
121. Mivel az Ujságírók Almanachjának 1909-es évfolyama nem közvetlenül A Holnappal foglalkozik, részletesebb ismertetésétől eltekintünk.
122. Nagyvárad Estilap. 1908. okt.21. Nagyvárad 1908. okt.22.
123. Jim /Juhász Gyula/: Közönség és irodalom. Matiné a tárlaton. Nagyvárad, 1908. okt.27.
124. Juhász-Babitshez. 1908. nov.16. után. BJK. 183.1.
125. Nagyvárad 1909. jan.5.
126. /-ön./: A Pádua hercegnője. Szabadság 1909. jan.12.
127. Az előadásokon nem lehetett botrány, hiszen Juhász Gyula is beszámolt az egyik estéről a Nagyvárad 1909. jan. 12-iki számában és semmiféle zavaró momentumról nem írt. Pedig ő szigorú szinikritikus volt.
128. Színházi botrány Nagyváradon. Alaptalan híresztelések. Nagyvárad 1909. jan.15.
129. Verekedés A Holnapért. Szabadság 1909. jan.16.
130. Nagy Mihály a Nagyvárad 1909. jan.16. számában mondta el a verekedés történetét.
131. Nagy Mihály: ih.
132. Szabadság 1909. jan.19.
133. Budapesti Napló 1909. jan.20.
134. Pesti Napló 1919. jan.17.
135. Nagyvárad 1919. jan.5.
136. A "Holnap" megalakulása. Nagyvárad Napló 1909. jan.12.
137. Kollányi-Babitshez. 1909. jan.14. BJK. 311.1.
Ebben az időben írja Kollányi Boldizsár Kner Imrének az ő barátjának:
"Itten Váradon pezseg az élet, az új magyar Élet. Azt hiszem, hallott már a várad "Holnap" társaság forradalmáról, hiszen az utóbbi félesztendőben eleget hánytorgatták a lapok széles e hazában. Eppen a legutóbbi vasárnapi ülésen határoztuk el a kötet kiadását. Hat vérbeli modern poétának adjuk ki 15-15 versét s az elején nekem egy nagyobb tanulmányomat a jelenlegi irodalmi helyzetről, annak kifejlődéséről és a modern gárda jelentőségéről. - Lesz sok prűszkölés.
Az első kötetünk egy szálig elfogyott 4 hónap alatt, nagy riadalmat okozott a régiek között s így alapos a remény, hiszen biztosítva látjuk az eljövendő ese-

ményeket. Babits Mihály /mi vetettük fel s egy csapásra elismerték a leghatalmasabb egyéniségek/, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka vonulnak fel s engem kértek meg a kötet összeállítására. A jövő hó elején megyek fel Pestre a kiadókkal tárgyalni, ha lehetne szeretnénk a kötetet modern művészettel a külsejében is kiállítatni, hiszen egy egész csomó művészi tervelő áll rendelkezésünkre. Udvardynak pláne még külön bekötési módszere is van, ami sokkal praktikusabb az eddigi sablonos kötésekénél.

Szóval itt is történnek egy és mások, a társaság - minden esetre be fogom mutatni a kötetet, hiszen elég figyelemre méltó. Bizonyára szeretettel fogják nézni, hiszen senki sem érzi a szolidaritás nagy lelki kapcsait annyira, mint a művészi szívek. Nagyon illusztris társaság verődött itt össze.

Az új kötetünket Ady Endrének, a társaság legtöbbet szenvedett Messiássának fogjuk ajánlani..."

Kollányi levele a Szeged Városi Levéltár Kner-hagyatékában található meg. Elek László volt szíves föl hívni rá a figyelmet: Kollányi levele dátum nélküli valószínű, hogy nem későbbi a Babits-hoz írott levélnél /jan.14./ Kiderül belőle, hogy Adyt bár ki akarták hagyni, de tisztelni is szándékoztak előtte - neki akarták ajánlani a II.kötete. Kollányi tévedett, amikor A Holnap I.kötetének gyors elfogyásáról írt. Amint láttuk az üzleti elszámolások éppen a könyv sikertelenségéről szólnak. A II.kötet nem lett olyan díszes, amint azt Kollányi írta: kiállításában is gyengébb, mint az első.

138. Babits-Juhászhoz. 1909. febr. 2. BJK. 185-186.1.
139. Juhász-Babits-hoz. 1909.febr.4. BJK. 186.1.
140. Dolgozik a Holnap. Független Magyarország 1909.jan.15.
141. Juhász-Babits-hoz. 1909.febr.2. BJK. 187.1.
142. Juhász Gyula: Ady és A Holnap. Ady-Muzeum.I.63.1.
143. Bölöni emlékezése kéziratban a sajtó alatt lévő Juhász Gyula Emlékkönyvben. A dátum megegyezik Szóts Dezső emlékezésével, aki szinte ezt jelölte meg a kibékülés időpontjának. Bár sokkal később jelent meg Juhász Gyula: Ady Endrének c. verse /Független Magyarország 1909.ápr. 25./ de valószínű, hogy ennek a kibékülésnek az emlékét őrzi.
144. Marton Manó: Ady Endre támadása a Holnap ellen. Magyar Hírlap 1927. okt.2.
145. Hatvany Lajos: Irányok és tehetségek. Népszava 1909.jan.15. Ady. I. 66-70.1.
146. A Népszava vitacikkei messze vezetnek A Holnap történetétől ezért ismertetésüket mellőzzük. A vita anyagát összegyűjtötte Dóczy Jenő az Ady Muzeum I. 103-112.1.
147. Bársony István: Irodalmi modernség. Magyar Hírlap 1909. jan.23. Ady Muzeum. 98-99.1.
148. Ignóty: Irodalmi modernség. Magyar Hírlap. 1909. jan.25. Ady Muzeum. I. 99-100.1.

149. A nagy bedőlés. Független Magyarország 1909.márc.30.
Lovász Károly egész kötetre való paródiát írt a holnaposokról. 1909. elején a Holnap után kiskedden c. kötete, gyorsan két kiadást is megért. Lovász hangja nem ellenséges az Ady táborral szemben. Szellemesen csipkelődő. Még talán jobban hozzájárult a modernnek népszerűsítéséhez, mint holmi akadémikus értékelés.
150. gd /Görccsöni Dénes/: Folyóiratok szemléje. 1909.febr.1.
151. Nagyvárad 1909.jen.28.
152. Sas Ede: Három bemutató. Nagyvárad. 1909.márc.23. e.t.
/Emőd Tamás/ márc.25-én írt róluk a Nagyváradban.
153. Hír a Független Magyarországból 1909.ápr.24.
154. Juhász-Babitshez 1909.febr.15. BJK. 187-188.1.
155. Babits-Juhászhoz 1909.márc.vége. BJK. 190.1.
156. A Holnap matinéja. Nagyvárad 1909.ápr.8.
157. Csak Nagy Endréről van tudomásunk. Nem tudjuk, hogy Juhász kire gondolt még.
158. Juhász-Babitshez 1909.ápr.10.előtt. BJK. 191.1.
159. Babits-Juhászhoz 1909.ápr.10. előtt. BJK. 192.1.
160. A Holnap matinéja. Nagyvárad 1909.ápr.11.
161. Emőd Tamás: Ez a város... Emőd Tamás előadása a váradi újságíró klubban 1935. márc.19-én. A Szabadság márc.21-től folytatásokban közli.
162. A II.kötet tartalma:
Kollányi Boldizsár:
Számadás
Ady Endre:
Ond vezér unokája
A könyvek haszna
Küldöm a rigy-ládát
Almodik a nyomor
Proletár fiu verse
Új vitézi ének
A Hágár oltára
A Végtelen szerelme
Két szent vitorlás
Milánó Dómja előtt
Kató a misén
Catullus költő halála
Budapest éjszakája azól
A halál pitvarában
A szivárvány halála
Babits Mihály:
In Eoratiom
Oda a bűnhöz
Himnusz Irishez
Páris
Recanati
Strófák a wartburgi dalnokversenyből
A templom röpül

Kutban

Apróságok: I. Luna
II. Hesperus

Szőlőhegy télen

A világosság udvara

Emléksorok egy régi pécsi uszodára

Névjegyemre

Balázs Béla:

Ajánlás

A kert és az asszony

Gaeanak foglak hívni

Találkozás

Tavi nokturnó

Éva nokturnója

Tavaszi ismentisztelő

Két esti dal I-II

Kilencet ütött az óra

Utilapu a talpamon

A nagy harangjáték

Ti

Lehetett volna

Ősz

Haza az anyámhoz

Dutka Ákos:

Bontják a házunk

A fiunk

Krisztus ~~alma~~ álma

Dalol az utca

A vörös táltos

A tornyok imája

A föld

A szén

Salóme éje

Hajók ha találkoznak

A kriptá

Hallei partokon

Kincsásók

Virágzás

Hamu

Emőd Tamás:

Heribald

A berek

A néme vonat

Nyolc kisasszony

Szilveszter

Jönnék a leányok

Hotel de Dien

Bólyai

A magyar ítélet

Falstaff halála /fordítás/

Pierrot

Jávorka nótája /Ez a vers a duk-duk-affér emlékét őrzi/

Hajnali fohász Harathon alatt

Juhász Gyula:
Filológia
Mindig
Noa Noa
Tonuzoba sirja felett
Athéne Partenosz
Mája
Könyvtár
Napos tájak
Mercurio dala
Nocturnus
Gályarabok
Az álmok gondoláján
A hamelmi bűbájos
Szabad hajók
Ellsler Fanny cipellője

Miklós Jutka:
Álomlátások éjén
A szívem
Beszélgetés Ennek
Ibsen, én fázom
Csöndes sikátorokban
Anyám szeress engem
Halkan
Nirvána
Köd a Kőrösön
Két portait: I. A testemé
II. A lelkemé
Küldenek a ciprusok
Szaharai éjjel
Gyász
Uram, miért
Bűbájosok éje

163. Juhász Gyula: Ady és A Holnap. Ady Múzeum. I. 62.1.
164. Juhász Gyula: ih.
165. Komlós Aladár: A nemzeti művészet nyomában. Tegnap és ma.
Bp. 1956. 231-32.1.
166. A Holnap új kötete. Független Magyarország 1909. ápr.9.
167. Böszörményi Andor: A Holnap költőiről. Nagyvárad Napló
103.sz.
168. S.E. /Sas Ede/: A Holnap új kötete. Nagyvárad 1909.ápr.30.
169. András Ernő: A Holnap új versei. Szabadka 1909.ápr. /?/
170. Tömörkény István A Holnapról. Az új magyar irodalom kriti-
kája. Szegedi Híradó 1909.ápr.25.
171. A nagyvárad-i verses boltról. Pesti Hírlap. 1909.ápr.18.
172. Üstökös 1909.máj.23. és jun.27.
173. Tóth Árpád: A Holnap új könyvéről. Nyugat. 1909.máj.11.
664-666.1.
174. Független Magyarország 1909.ápr.14.
175. Független Magyarország 1909.ápr.22.

176. ih. A társaság később Heten vagyunk címmel antológiát is adott ki.
177. Juhász 1909. január elején Pesten járt. Vö. Bölöni emlékezését a Juhász Gyula Emlékkönyvben.
178. Márfy Ödön - Juhász Gyulához. 1909. jan. 23. A Szegedi Tudományegyetem Irodalomtörténeti Intézetében. Kálényi hagyatéka I.
Márfy Ödön hozzám írott levelében a következőket mondta el a kiállításról:
"...határozottan emlékszem, hogy Nagyváradon a Holnap írói kitüntető szívélyességgel fogadtak. A kiállítás megrendezésében az ujjamat sem kellett megmozdítanom. Helyettem mindent elvégeztek. /Rendezés, katalógus és meghívók kinyomtatása, sajtó stb./ Kollányi Boldi-szár felolvasást tartott a kiállításon. Hogy ne kelljen szállodába mennem, még lakásról is gondoskodtak, úgy emlékszem, hogy Korda Sándor ajánlotta fel egyik szobáját. Utóbb megmutatkozott, hogy a kiállítás iránt amúgy is nagy érdeklődés nyilvánult meg. Az újságokban bő kritikák jelentek meg, sőt vásárlás is történt a kiállítás anyagából..." /Bp. 1959. aug. 29./
179. Nagyvárad 1909. márc. 20.
180. Juhász Gyula: Modern képek - Márfy Ödön kiállításán. Nagyv. 1909. ápr. 10.
181. Független Magyarország. 1909. ápr. 18.
182. Az irodalom zarándoka. Független Magyarország 1909. ápr. 17.
183. A Holnap Kolozsvárott. Független Magyarország 1909. máj. 19.
184. Dutka Ákos: Új magyar festők. Nagyvárad 1909. jun. 10.
185. Dutka Ákos A Holnap városa c. művében /171. l./ azt írja, hogy Miskolczy Ferenc bihari alispán nyitotta meg a tárlatot. Még egy történetet is elmond Gulácsy Lajos és Miskolczy összetűzéséről. Ez tévedés. Galacz Antal neve került csak szóba, de végül ő sem szerepelt a megnyitón.
186. Matiné az impresszionisták tárlatán. Nagyvárad 1909. jun. 15.
187. Rippl Rónai a Holnaphoz. Nagyvárad 1909. jun. 16.
188. Ujabb matiné a tárlaton. Nagyvárad 1909. jun. 19.
189. Irodalmi ünnep a Miénk tárlatán. Nagyvárad 1909. jun. 22.
190. Bölöni György: Az igazi Ady. Bp. 1947. 209-210. l.
Bölöni tévedett: Nagy Andor nem volt holnapos.
Bölöni szerint Ady négy versét adta elő: Első szeretőm ölén, Virág-kezek a fejemen, Antikrisztus utja és a Szeretném, ha szeretnének címűeket.
191. Franyó Zoltán: Ady-emlékek. Igaz Szó. 1957. nov.
192. ifj. Kubán Endre: Irodalmi riport Manójlóvics Tódorral, a belgrádi nemzeti színház intendánsával.
Magyar Hírlap 1938. febr. 20.
193. Manójlóvics 1938-ban, Franyó Zoltán meg 1957-ben írta meg emlékeit a Délről. Manójlóvics azonban A Holnap te-

mesvári szereplését Tibor Ernő kiállításán és a temesvári Nyugat matinét egy eseménynek ~~állítja~~. A Tibor tárlaton jun. 29-én volt matiné, a Nyugat meg október 11-én szerepelt Temesvároton.

194. A Holnap Temesváron. Nagyvárad 1909.jun.25.
195. A Holnap Temesváron. Nagyvárad 1909.jun.29.
196. A Holnap Temesváron. Független Magyarország 1909.jul.1.
197. Közös uton. Nagyvárad 1909.jul.2.
198. Nagyvárad 1909.jun.16.
199. Kilényi hagyaték I.
200. A Nyugat matinéja. Irodalmi ünnep Nagyváradon. Nagyvárad 1909.okt.5.
Ugy látszik Osvátra még mindig haragudtak a holnaposok és különösen Juhász a matiné szervezője. Talán ezért sem szerepelt Osvát. Ignotus beszéde megjelent a Ki-sérletek c. kötetében/Iró és közönség/ 103-108.1.
201. Kilényi hagyaték I.
202. Az Ady-estély. "A Holnap" tagjai Aradon. Függetlenség 1909.nov.12.
A matiné bejelentése: /M.I./ A Holnap. Függetlenség 1909.nov.10.
A matiné előtt: Obláth Mariska: Versek órája. Reflexiók a Holnaposokról. Függetlenség 1909.október 29.
Balla Béla: Ady Endre és A Holnap. Függetlenség 1909.okt.22.
203. A Holnap intim előadása. Nagyvárad 1909.dec.16.
204. A Holnap intim délutánja. Nagyvárad 1909.dec.21.
205. A Holnap szilveszterestélye. Nagyvárad 1909. dec.19.
206. A Holnap szilvesztere. Nagyvárad 1909.dec.31.
207. A bevétel: 501 korona 60 fillér volt
208. Emőd Tamás: Hát kivagyunk fizetve. Független Magyarország 1910. jan.4.
209. Nagy Andor: A Holnaposok. Esti Kurir 1934. ápr.22.
210. Támadás A Holnap ellen. Nagy Mihály nyilatkozata. Független Magyarország 1910.jan.6.
211. A Holnap. Mendék és Mondák Nagyvárad felől. Irodalomtörténet a gyengék számára. Üstökös 1910.jan.16.
212. Új képek Paletta műtárlatán. Nagyvárad 1910.febr.5. A Paletta tagjai: Nagy Sándor, Juhász Árpád, Kviesch Aladár, Szőry József, Undi Paula, Novák Sándor.
213. Juhász beszédét közölte: a Független Magyarország 1910. febr.13. Ugyanezen a napon az Aradi Függetlenség majd febr. 20-án a Szegedi Híradó.
214. Matiné a Művészházban. Nagyvárad 1910.szept.4.
215. Tordai Ányos: A modern lira. Katholikus Szemle 1910.jun. 596-623.1.

216. Újságírók elintézett ügye. Szabadság 1910.jan.4.
217. A Holnap a budapesti bíróság előtt. Nagyvárad 1910.fev.16.
218. A Holnap sajtópüree. Szegedi Híradó 1910.nov.16.
219. A Holnap sajtópüree. Szabadság 1910.nov.18.
220. Dutka Ákos: A Holnap városa. Bp. 1955. 192-198.l. Az elbeszélés igazán regényes.
221. Nyilatkozat. Nagyvárad 1911. január 11. Ezen a napon közölte a Tiszántul is.
222. A felébredt fakir. Támadás az új írók és költők ellen. Nagyvárad 1911. dec.20.
223. 1914. márc.6.
224. A/ntal/ S/ándor/: Juhász Gyula. Nagyvárad Napló 1914. márc.31.
225. - or. /Antal Sándor/: Vasárnapi levél a Holnap életéről, haláláról és föltámadásáról. Nagyvárad Napló 1914. máj.24.
226. Juhász Gyula: A Holnap városa Nagyvárad 1914. dec.24.
227. Délmagyarország 1918. ápr.12. Az ünnepséget ősszel sem tartották meg.
228. Délmagyarország 1918. ápr. 14. A kis cikket valószínű, hogy Juhász Gyula írta.
229. A Holnap huszadik évfordulóját Váradon ülik meg a holnaposok. Nagyvárad 1928. jul.29.
230. Juhász Gyula: Ady és A Holnap. Ady Múzeum. I.63.l.

Illusztrációk

1. A Holnap I. kötetének címlapja.
2. Metszetek az I.kötetből
3. Dedikációk a II.kötetben: /Dr.Lőkös Zoltán tulajdona/
 Ady
 Dutka
 Emőd
 Juhász
 Miklós Jutka
4. Juhász Gyula: Ady és A Holnap kézírata
5. Ignotus levele Juhászhoz
6. Ady, Emőd és Nagy Mihály A Holnap 1908.szept.27. matinéján.
7. A Holnap Temesvárott. Fénykép /Orich Vitkor a Temesvári
 Zeitunk szerkesztője, Nagy Mihály, Juhász Gyula, Franyó
 Zoltán, Emőd Tamás, Dr.Róth Ottó/
8. Juhász Gyula följegyzései Adyval való találkozásairól.